

PLATON

SOKRATES'İN
SAVUNMASI

-EUTHYPHRON, APOLOGIA, KRİTON, PHAİDON-

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN: ARI ÇOKONA

Genel Yayın: 2627

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLÎ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

PLATON
EUTHYPHRON, SOKRATES'İN SAVUNMASI,
KRİTON, PHAİDON

ÖZGÜN ADI
ΕΥΘΥΦΡΩΝ, ΑΠΟΛΟΓΙΑ,
ΚΡΙΤΩΝ, ΦΑΙΔΩΝ

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN
ARİ ÇOKONA

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
KORAY KARASULU

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM, EYLÜL 2012, İSTANBUL
IX. BASIM, MAYIS 2016, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-702-1 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
MİMOZA MATBAACILIK SANAYİ VE TİCARET ANONİM ŞİRKETİ
MERKEZ EFENDİ MAH. DAVUTPAŞA CAD. NO: 123 KAT: 1-3
ZEYTİNBURNU / İSTANBUL
(0212) 482 99 10
SERTİFİKA NO: 33198

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

PLATON

SOKRATES'İN SAVUNMASI

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ARİ ÇOKONA

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

Sunuş

Platon'un Hayatı

Platon MÖ 428 ya da 427 yazının başlarında Atina'da doğdu. Diogenes Laertius, annesiyle babasının bir görev vesilesiyle geldikleri Aegina adasında doğduğunu söyler. Ona dedesinin adı olan Aristokles adını vermişlerdi, ancak alnı ve bağı geniş olduğundan, jimnastik hocası Argoslu Ariston ona “*geniş*” anlamına gelen Platon adını uygun gördü. Gençliğinde sporlarda başarılı olduğu ve Dicaerchus'un aktardığına göre İsthmia Oyunlarında güreştiği¹ biliniyor.

Babası Ariston, Atina'nın efsanevi kralı Kodros ve Messenia kralı Melanthos'un soyundan geliyordu. Annesi Perictione ise meşhur yasa koyucu Solon'un soyundandı. Adeimantos ve Glaucon adında iki kardeşi, Potone adında bir kız kardeşi vardı. Çocuk yaştayken babası öldü, annesi de Pyrilampes ile evlendi ve Antiphon adında bir kardeşi daha oldu. Pyrilampes birçok kez Pers sarayına elçi olarak gönderilen, Perikles'in yakın dostu, demokratik görüşlü bir siyasetçiydi. Buna karşın Platon'un dayısı Charmides'le annesinin kuzeni Kritias, Peloponez savaşından sonra güçlenen oligarşik kesimin güçlü siyasetçileriydi.

---

1 Diogenes Laertius, *Büyük Filozofların Yaşamı, Platon*.

Platon diyaloglarında yakın akrabalarından, ailesiyle gurur duyan bir asilin yaklaşımıyla söz eder.² Atina'nın tarihinde önemli roller üstlenmiş yakınlarının da etkisiyle küçük yaşlardan itibaren siyasi bir kariyere hazırlanmaya başlar. Üvey babasının ve anne tarafından akrabalarının desteğiyle hem demokratik hem de oligarşik kesimlerden siyasete atılabilirdi. Ancak her iki kesimin de hayran olduğu Sokrates'e olumsuz yaklaşması, onu siyasetten soğutur.

Gramer, müzik ve jimnastikten oluşan, Atina'nın aristokrat gençlerine uygun temel eğitimi aldıktan sonra Aristoteles'in³ aktardığına göre Herakleitos ekolünden filozof Kratylos'tan felsefe dersleri alır. Onun sayesinde Sokrates öncesi filozofların eserlerini tanır ve diyaloglarında onlara sık sık atıfta bulunur. Ancak Platon'u en çok etkileyen, hayatını değiştiren düşünür Sokrates olur. Tarihin en meşhur öğretmen öğrenci ikilisinin ilk kez nerede ve nasıl karşılaştığı hakkında çelişkili bilgiler vardır. Diogenes Laertius bu karşılaşmaya şiirsellik katarak, Sokrates'in gördüğü bir rüyayla ilişkilendirir. Sokrates rüyasında kucığında bir kuğu yavrusu tuttuğunu görür. Küçük kuğu tatlı bir ses çıkarır ve aniden kanatları büyümeye başlar, sonra da uçarak uzaklaşır. Sokrates ertesi gün yanına getirilen Platon'un rüyasında gördüğü kuğu olduğunu söyler.

Platon hiçbir diyalogunda doğrudan kendini konuşturmadığı hâlde, dolaylı olarak Sokrates'in çok yakınında bulunduğunu sürekli ima eder. Hatta Phaidon'da, hayatının son gününde hocalarını ziyarete giden öğrencilerin arasında olmadığını özellikle belirtir. Öznellikten uzak durmak için gösterdiği bunca çabanın, hocasına karşı duygusal bağlarının zayıflığı olarak nitelenmemesi için, orada olması gerektiği hâlde olmayışını öne çıkararak hocasına bağlılığına zekice dikkatleri çeker.

---

2 Kritias ve Charmides adına birer diyalog yazdığı gibi, *Devlet*'te de akrabalarına atıfta bulunur (*Devlet*, 368a ve sonrası).

3 Aristoteles, *Metafizik* 987a 32.

Platon, Sokrates'in Charmides ve Kritias'la eskiden beri dost olduğunu⁴ söyleyerek, dolaylı olarak onu o tarihlerden tanıdığını doğrular. Ancak yakın çevresine katılması hocasının altmış, kendisinin de yirmili yaşlarının başında olduğu bir zamana rastlar. Sofistlerin halkın yerleşmiş değer yargılarına kuşkuyla yaklaştığı, güzel konuşma sanatını geliştirerek her şeyi tartışmaya açtığı bir dönemdir bu. Sokrates her şeyden kuşkulananmanın doğurduğu belirsizliği aşabilmek için, mutlak etik değerlere dayanarak gerçek bilgeliği aramanın gerektiğini savunur. O tarihlerde, Atina'yı utanca boğan başarısız Sicilya seferi unutulmaya başlamış, oligarşik Dört Yüzler Darbesi olmuştu. Görelilik ekolünün kurucusu sofist Protagoras yetmiş yaşını aşmış, Sokrates'in öğrencilerinden Eukleides ve Antisthenes kendi okullarını açmıştı. Büyük düşünür Aristoteles'in doğumuna daha yirmi beş yıl vardı. Atina, Peloponez savaşının son yıllarını yaşıyordu ve Pers savaşlarındaki büyük zaferler daha unutulmamıştı. Perikles'in ölümünden bu yana yirmi yıl geçmesine karşın Altın Çağ'ın etkileri hâlâ sürüyordu.

Platon hocasına hayranlık ve tutkuyla bağlanır. Daha önce yazmış olduğu bir tragedya dörtlemesini onun etkisinde kalarak yayımlamaktan vazgeçer ve güzel yazma yeteneğini felsefenin hizmetine sunar. Anne tarafından akrabalarının etkin olduğu Oligarşik Otuzlar yönetimi, hocasının Salamisli Leon adındaki bir Atinalının haksız mahkûmiyetine karşı çıkmasına çok sert tepki gösterir. Aynı şekilde, MÖ 403'te yeniden kurulan demokratik rejim, belki de tarihin üzerinde en çok konuşulmuş davasından sonra Sokrates'i ölüme mahkûm eder. Platon bu olayların etkisinde kalarak, eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatmış olduğu gibi⁵ siyasetle uğraşmaktan vazgeçer.

---

4 Charmides, 155a ve sonrası.

5 Platon, Mektuplar VII, 324b-326b.

Hocasının düşüncelerini geliştirerek kendi felsefe sistemini kurar⁶ ve ömrünü felsefeye adar.

Sokrates'in ölümünden sonra, Megara'da kendi felsefe ekolünü kuran hocasının eski öğrencisi Eukleides'in yanına gider. Bir yıl kadar burada kaldıktan sonra Atina'ya geri dönerek Mısır, İtalya ve Cyrene'yi (Libya) kapsayan gezilerine başlar. Bazı kaynaklara göre, Fenike'de Zerdüş, Babil'de Musa üzerine araştırmalar yapar, Hint ve Akkad felsefesini tanır. İtalya'da önce Pythagorasçılarının etkin olduğu Tarant'a uğrar. Kentin yöneticisi, matematikçi Archytas onu Orpheus inancı ve Pythagoras'ın öğretisiyle tanıştır. Bu yeni bakış açısı, Platon'u yapıtlarında matematik ve geometrik kavramlara sıklıkla başvurmaya yöneltir. Daha sonra, Kartacalılara karşı savaşları sayesinde Helen kültürünün batıdaki savunucusu olarak tanınan Syracuse tiranı⁷ Dionysios'u ziyaret eder. Platon kent yönetiminde etkin olmak isteyen tiranın kayınbiraderi Dion'la yakınlaşır ve belki de bu yüzden Syracuse'den ayrılmak zorunda kalır. Dönüş yolunda gemisi, Atinalılarla savaş hâlinde olan Aegina adasına uğradığında tutuklanır. Köle olarak satılmak üzereyken Kyreneli zengin tüccar Annikeris otuz mna ödeyerek serbest kalmasını sağlar.

Platon Atina'ya vardığında, dostları fidye bedelini top-
layarak Annikeris'e vermek isterler, ancak o kabul etmez. Bunun üzerine, toplanan parayla efsanevi Attika kahramanı Akademos'un, Atina'nın kuzeybatısında, bugünkü Kolonos semtinde bulunan mabedinin yakınlarında bir arazi satın alı-

---

6 Sokrates'in felsefesinin etkisinde kalarak onu geliştirdiğini ve sürdürdüğünü iddia eden tek filozof Platon değildir. Kyrene ekolünün kurucusu Aristippos ve Cynic ekolünün kurucusu Antisthenes başta olmak üzere, Sokrates'in birçok öğrencisi, birbirlerinden farklı temellere dayanan felsefelerinin kaynağı olarak hocalarını gösterir, en sadık izleyicileri olduklarını iddia ederler.

7 Antik Yunanistan'da siyasal erki zorla ele geçirerek tek başına elinde tutan kişiler.

nır. Antalkidas barışının imzalandığı MÖ 387 yılında, burada Platon'un yönetiminde batı dünyasının en uzun ömürlü yüksek eğitim kurumlarından biri olan Akademia kurulur. Akademia'da jimnastik salonları, sınıflar, yemekhaneler ve yatılı öğrencilerin kalması için daha sonra eklenen lojmanlar vardır. Okula Yunanistan'ın her yöresinden ve komşu ülkelerden birçok öğrenci kaydolur. Bizzat Platon ve dönemin en yetkin bilim adamları tarafından felsefe, siyaset bilimi, matematik, astronomi, biyoloji, fizik, coğrafya ve sanat dersleri verilir. Akademia'nın girişinde, analitik düşüncenin ve tezlerin ispatının önemini belirtmek üzere: "Geometri bilmeyen hiç kimse girmesin"⁸ yazısı asılır. Dışarıdan gelen öğretmenler arasında meşhur Knidoslu matematikçi Eudoksos da vardır. Akademia'nın mezunları, ülkelerinin siyasi hayatında önemli mevkilere gelirler ya da felsefe alanında sivrilirler. Sokrates'in erkeklerle kadınların etik açıdan eşit olduğuna ilişkin öğretisinin etkisiyle kadın öğrenciler de kabul edilirler.

Akademia, kurucusunun ölümünden sonra da faaliyetini sürdürür. Platon'un yeğeni Speusippos, Ksenokrates, Karneades ve Antiochos Askalonitis gibi seçkin filozofların yönetiminde, İmparator Justinyen dönemine kadar (MS 529) antik dünyanın en önemli eğitim kurumlarından biri olur. Okulun öğrencileri arasında burada yirmi yıl kadar kalan Aristoteles de vardır.

MÖ 367'de Syracuse tiranı I. Dionysios ölür ve yerine oğlu II. Dionysios geçer. Platon, kent yönetiminde etkin olan dostu ve Akademia'dan öğrencisi Dion'un daveti üzerine İtalya'ya gider. Genç tiranın eğitimini üstlenerek, felsefi ve siyasi düşüncelerine dayanan bir kent yönetim sistemi geliştirmeye çalışır. Bir süre Syracuse'de kaldıktan sonra hayal kırıklığına uğrayarak geri döner. MÖ 361'de Syracuse'de

---

8 "Ἀγεωμέτρητος μηδεὶς εἰσὶτω" (Ageometritos mideis eisito)

şansını bir kez daha denedikten sonra, bütün ilgisini Akademia'ya ve diyaloglarını yazmaya yöneltir. Öldüğü güne (MÖ 348-7) kadar yazmaya ve ders vermeye devam eder. Metni günümüze kadar gelen vasiyetnamesiyle, servetinin çoğunu ağabeyi Adeimantos'un bir torununa bırakır. Diogenes Laertius'un aktardığına göre, serveti Aristoteles'in servetinden çok daha azdır.

Eserleri

Platon, eserlerinin büyük çoğunluğu günümüze kadar gelen nadir antik yazarlardan biridir. Bu tespit diyaloglarıyla ilgilidir, çünkü derslerinde ve sunumlarında yazılı metin kullanmıyordu. Eski tarihlerden itibaren, yazılış tarihlerine ya da konularına göre eserlerinin sınıflandırılmasına çalışılmıştır. İmparator Tiberius döneminin (MÖ I. yüzyıl) aydın ve astrologlarından Thrasyllus'un trajedi tetralojilerinden (dörtleme) esinlenerek hazırladığı liste günümüzde de itibar görmektedir.

1. Euthyphron, Sokrates'in Savunması, Kriton, Phaidon
2. Kratylos, Theatetos, Sophist, Politikos (Siyasetçi)
3. Parmenides, Philebos, Symposion (Şölen), Phaidros
4. Alkibiades, İkinci Alkibiades, Hipparchos, Erastai (Âşıklar)

5. Theages, Charmides, Laches, Lysis
6. Euthydemos, Protagoras, Gorgias, Menon
7. Büyük Hippias, Küçük Hippias, İon, Meneksenos
8. Kleitophon, Devlet, Timaeos, Kritias
9. Minos, Yasalar, Epinomis, Mektuplar

Platon'un bazı öğrencileri, hocalarının tekniğini taklit ederek diyaloglar yazıp ona atfetmişlerdir. Bunlardan, Adaletle Dair, Erdeme Dair, Demodokos ve Sisypheos gibi bazıların özgül olmadığı erken tarihlerde anlaşılmıştır. Ancak Thrasyllus'un listesinde bulunan diyaloglardan bazılarının

özgünlüğü hakkında da itirazlar vardır,⁹ bazıları hakkında ise tartışmalar hâlâ sürmektedir.¹⁰

Savunma ve Mektuplar dışındaki bütün eserler diyalog şeklinde yazılmıştır. Ksenophon, Antisthenes, Aeschines, Aristippos ve Sokrates'in başka öğrencileri de diyaloglar yazdığından, bu özgün yazı türünün Sokrates'in öğretim yönteminden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yasalar dışındaki diyalogların başkişisi Sokrates'tir ve hiçbirinde Platon'un kendisi yer almaz. Diyaloglar, altısı dışında¹¹ diyaloga katılan kişilerden birinin adını taşırlar. Bu kişiler, son dönem diyaloglarından üçü dışında¹² tarihî kişilerdir. Genel kabul gören bir görüşe göre, erken tarihli eserlerde Sokrates'in düşünceleri, geç tarihli eserlerde ise Platon'un düşünceleri yansıtılır.

Platon'un eseri, yazıldığı tarihten bugüne felsefeyi etkileyip yönlendirmiştir. Karşıt ve yandaşları arasından, üstadın eserinin önemini belirten en ilginç yaklaşım düşünür Whitehead'e aittir. Yirminci yüzyılın tanınmış felsefecisi şöyle der: "Avrupa felsefe geleneğinin en sağlıklı genel tanımı, Platon'un eserine yazılmış bir dizi dipnottan oluşmasıdır."¹³

Çeviride diyalogların orijinali (John Burnet edisyonu, 1903 baskısı) kullanıldı. Yapılan çeviri, her diyalogun en az beş ya da altı çağdaş Yunanca çevirisiyle karşılaştırıldı. Metinleri daha iyi tanımak üzere, Yunanistan'ın lise müfredatında yer alan *Savunma*, *Kriton* ve *Phaidon* diyaloglarının çeşitli yardımcı ders kitaplarından da yararlanıldı.

---

9 İkinci Alkibiades, Hipparchos, Erastai, Theages, Kleitophon ve Minos.

10 Alkibiades, İon, Büyük Hippias, Epinomis ve 7. mektup dışındaki mektuplar.

11 Symposion, Devlet, Sofist, Siyasetçi, Yasalar ve Epinomis adlarını konularından alırlar.

12 Bir diyalogda adları belirtilmeden yer alan konuşmacılar: Sofist'te "Elealı bir yabancı", Siyasetçi'de "Yabancı" ve Yasalar'da "Atinalı bir yabancı"dır.

13 Alfred North Whitehead, *Process and Reality: An Essay in Cosmology*, sayfa 39, New York, Free Press, 1979.

Sokrates'in Savunması'nda Platon diyaloglarında genel kabul gören kodlamanın dışında, bazı klasik baskılarda görülen ve birden otuz üçe kadar rakamlarla ifade edilen paragraf kodlaması da verildi. Özel isimlerin yazılışında Erasmus imlasına uyuldu, ancak yaygın kullanılan bazı isimlerde (Plato-Platon, Crito-Kriton) Yunanca fonetik kurallarından da yararlanıldı. Kitabın önsözü ve metnin açıklayıcı dipnotları hazırlanırken editörün talebi dikkate alınarak mümkün olduğunca az ve kısa olmalarına özen gösterildi. Dipnotlar okuyucuların dikkatini dağıtmamak amacıyla toplu olarak kitabın sonunda sonnot olarak verildi.

Euthyphron - ΕΥΘΥΦΡΩΝ

Euthyphron, aynı adlı kâhin ve din bilimci ile Sokrates arasında geçen bir diyalogdur. Konusu dindarlık, kutsallık ve genel olarak insanın Tanrı'ya karşı görevleridir. Diyalog, bu kavramları ayrıntılarıyla irdelediği hâlde, aynen Theatetos ve Charmides'te olduğu gibi somut ve genel sonuçlara ulaşmaz. Bu yüzden antik dönemde, “πειραστικός” [peirastikos=deneme] sıfatıyla tanımlanmıştı.

Thrasyllos'un sınıflandırmasına göre, erken dönem diyalogları olan Savunma, Kriton ve olgunluk dönemi eseri Phaidon'la bir bütünlük oluşturur. Euthyphron, başka suçlarla birlikte dinsizlikle de suçlanan Sokrates'in dinî inanışları hakkında bilgi verir. Sokrates'in Savunması dava sürecini anlatır. Kriton'da mahkûmiyet sonrası ve bir yurttaşın saygı duyması gereken ilkeler tartışılır. Platon'un en şiirsel eserlerinden biri olan Phaidon'da ise Sokrates'in son günü anlatılırken ruh hakkındaki düşünceleri yansıtılır.

Sokrates'in resmi suçlayıcısı olan Meletos, birkaç tanık huzurunda ona dava açtığını bildirir ve yasalar uyarınca, dinî konularla ilgilenen Arhon Basileus'a iddianameyi verirken orada bulunmasını ister. Kararlaştırılan gün, makamı-

nın bulunduğu Agora'nın kuzeybatısındaki Basileios Stoa'da buluşarak Arhon Basileus'un huzuruna çıkarlar. Theatetos diyalogundan öğrendiğimize göre, Sokrates buluşmaya yetişebilmek için Megaralı geometrici Theodoros ve öğrencisi Theatetos'la sohbetini yarıda kesmek zorunda kalır. Burada sırasını beklerken, babasını suçlayan bir iddianame vermek üzere orada bulunan Euthyphron'la karşılaşır.

Euthyphron, bazı inançlarında oldukça fanatik olan ve Kratylös diyalogunda da bahsi geçen bir kâhin ve din bilimcidir. Platon, “doğru düşünen” anlamına gelen adını vurgulayarak, dinî inanışlara verdiği önemi öne çıkarır. Euthyphron, ihmalkâr davranışlarıyla bir işçinin ölümüne neden olduğu için, babasını cinayetle suçlayarak ona dava açar. Ancak bunu yaparken babaya saygı göstermeyi buyuran etik kurallarla çelişkiye düşer.

Euthyphron, dindarlığı ve dine uygunluğu iyi bildiğini iddia eden cahil Atina halkının tipik bir örneğidir. Büyük bir kibirle konusuna hâkim olduğuna inanır ve Sokrates'in ustaca sorular sorarak onu adım adım gülünç hâle getirdiğinin farkına varmaz. Kendi deneyim ve davranışlarından hareketle dindarlığın tanımını vermeye çalıştığı hâlde bunu başaramaz. Diyalogda, dönemin genelgeçer dinî inanışları eleştirilir ve yakın bir gelecekte yaşanacak olan dinî duyguların zayıflaması eğilimine dikkat çekilir. Dinsizlikle suçlanan Sokrates'in din hakkındaki düşünceleri verilerek, dolaylı olarak, mahkûmiyet kararının haklılığı sorgulanır.

Sokrates'in Savunması – ΑΠΟΛΟΓΙΑ

Atina demokrasisi tarihinin en karanlık noktalarından biri, kuşkusuz MÖ 399'da Sokrates'in ölümüne mahkûm edilmesidir. Kendisini suçlayanlar bile onun dürüst, özverili ve yasalara saygılı bir insan olduğunu bildikleri hâlde bu mahkûmiyet kararının verilmesi günümüze kadar konuşulup tartışılan bir konu olmuştur.

Atinalılar özellikle dinî konularda çok hassastı. Daha önce de, başta Anaksagoras (MÖ 430), Protagoras (MÖ 420) ve Diagoras (MÖ 411) olmak üzere başka düşünürler de fikirleri için mahkûm edilmişti. Özellikle dönemin dünya savaşı olarak nitelenebilecek Peloponez Savaşı'ndan sonra görülen manevi değerlerden uzaklaşma, Atinalıları bu konularda daha savunmacı davranmaya itmiş olmalı. Ancak söz konusu diğer filozoflar Atina'dan sürgün edilmeyi yeğleyerek yaşamlarını kurtardıkları hâlde, Sokrates son ana kadar masumiyetini ispatlamaya çalışmış, bunu başaramayınca da kentnin yasalarına itaat ederek ölmeyi kabul etmiştir.

Platon'dan başka; Ksenophon, Aeschines, Antisthenes ve birçok başka öğrencisi Sokrates'i savunan diyaloglar yazmışlardır. Hatta bunlar ayrı bir edebiyat türü oluşturacak kadar çoktur. Sokrates'i savunan diyalogların yazılmasını, İsostrates'in ağır biçimde eleştirdiği (Bousiris, 4) ve Sokrates'i suçlayan Polykrates'in *Katigoria Sokratous* (Sokrates'in Suçlanması) adlı eseri tetiklemişti.

Sokrates'in suçlayıcıları üç kişiydi. Resmi iddianameyi sunan ve suçlamaların geçersiz olması durumundaki cezai sorumluluğu taşıyan Meletos genç ve silik bir şairdi. Şair olan babası gibi kendisi de sanatıyla sivrilememişti. Lykon bir hatipti ve hatipler adına suçlamada bulunduğunu iddia ediyordu. Komedi yazarı Eupolis onu yabancı bir soydan gelmekle suçlar, Kratinos da yoksulluğu ve kadınsılığıyla alay eder. Üç suçlayıcıdan en az etkili olanıydı. Anthemion oğlu Anytos tanınmış ve zengin bir sepiciydi. Atina ordusunda komutan olarak hizmet etmiş, ağır bir suçlamayla mahkemeye verildiği hâlde yargıçları satın alarak beraat etmişti. Demokrasinin askıya alındığı Otuzlar döneminde sürgüne gitmişti ve demokrat kesimin güçlü bir siyasetçisi olarak tanınıyordu. Sokrates, daha önce Anytos'un oğullarını eğitmeyip sepici olarak yetiştirmesini eleştirmişti ve Anytos bu yüzden ona kızgındı.

Resmi suçlamanın metni şöyleydi: “Sokrates, kentin inandığı tanrılara inanmadığı, yeni tanrılar icat ettiği ve gençleri yoldan çıkardığı için suçludur. Ölümle cezalandırılmalıdır.”¹⁴ İddianameyi dönemin tanınmış hatibi Polykrates yazmıştı.

Öğrencileri, hocalarını savunmak üzere, dönemin tanınmış hatibi Lysias’a bir savunma hazırlatırlar. Ancak Sokrates bunu kabul etmez ve savunmasını kendisi üstlenir. Her zaman yasalara saygılı olduğunu ve herhangi bir suç işlemediğine inandığını söyler. Sokrates’in hayatta kalabilmek için yalvarıp yakarmaması, pişmanlık belirtileri göstermemesi üzerine yargıçlar altmış oy farkla onu suçlu bulurlar. Yasalara göre, vatanından sürgün mü edilmeyi yoksa ölmeyi mi tercih ettiğini sorduklarında da yaşamını insanlığın yararı için harcadığını savunarak cezalandırılacağına ömür boyu *Prytaneion*’da devlet tarafından beslenmesi gerektiğini söyler. Platon, idam cezası yerine 30 mna para cezası ödemeyi teklif ettiğini iddia eder, ancak Ksenophon “Savunma”sında bundan bahsetmez. Sokrates’in alaycılığı yargıçları kızdırır ve bu kez daha büyük bir oy farkıyla onu ölüme mahkûm ederler.

Sokrates, cezanın kesinleşmesinden sonra, haksız yere mahkûm edildiğine inandığını söyler ve konuşmasını şöyle bitirir: “Artık ayrılma vakti geldi çattı, ben ölmeye, sizler de yaşamlarınızı sürdürmeye gidiyorsunuz. Hangisinin daha iyi olduğunu sadece tanrı bilebilir.”

Kriton - KPITΩN

Diyalog, Sokrates ile öğrencisi Kriton arasındadır. Sokrates’in ölümünden bir gün önce, Kriton hocasının ziyaretine gelerek onu firar etmesi için ikna etmeye çalışır. Ancak

---

14 “Ἀδικεῖ Σωκράτης, οὗς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος. ὁ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. τίμημα θάνατος.” Diogenes Laertius. Büyük Filozofların Yaşamı, II 40

Sokrates, böyle davranmasının hayatı boyunca savunduğu ilkelere ters düşeceğinden bunu reddeder. Diyalog bu yüzden antik dönemde, περί πρακτέου [peri praktēou=ödev üzerine] ve ἠθικός [ethikos=ahlaka dair] sıfatlarıyla tanımlanmıştı.

Kriton, yaşıtı Sokrates gibi Alopeki demos'undandı. Ksenophon onun Sokrates'in en yakın arkadaşlarından biri olduğunu söyler. Dört oğlu; Kritovoulos, Ermogenes, Epigenes ve Ktesippos'la birlikte filozofun öğrencisiydi. "Sokrates'in Savunması"nda başka öğrencilerle birlikte 30 mnalık para cezasının ödeneceğine kefil olduğu belirtilir. Kriton, tanıklıklara göre, ciddi, saygın, zengin ve kentin ekonomik hayatında söz sahibi bir yurttaştı. Felsefeye ilgi duyduğu ve on bir diyalog yazdığına dair kayıtlar vardır.¹⁵

Kökleri mitolojik Atina kralı Theseus'un Girit seyahatine kadar uzanan bir geleneğe göre, Atina'dan Delos adasına her yıl bir gemi gönderiliyordu. Thargelion ayının 7'sinde (22 Mayıs'ta) hareket eden bu geminin, yolculuk için süslenmeye başladığı andan, bir ay sonra Pire'ye döndüğü ana kadar idam cezaları infaz edilmiyordu. Sokrates'in mahkûmiyeti bu süre içinde verildiğinden, infazı geminin döneceği günden sonrasına ertelenmişti.

Bu bir aylık süre içinde öğrencileri her gün ziyaretine geliyor, ona yarenlik ediyordu. Konuşulan konulardan biri de hocanın bir şekilde hapishaneden kaçırılması idi. Geminin Atina yakınlarındaki Sunion açıklarında görülmesi, Sokrates'in bir gün sonra idam edileceği anlamına geliyordu. Kriton, son kez firar etmeye ikna etmek üzere hocası ve arkadaşı Sokrates'i ziyaret eder.

Kriton'un savları dönemin genel ahlak anlayışına ışık tutarken Sokrates'in itirazları onun yüksek ahlak anlayışına tanıklık eder. Yaşamının son anlarına kadar inandığı ilkelere yürekten bağlı olduğunu kanıtlar. Firar etmenin özgür bir

---

15 Diogenes Laertius, *Büyük Filozofların Yaşamı*, II 121.

yurttaşa yakışmayacağını söyleyerek, böyle davranması durumunda kendisini suçlayanları haklı çıkaracağına dikkati çeker. Her konuda olduğu gibi adalet konusunda da uzmanlara başvurulması gerektiğini vurgular. Uzmanların gerçek bilgiye dayanarak vereceği ölüm kararını, cahil çoğunluğun hayatta kalmayı öneren kararına yeğleyeceğini belirtir.

Diyalog, bir insanın verdiği sözlerden hangi şartlar altında cayabileceği konusuna geldiğinde Sokrates yasaların ve toplumun menfaatinin her şeyden önemli olduğunu söyleme fırsatını bulur. Yaşamı boyunca saygı duyduğu kurallar, hatalı bir yorumlamayla da olsa aleyhine döndüğü zaman bile saygı duyulmayı hak ederler. Öteki dünyada, ölümden sonraki yargılamanın sonucunun kendisini mahkûm eden mahkemenin kararından daha önemli olduğunun bilincindedir.

Sokrates ilk bakışta “yasallığı” savunur görünmektedir, ancak davranışları aynı zamanda mutlak güzel ve doğruya itaat etliğini gösterir. Birinci yaklaşıma göre, tercihleri çağdaşları ve daha sonraki nesiller için örnek alınacak bir ders niteliği taşıyabilir. Ancak ikinci yaklaşım, çoğunluk tarafından uygulanabilme şansı bulamayacak olan, bir filozofun mutlak özgürlük tanımıdır.

Phaidon- ΦΑΙΔΩΝ

Phaidon diyalogu geleneksel sınıflandırmaya göre περί ψυχῆς [peri psihis=ruh üzerine] ve ἠθικός [ethikos=ahlaka dair] sıfatlarıyla tanımlanır. Platon’un olgunluk dönemine ait olduğuna ve Symposion’un yazıldığı tarihlerde yazıldığına inanılır. Bazı araştırmacılara göre Platon’un birinci Sicilya seyahatinden döndüğü ve Akademia’yı kurmuş olduğu dönemde, MÖ 385’ten birkaç yıl sonra yazılmış olmalı.

Dolaylı diyaloglar kategorisine aittir. Phaidon’la Ekhekrates’in sohbetine, hayatının son gününde Sokrates’in öğrencileriyle konuşmaları da dâhil edilir. Platon bu tekni-

ği bazı küçük diyaloglarında (örneğin Charmides ve Euthydemos) ve Symposion’da kullanmıştır. Bazı araştırmacılara göre Symposion filozofun nasıl yaşaması gerektiğini, Phaidon da nasıl ölmesi gerektiğini öğretirler. Anlatımın bir diyalog içindeki başka bir anlatımla gerçekleştirilmesi, üstadın son saatleri anlatılırken ona saygı duyulacak bir mesafeden yaklaşılmasını sağlamayı amaçlıyor olabilir. Sokrates’in son saatleri, başka kaynaklarda da filozofun en sevdiği öğrencilerinden olduğu belirtilen Phaidon’un ağzından anlatılır. Konuşulan konu ölüm ve ruhun ölümsüzlüğü olduğu için de Pythagorasçı Kebes ve Simmias öne çıkarlar.

Diyalog içindeki diyalog, ruhların arınmışlıkları derecesinde ulaştıkları yerlerin coğrafyasının verildiği bir mitle sona erer. Bu bölüm felsefi düşünce, Orpheusçu, Pythagorasçı inanışlar ve antik Yunan halk geleneğinin ölümü kavrayış biçimlerini bağdaştırmaya çalışır.

Phaidon’un Ekhekrates’le konuşması, Sokrates’in yaşamının son anlarının anlatımıyla sonlandırılır. İnsanın hayata nasıl yaklaşması gerektiği ile ölümü nasıl karşılaması gerektiğini bilen Sokrates korkusuzca ve özgür bir biçimde hayata veda eder. Diyalog Phaidon’un şu sözleriyle biter: “İşte Ekhekrates, dostumuzun ve tanıdığımız insanlar içinde, çağdaşlarının en iyisi, en doğrusu ve en adili olduğunu söyleyebileceğimiz insanın sonu böyle oldu.”

Phaidon diyalogu, antik Yunan felsefesinde ruhun ölümsüzlüğünü irdeleyen en önemli eserdir. Ploutarchos, Genç Cato’nun intihar etmeden hemen önce iki kez arka arkaya Phaidon’u okuduğunu aktarır (Cato 68-70).

EUTHYPHRON [ΕΥΘΥΦΡΩΝ]

ya da

Dindarlık Üzerine

[2a] EUTHYPHRON - Neler oluyor Sokrates? Zamanını Lykeion'da¹ geçirmekten vazgeçerek, burada, Basileus'un² pasajı önünde ne arıyorsun? Yoksa senin de benim gibi Basileus'un huzurunda bir davan mı var?

SOKRATES - Doğrusu Euthyphron, Atinalılar buna dava değil, graphe³ yani kamu davası diyorlar.

EUTHYPHRON - Ne diyorsun? Biri hakkında suçlama-
da bulunmuş olmalı; [2b] çünkü senin bir başkası hakkında suçlamada bulunabileceğini düşünemiyorum.

SOKRATES - Elbette ben suçlamada bulunmadım.

EUTHYPHRON - Öyleyse biri senin için suçlamada mı bulunmuş?

SOKRATES - Evet öyle!

EUTHYPHRON - Peki suçlayan kim?

SOKRATES - Ben de o kadar iyi tanımıyorum Euthyphron. Genç ve tanınmamış biri olmalı, sanırım adı Meletos.⁴ Pittheus Demos'undanmış!⁵ Uzun düz saçlı, seyrek sa-
kallı, kartal burunlu Pittheuslu bir Meletos tanır mısın?

EUTHYPHRON - Tanımıyorum Sokrates, ama senin hakkında [2c] nasıl bir suçlamada bulunmuş olabilir?

SOKRATES - Nasıl mı? Ağır bir suçlamada bulun-
du sanırım. Bu genç yaşında böyle önemli meselelere akıl

erdirmesi az buz değil! İddia ettiğine göre gençlerin nasıl yoldan çıkarıldığını, hatta onları kimin yoldan çıkardığını biliyormuş. Bilge biri olmalı! Benim cehaletimi ve yaşlıtlarını yoldan çıkardığımı fark eder etmez, anasına koşan bir çocuk gibi gidip beni kente şikâyet etmiş. Siyasetle ilgilenmeye en doğru yerden başladığını kabul etmek zorundayım. ^[2d] Çünkü siyasete, olabildiğince iyi yetişmelerini sağlamak üzere gençlerden başlanmalıdır. İyi bir çiftçinin önce körpe fidanlarla, sonra diğer ağaçlarla ilgilenmesi gibi! Kuşkusuz Meletos da her şeyden önce, dediğine göre genç fidanlara zarar veren bizleri temizliyor. ^[3a] Yaşlılarla da ilgilenmeye başladığında polis'e⁶ ne kadar büyük yararı olacağı ortada. Böyle bir başlangıçla işe koyulan bir adamdan da bu beklenir zaten.

EUTHYPHRON - Keşke öyle olsa Sokrates, ama korkarım tam tersi olacak. Çünkü Meletos sana zarar vermeye kalktığına göre bence kenti can damarından vurmakla işe başlıyor. Neyse söyle bakalım, onun suçlamasına göre gençleri yoldan çıkarmak için neler yapmışsın?

^[3b] SOKRATES - Duyduğum kadarıyla saçma sapan şeyler yapmışım sevgili dostum. Tanrılar icat ettiğimi, icat ettiğim bu yeni tanrılara inandığımı ve artık eskilerine inanmadığımı söylüyor.

EUTHYPHRON - Anladım Sokrates, sen hep içinde taşıdığın ilahî bir işaretten, bir daimonion'dan⁷ bahsederdin. O da, halkın bu tür iftiralara ne kadar kolay inandığını bildiğinden, mahkemede dinî inanışlara yenilikler getirmekle suçlayarak sana iftira⁸ atıyor. ^[3c] Kendimden biliyorum, halk meclisinde ne zaman dinle ilgili bir şeyler söylesem ya da gelecekte haber vermeye kalksam, benimle deliymişim gibi alay ediyorlar. Oysa kehanetlerim hep doğru çıkar. Nedense bizim gibileri kıskanırlar, ama biz bunlara aldırış etmemeli, bildiğimizden şaşmamalıyız.

SOKRATES - Sevgili Euthyphron, alaya alınmak bazen pek de önemli bir şey olmayabilir. Bana kalırsa Atinalılar bir insanın bilge olup olmadığını önemsemez, yeter ki o insan bilgeliğini başkalarına aktarmasın. ^[3d] Ama bir insanın birilerini bilge yapma yetisine sahip olduğunu düşünürlerse, senin de söylediğin gibi, kıskançlıktan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü büyük öfkeye kapılırlar.

EUTHYPHRON - Bu konuda benim hakkımda neler düşündüklerini öğrenmeye hiç niyetim yok!

SOKRATES - Sen zaten onların gözünde, ortalıkta pek görünmeyen ve bilgeliğini başkalarıyla paylaşmak istemeyen bir insansın. Bana gelince, insanları çok sevdiğimden beni dinlemek isteyen herkese, hiçbir ücret almadan, hatta seve seve üste para ödeyerek bildiğim her şeyi cömertçe öğrettiğimi düşünmelerinden korkuyorum. Demin söylediğim üzere, seninle yaptıkları gibi benimle de alay etmekle yetinselerdi, ^[3e] mahkemede öylesine şakalaşıp gülüşerek vakit geçirmeye hiç itiraz etmezdim. Ama olayı ciddiye alırlarsa, işin sonunun nereye varacağını ancak senin gibi kâhinler bilebilir.

EUTHYPHRON - Belki de hiçbir sorun çıkmaz Sokrates. Dilerim senin davan da, benim davam da istediğimiz gibi sonuçlanırlar.

SOKRATES - Senin davan neyle ilgili Euthyphron? Davalı mı yoksa davacı mısın?

EUTHYPHRON - Davacıyım.

SOKRATES - Kime dava açtın peki?

^[4a] EUTHYPHRON - Kime dava açtığımı söylesem deli olduğumu düşünürsün.

SOKRATES - Neden? Uçan birine mi dava açtın yoksa?

EUTHYPHRON - Hayır uçamıyor, uçmak için çok yaşlı.

SOKRATES - İyi de kim bu adam?

EUTHYPHRON - Babam.

SOKRATES - Baban mı sevgili dostum?

EUTHYPHRON - Evet babam.

SOKRATES - Peki suçu ne, onu ne ile suçluyorsun?

EUTHYPHRON - Cinayetle Sokrates.

SOKRATES - Herakles aşkına! Çoğu insan böyle bir durumda neyin doğru olduğunu bilmez Euthyphron. Bu yaptığını yapabilen biri, ^[4b] bence hatırı sayılır bir bilge olmalı.

EUTHYPHRON - Zeus aşkına, gerçekten de öyle Sokrates.

SOKRATES - Babanın öldürdüğü adam akraban mı? Herhâlde öyle olmalı, yoksa yabancı biri için cinayet davası açmazdın babana.

EUTHYPHRON - Öldürülenin yabancı ya da akraba olması arasında herhangi bir fark gözetmen ne kadar da gülünç Sokrates. Düşünülmesi gereken tek şey, katilin cinayeti işlerken haklı mı yoksa haksız mı olduğu. Katil eğer haklıysa serbest bırakılmalı, haksızsa aynı evi ve aynı sofrayı paylaştığın biri de olsa adalete teslim edilmelidir. ^[4c] Böyle biriyle ilişkini bile bile sürdürür, dava açarak onu ve kendini suçtan arındırmazsan, sen de onun kadar kirlenmiş olursun. Aslında öldürülen adam bizim işçimizdi, Naksos Adası'nda çiftçilik yaparken yanımızda çalışıyordu. Bir gün iyice içip sarhoş oldu ve kölelerimizden biriyle kavga ederek onu öldürdü. Bunun üzerine babam işçinin elleriyle ayaklarını bağlayarak bir çukura attı ve bu konuda ne yapması gerektiğini sorması için bir adamını buraya, dinî yorumcunun⁹ yanına gönderdi. ^[4d] Ama babam bu süre içinde eli kolu bağlı işçiyle katil olduğu için ilgilenmedi, onu tamamen ihmal etti ve ölür mü ölmez mi diye hiç umursamadı. Sonunda da olan oldu tabii. Haberci dinî yorumcunun yanından dönene kadar adam açlıktan, soğuktan ve sınıksız bağlı kalmaktan öldü. Şimdi de

bir katil uğruna babama cinayet davası açıyorum diye babam ve diğer akrabalarım bana çok kızgın. Babamın cinayet falan işlemediğini, ayrıca işçiyi öldürdüğünü varsaysak bile, adam katil olduğuna göre onun tarafını tutmamam gerektiğini söylüyorlar. ^[4e] Çünkü bir evladın babasına cinayet davası açması dine uygun değilmiş. İşte Sokrates, ilâhî adalet, dine uygunluk ve dine aykırılık hakkında bilgileri bu kadarmış!

SOKRATES - Zeus aşkına Euthyphron! İlahî adaleti, dine uygunluğu ve dine aykırılığı çok iyi bildiğini sanıyorsun ve olaylar senin anlattığın gibi geliştiğine göre babana dava açmakla günaha girmekten hiç korkmuyorsun, öyle mi?

EUTHYPHRON - Öyle Sokrates, çünkü Euthyphron bütün bunları çok iyi bilmiyor olsa ^[5a] hiçbir işe yaramayacak, sıradan insanlardan farksız olacaktı.

SOKRATES - Bu durumda, değerli dostum Euthyphron, Meletos'un açtığı davanın duruşmaları başlamadan önce yapabileceğim en iyi şey öğrencin olmak. Ona meydan okuyarak, eskiden beri dinî konular hakkında bilgi edinmeyi önemseydiğimi, ama beni düşüncesizce tanrılar hakkında yeni inanışlar yaymakla suçlayınca hemen gidip senin öğrencin olduğumu söylerim. ^[5b] Ona şöyle derim: “Bak Meletos, Euthyphron’un bu konularda bilge olduğunu kabul ediyorsan, benim de onun gibi doğru düşündüğüme inan ve davadan vazgeç. Ama buna inanmıyorsan, benden önce, öğrettikleriyle beni, nasihat ve suçlamalarıyla da kendi babasını, yani biz yaşlıları yoldan çıkaran öğretmenime dava aç.” İkna olmaz, davasını geri çekmez ya da benim yerime seni suçlamayı kabul etmezse, ona söylediklerimi duruşmada hâkimlere tekrarlarım, olmaz mı?

EUTHYPHRON - Zeus aşkına Sokrates, Meletos gerçekten de beni bu şekilde suçlamaya kalksaydı, ^[5c] araştırıp onun en zayıf noktasını bulurdum ve mahkemede benden çok onun hakkında konuşurduk.

SOKRATES - Zaten sevgili dostum, ben de ne Meletos, ne de herhangi başka birinin dikkatini çekmediğin için öğrencin olmak istiyorum ya! Oysa ben dikkatlerini çektim ve o da kolaylıkla içyüzümü anlayarak beni dinsizlikle suçladı. Şimdi Zeus aşkına, az önce çok iyi bildiğini iddia ettiğin şeyi bana da anlat. Cinayet konusunda ve başka konularda dine uygunluk ve dine aykırılık sence nedir? ^[5d] Yoksa her farklı konu için dine uygunluk ve dine aykırılık farklı mı tanımlanır? Dine uygun olan bir şey dine aykırı olmanın zıddı mıdır ve dine aykırı olmanın sadece tek bir türü mü vardır?

EUTHYPHRON - Kuşkusuz evet Sokrates.

SOKRATES - O zaman söyle bana, sence dine uygun ve dine aykırı olan nedir?

EUTHYPHRON - Kanımca benim şimdi yaptığım gibi, cinayet işleyen, bir tapınağı kirleten ya da herhangi başka bir suç işleyen kişi hakkında, baban, annen ya da herhangi başka biri olduğuna bakmaksızın dava açmak dine uygun bir davranıştır. ^[5e] Bunu yapmamak ise dine aykırı bir davranıştır. Sokrates, kim yaparsa yapsın hiçbir saygısızlığa izin vermemek gerektiği hakkında söylediklerimi desteklemek için vereceğim güçlü kanıta dikkat et. Böyle davranmanın doğru olduğunu daha önce başkalarına da anlatmıştım. ^[6a] İnsanlar Zeus'un tanrıların en iyisi, en adili olduğuna inanırlar ve haksız yere oğullarını yuttuğu için kendi babasını zincire vurmasını,¹⁰ babasının da zamanında kendi babasını benzer nedenlerle hadım etmesini doğru kabul ederler. Ama aynı insanlar, suç işlediği için babamı dava ediyorum diye bana kızıyorlar. Demek ki tanrılar söz konusu olduğunda farklı, ben söz konusu olduğumda farklı şeyler söyleyerek kendi kendileriyle çelişiyorlar.

SOKRATES - Benim hakkımda suçlamada bulunmalarının nedeni de bu olabilir mi Euthyphron? Birileri tanrılar hakkında bir şeyler söylediğinde zor ikna olduğuma baka-

rak, benim inançsız olduğumu düşünmüş olabilirler mi? ^[6b] Tanrılar hakkındaki konuları iyi bilen sen bu hikâyeleri doğru buluyorsan, sanırım benim gibiler de onları doğru bulmalı. Zaten bu konularda hiçbir şey bilmediğini kabul eden bana laf düşer mi? Ama Dostluk Tanrısı Zeus adına söyle, sen bunların böyle olduğuna gerçekten inanıyor musun?

EUTHYPHRON - Sadece bunlar değil Sokrates. Çoğu insanın bilmediği, daha tuhaf başka şeyler de var.

SOKRATES - Demek ki, şairlerin anlattığı, usta ressamların tapınaklarda boydan boya resmettiği ve büyük Panathinaia¹¹ şenliklerinde Akropolis'e çıkarılan pelerine nakışla işlendiği gibi; ^[6c] tanrıların aralarında savaştıklarına, korkunç düşmanlıklar, çekişmeler ve buna benzer anlaşmazlıklar yaşadıklarına inanıyorsun.¹² Bütün bunların doğru olduğunu kabul mü edelim Euthyphron?

EUTHYPHRON - Sadece bunlar değil ki Sokrates; demin de söylediğim gibi dilersen tanrılar hakkında daha pek çok şey anlatabilirim sana. Eminim bunları duyduğunda çok şaşıracaksın.

SOKRATES - Şaşırmam ama bunları daha sonra, uygun bir zamanında anlatırsın. Şimdi az önce sorduğum soruya daha açık bir yanıt vermeye çalış. ^[6d] Çünkü dostum, demin dine uygun olan nedir diye sorduğumda ikna edici bir cevap vermeyip, şimdi yaptığın şeyin, yani babana cinayet davası açmanın dine uygun bir davranış olduğunu söyledin.

EUTHYPHRON - Söylediğim doğrudu Sokrates.

SOKRATES - Olabilir. Ama Euthyphron, dine uygun daha başka şeyler olduğunu da söyledin.

EUTHYPHRON - Evet öyle.

SOKRATES - Hatırlarsan dine uygun onca şeyden sadece bir ya da iki tanesini değil, dine uygun bütün davranışları, dine uygun yapan ayırt edici özelliği öğretmeni istemiştin senden.

[6e] Çünkü dine aykırı davranışların dine aykırı, dine uygun davranışların da dine uygun olmasının tek bir ayırt edici özelliğe bağlı olduğunu söylemiştin. Hatırlamıyor musun yoksa?

EUTHYPHRON - Hatırlıyorum.

SOKRATES - O zaman bu özelliği bana öğret de, ona bakarak ve onu örnek diye kullanarak, senin ya da başkalarının yaptıkları arasında bu özelliğe uyan bir şey varsa onun dine uygun, uymayan bir şey varsa da dine aykırı olduğunu söyleyebileyim.

EUTHYPHRON - İstersen bu şekilde de açıklayabilirim Sokrates.

SOKRATES - Elbette isterim.

EUTHYPHRON - Peki öyleyse, tanrıların sevdiği şey dine uygun, [7a] sevmediği şey de dine aykırıdır.

SOKRATES - Çok güzel Euthyphron, tam istediğim şekilde yanıt verdin. Bu yanıtın doğru olup olmadığını henüz bilmiyorum, ama yapacağın açıklamalarla söylediklerinin doğru olduğunu göstereceğine inanıyorum.

EUTHYPHRON - Tabii ki.

SOKRATES - Haydi öyleyse, söylediklerimizi tekrar edelim. Tanrıların sevdiği şeyler ve kişiler dine uygun, tanrıların nefret ettiği şeyler ve kişiler de dine aykırıdır. Bu durumda dine uygun ve dine aykırı şeyler aynı değil, taban tabana zıt şeylerdir. Öyle değil mi?

EUTHYPHRON - Evet öyle.

SOKRATES - Bu söylediklerimiz sana doğru görünüyor mu?

[7b] EUTHYPHRON - Bence doğru Sokrates.

SOKRATES - Peki Euthyphron, tanrıların birbirleriyle kavga ettiklerini, aralarında anlaşmazlık ve düşmanlıklar olduğunu söyler miyiz hiç?

EUTHYPHRON - Evet söyleriz.

SOKRATES - Hangi konulardaki anlaşmazlıklar düşmanlığa ve öfkeye yol açar sevgili dostum? İstersen şöyle düşünelim! Senle ben iki nesnenin sayısı konusunda anlaşmazlığa düşersek, yani hangisinin daha fazla olduğu konusunda anlaşamazsak, bu konudaki anlaşmazlık bizi düşman yapar ve birbirimize karşı öfkelenendir mi, yoksa onları sayar saymaz ^[7c] sorunumuz hemen çözülür mü?

EUTHYPHRON - Çözülür tabii.

SOKRATES - Ya bir şeyin büyüklüğü ve küçüklüğü konusunda anlaşamazsak? Ölçer ölçmez sorunumuz hallolur değil mi?

EUTHYPHRON - Evet öyle.

SOKRATES - Bir şeyin ağırlığı konusundaki anlaşmazlık da onu tartarak halledilmez mi?

EUTHYPHRON - Halledilir.

SOKRATES - Peki hangi konularda anlaşamaz ya da bir karara varamazsak öfkelenir ve birbirimize düşman kesiliriz? Bu soruyu belki de hemen yanıtlayamazsın, ama söylediklerimi bir düşün. ^[7d] Anlaşmazlıklar doğru ve yanlışla, güzel ve çirkinle, iyi ve kötüyle ilgili olabilir mi? Yani üzerlerinde anlaşamayıp uygun bir karara varamadığımız için seni, beni, hatta bütün diğer insanları birbirlerine düşman eden şeyler bunlar değil mi?

EUTHYPHRON - Gerçekten anlaşmazlıklar tam da bu konularda çıkar Sokrates.

SOKRATES - Ne dersin Euthyphron, tanrılar da anlaşamadıkları zaman, anlaşmazlıkları bu konular üzerinde çıkıyor olmasın sakın?

EUTHYPHRON - Kesinlikle öyle.

^[7e] SOKRATES - Bu durumda sevgili Euthyphron, söylediğine göre farklı tanrılar farklı şeylerin doğru, güzel ve iyi

olduğunu düşünüyorlar, çünkü bu tür konularda anlaşmazlığa düşmeselerdi, birbirleriyle kavga etmezlerdi.

EUTHYPHRON - Doğru söylüyorsun.

SOKRATES - Öyleyse her tanrı güzel, iyi ve doğru saydığı şeyleri sever, bunların karşıtlarından da nefret eder, değil mi?

EUTHYPHRON - Elbette.

SOKRATES - Senin söylediğine göre, aynı şeyler bazı tanrılar için doğru, bazı tanrılar içinse yanlıştır. ^[8a] Tanrılar işte bu tür konularda anlaşılmadıkları için kavga ediyor, birbirleriyle savaşa tutuşuyorlar. Öyle mi?

EUTHYPHRON - Öyle.

SOKRATES - Demek ki tanrılar aynı şeyleri hem sever, hem de onlardan nefret eder. Bu durumda, tanrıların nefret ettiği şeylerle sevdiği şeyler aynı olabilir.

EUTHYPHRON - Öyle görünüyor.

SOKRATES - O zaman, görüldüğü kadarıyla aynı şeyler hem dine uygun hem de dine aykırı çıkıyor.

EUTHYPHRON - Galiba öyle.

SOKRATES - Ama o zaman soruma yanıt vermemiş oluyorsun sevgili dostum. Sana, tanrıların sevdiği şeyleri aynı zamanda sevmediklerinden hareketle, bazı şeylerin hem dine uygun hem de dine aykırı olup olamayacağını sormamıştım. ^[8b] Çünkü Euthyphron, senin babanı cezalandırmak için yaptıkların Zeus'un hoşuna giderken Kronos ve Ouranos'un nefretini çekmesi, Hephaistos'a sevimli gelirken Hera'ya sevimsiz gelmesi, hatta diğer tanrılarının da bu konu hakkındaki düşüncelerine göre yaptıklarını sevimli ya da sevimsiz bulmaları bizi şaşırtmamalı.

EUTHYPHRON - Bana kalırsa Sokrates, hiçbir tanrı haksız yere adam öldüren birine ceza verilmemesini kabul etmez ve bu konuda diğer tanrılarla anlaşmazlığa düşmez.

SOKRATES - Peki Euthyphron, insanların haksız yere adam öldüren ya da başka bir suç işleyen birine ^[8c] ceza verilip verilmemesi konusunda tartıştıklarını duydun mu hiç?

EUTHYPHRON - Elbette, insanlar özellikle mahkemelerde hep bu konuyu tartışır. Bir sürü suç işlemelerine karşın cezadan kaçmak için her şeyi söyler ve her şeyi yaparlar.

SOKRATES - Yani Euthyphron, hem suç işlediklerini kabul ediyor, hem de bunu kabul etmelerine karşın kendilerine ceza verilmemesi gerektiğini mi savunuyorlar?

EUTHYPHRON - Onu savunmuyorlar tabii!

SOKRATES - Demek ki her şeyi söylemiyor, her şeyi yapmıyorlarmış. ^[8d] Sanırım, suç işledikleri hâlde cezalandırılmamaları gerektiğini söyleyemez, hatta böyle bir düşüncüyü tartışamazlar bile. Onlar ancak suç işlemediklerini iddia ederler. Öyle değil mi?

EUTHYPHRON - Haklısın.

SOKRATES - Öyleyse suç işleyene ceza verilmemesini değil, suç işleyenin kim olduğunu, ne yaptığını ve suçu ne zaman işlediğini tartışır.

EUTHYPHRON - Doğru söylüyorsun.

SOKRATES - Dedğine göre, tanrılar da aralarında doğru ve yanlış konusunda anlaşıyor, birileri diğerlerinin suç işlediğini iddia ederken onlar bunu kabul etmiyor. ^[8e] Ama dostum, sonuçta tanrı ya da insan olsun fark etmez, hiç kimse suç işleyenlere ceza verilmemesi gerektiğini söyleyemez.

EUTHYPHRON - Evet, genel olarak söylediklerin doğru Sokrates.

SOKRATES - Bana kalırsa Euthyphron, ister insan olsun ister tanrı, tartışanlar –tanrılar da aralarında tartıştığını kabul edersek eğer– her olayı ayrı ayrı tartışır. Bir konu hakkında anlaşmazlığa düştüklerinde, bazıları doğru bazıları da yanlış olduğunu savunurlar. Öyle değil mi?

EUTHYPHRON - Elbette öyle.

[9a] SOKRATES - Peki sevgili Euthyphron, bilgeliğimi artırmam için şunu lütfen bana da öğret! Bir yerde çalışırken cinayet işleyen ve öldürdüğü kölenin sahibi tarafından eli kolu bağlanan bir işçi, ona ne yapılması gerektiği öğrenilinceye kadar bağlarının sıkılığından ölürse, bütün tanrıların onun haksız yere öldürüldüğünü kabul edeceğine dair kanıtın ne? Aynı şekilde, böyle bir olay yüzünden bir oğulun babasına dava açmasının ve onu cinayetle suçlamasının doğru olduğuna dair kanıtını da söyle. [9b] Haydi, bütün tanrıların böyle bir davranışı kesinlikle doğru bulduğunu bana açıkça göster. Bunu kanıtlayabilirsen bilgeliğini övmekten hiç vazgeçmeyeceğim.

EUTHYPHRON - Sana açıkça kanıtlayabilirim Sokrates, ama bu iş bayağı zor olacak.

SOKRATES - Anlıyorum, öğrenme kapasitemin yargıçlarınkinden düşük olduğuna inanıyorsun. Oysa bu tür davranışların yanlış olduğunu ve bütün tanrıların bunlardan nefret ettiğini onlara göstereceğin çok açık!

EUTHYPHRON - Bütün açıklığıyla gösterebilirim Sokrates, yeter ki beni dikkatle dinlesinler.

[9c] SOKRATES - Yargıçlar güzel konuştuğunu görürlerse dinlerler seni. Bu arada, sen konuşurken aklıma bir şey takıldı ve kendi kendime şöyle düşündüm: “Euthyphron’un bana bütün tanrıların böylesi bir ölümü haksız bulduğunu en güzel şekilde anlattığını varsayalım. Ben bu durumda, dine uygunluk ve dine aykırılık konusunda ne öğrenmiş oluyorum? Bu cinayet tanrıların nefret ettiği bir davranış olmalı, öyle görünüyor. Ama daha demin, dine uygunlukla dine aykırılığın bu şekilde tanımlanmadığını, çünkü tanrıların nefret ettiği bir şeyi aynı zamanda sevebileceklerini de görmüştük.” Dolayısıyla seni bu işten azat ediyorum Euthyphron. [9d] İstiyorsan bütün tanrıların bu davranışı haksız

bulduğunu, ondan nefret ettiğini kabul edelim. O zaman yaptığımız tanımı şu şekilde düzeltmeliyiz: Bütün tanrıların nefret ettiği şey dine aykırı, sevdiği şeyse dine uygundur. Bazı tanrıların sevdiği, bazı tanrıların nefret ettiği şeyse ne dine uygun ne de dine aykırıdır ya da hem dine uygun hem de dine aykırıdır. Dine uygunlukla dine aykırılığı böyle tanımlamamızı ister misin?

EUTHYPHRON - Bize ne engel olabilir Sokrates?

SOKRATES - Şahsen bana hiçbir şey engel olmaz Euthyphron. Ama sen, bana anlatmayı söz verdiğin şeyleri bu bakış açısıyla daha kolay mı, yoksa daha zor mu anlattırısın onu düşün!

[9e] EUTHYPHRON - O hâlde ben de: “Bütün tanrıların sevdiği şey dine uygundur, buna karşın bütün tanrıların nefret ettiği şey de dine aykırıdır,” diyorum.

SOKRATES - Peki Euthyphron, tanımının doğru olup olmadığını tekrar gözden geçirelim mi, yoksa bu işten vazgeçerek hem bizim hem de başkalarının bütün tanımlarını doğru mu kabul edelim? Yani herhangi biri bu iş böyledir derse, biz böyle olduğunu kabul edelim mi, yoksa her söylemenin doğruluğunu ayrı ayrı sorgulayalım mı?

EUTHYPHRON - Sorgulamalıyız tabii, ama az önce söylediklerimizin doğru olduğunu düşünüyorum ben.

SOKRATES - Bunu az sonra daha iyi anlayacağız sevgili dostum. Sen, şimdi şunu düşün: Dine uygun olan öyle olduğu için mi tanrılar tarafından sevilir, ^[10a] yoksa tanrılar tarafından sevildiği için mi dine uygundur?

EUTHYPHRON - Ne demek istediğini anlayamadım Sokrates.

SOKRATES - Daha açık anlatmaya çalışayım. Bir şeyin hareket ettiğini ve başka bir şeyin hareket ettirildiğini, bir şeyin bir şeyleri güttüğünü ve başka bir şeyin güdüldüğünü,

bir şeyin gördüğünü ve başka bir şeyin görüldüğünü söyleriz. Bütün bunların birbirinden farklı olduğunu ve aralarında ne gibi farklılıklar bulunduğunu anlıyorsun değil mi?

EUTHYPHRON - Anladığımı sanıyorum.

SOKRATES - Öyleyse sevilen şey de sevenden farklı değil midir?

EUTHYPHRON - Başka nasıl olabilir?

[10b] SOKRATES - Şimdi söyle bana, hareket eden şey hareket ettiği için mi, yoksa başka bir nedenden dolayı mı öyledir?

EUTHYPHRON - Hareket ettiği için hareket edendir.

SOKRATES - Güzülen şey güzüldüğü için güzülen, güzülen şey de güzüldüğü için güzülendir, öyle mi?

EUTHYPHRON - Elbette.

SOKRATES - Demek ki bir şey güzülen olduğu için güzülmez, aksine güzüldüğü için güzülendir; bir şey güzülen olduğu için güzülmez, aksine güzüldüğü için güzülendir ve bir şey hareket eden olduğu için hareket etmez, aksine hareket ettiği için hareket edendir. Söylemek istediğim şey açık mı Euthyphron? [10c] Şunu söylemek istiyorum: bir şey “oluyorsa”, “olan” olduğu için “olmaz”, aksine “olduğu” için “olandır” ve bir şey herhangi bir şeye “maruz kalan”, olduğu için “maruz kalmaz”, aksine “maruz kaldığı” için “maruz kalandır”. Bana katılmıyor musun yoksa?

EUTHYPHRON - Katılıyorum.

SOKRATES - Öyleyse sevilen şey de “olan” ya da bir şeylere “maruz kalan” bir şeydir, değil mi?

EUTHYPHRON - Elbette.

SOKRATES - Demek ki diğerlerinde de olduğu gibi, sevilen olduğu için sevilmez, sevildiği için sevilendir.

EUTHYPHRON - Mecburen.

SOKRATES - Peki, dine uygun olan hakkında ne diyebiliriz Euthyphron? ^[10d] Senin söylediklerine göre, bütün tanrılar tarafından sevilen şeydir, değil mi?

EUTHYPHRON - Evet.

SOKRATES - Yani dine uygun olduğu için mi, yoksa başka bir nedenden dolayı mı tanrılar tarafından seviliyor?

EUTHYPHRON - Dine uygun olduğu için seviliyor.

SOKRATES - Öyleyse dine uygun olan, dine uygun olduğu için seviliyor, aksine sevildiği için dine uygun olmuyor, öyle mi?

EUTHYPHRON - Öyle görünüyor.

SOKRATES - Ve tanrılar onu sevdiği için “sevilen” ve “tanrıların sevdiği” şey oluyor.

^[10e] EUTHYPHRON - Olmaz mı?

SOKRATES - Bu durumda, senin iddia ettiğinin aksine, ne tanrıların sevdiği dine uygun, ne de dine uygun olan tanrıların sevdiği oluyor Euthyphron. Bu ikisi birbirinden farklı şeyler.

EUTHYPHRON - Ama nasıl olur Sokrates?

SOKRATES - Demin dine uygun olanın öyle olduğu için sevildiğini, sevildiği için dine uygun olmadığını kabul etmemiş miydik?

EUTHYPHRON - Evet.

SOKRATES - Aynı şekilde, tanrıların sevdiği şey de, tanrılar tarafından sevildiğinden dolayı tanrıların sevdiği şey oluyor. Tanrılar, onu “tanrıların sevdiği şey” olduğu için sevmiyor.

EUTHYPHRON - Doğru söylüyorsun.

SOKRATES - Ama sevgili Euthyphron, eğer “tanrıların sevdiği” ile “dine uygun olan” özdeş olsalardı, ^[11a] yani tanrılar dine uygun olanı dine uygun olduğu için, tanrıların sevdiğini de tanrıların sevdiği olduğu için sevselerdi ve tanrıların sevdiği, tanrılar tarafından sevildiği için tanrıların sevdiği olsaydı, o zaman dine uygun olan da tanrılar tarafından sevildiği için dine uygun olurdu. Ama şimdi bunun tam tersinin gerçekleştiğini görüyoruz, çünkü iki şey birbirlerinden tümüyle farklı. Biri sevildiği için sevilen oluyor, oysa diğeri sevilen olduğu için seviliyor. Görünen o ki, dine uygun olan nedir diye sorulduğunda özünü bana açıklamak istemiyorsun Euthyphron. Onun sadece bir özelliğinden, yani bütün tanrılar tarafından sevilen bir şey olduğundan bahsediyorsun, ^[11b] ama bana neyin dine uygun olduğunu daha söylemedin. Bana bir iyilik yapmak istersen saklama bunu, tanrılar tarafından sevilse ya da herhangi başka bir özelliğe sahip olsa da –bunu tartışacak değiliz şimdi– başından başlayarak dine uygun olanın ne olduğunu anlat. Ancak lütfen dine uygun olanla, dine aykırı olanı hevesle anlat bana.

EUTHYPHRON - Aklımda olanları sana bir türlü anlatamıyorum Sokrates. Sohbetimiz konu etrafında dönüp dolaştığı hâlde nereye yerleştirmeye kalkarsak kalkalım yerinde durmuyor.

SOKRATES - Sözlerin atam Daidalos’un¹³ eserlerine benziyor Euthyphron. ^[11c] Eğer bunları ben söylemiş olsaydım, sözlerim konuldukları yerde durmadıkları ve hareket ettikleri için, Daidalos’la akrabalığım yüzünden belki de bana takılırdın. Ama bunlar senin düşüncelerin ve takılmanın hedefinin değişmesi gerekecek. Senin de gördüğün gibi, yerinde durmayan senin sözlerin.

EUTHYPHRON - Bence de Sokrates, konuştuklarımız takılmalara muhatap olmaya layık. ^[11d] Ancak yerinde durmayan ve devamlı hareket eden sözlerin sorumlusu ben de-

ğilim. Bana kalırsa, asıl Daidalos sensin, çünkü benim sözlerim yerli yerinde duruyor.

SOKRATES - Göründüğü kadarıyla dostum, ben bu sanatta Daidalos'tan daha ustayım. O sadece kendi eserlerini hareket ettirirken, ben sadece kendimin değil, başkaların eserlerini de hareket ettiriyorum. Ancak sanatımın en ilgi çekici tarafı, kendi isteğime rağmen usta olmam. ^[11e] Çünkü Daidalos'un ustalığından ya da Tantalos'un¹⁴ servetinden çok sözlerimin sabit ve hareketsiz olmasını tercih ederdim. Neyse, bu konuda yeterince konuştuk. Tereddüt ettiğine göre, bana dine uygunluğu öğretebilmen için seni biraz gayrete getireyim, konuşmamız yarım kalmasın. Sence dine uygun olan her şeyin adil olması da gerekir mi?

EUTHYPHRON - Bence öyle.

^[12a] SOKRATES - Peki adil olan her şey dine uygun mudur? Yoksa dine uygun olan her şey adilken, adil olan her şey dine uygun değil de bir kısmı dine uygun, diğer kısmı başka bir şey midir?

EUTHYPHRON - Sözlerini takip edemiyorum Sokrates.

SOKRATES - Sen hem benden daha genç, hem de daha üstün bir bilgesin. Engin bilgeliğin yüzünden sohbeti sürdürmeye tenezzül etmiyorsun. Ama kendini biraz zorla dostum. Söylediğim şey, anlaşılması zor bir şey değil ki! Sonuçta:

Her şeyi yaratan ve yoktan var eden Zeus aleyhine konuşmak istemezsin,

^[12b] *çünkü nerede korku varsa, orada utanç da vardır...*¹⁵

diye yazan şairin yazdığının tam tersini söylüyorum. Şaire katılmıyorum, nedenini de söyleyeyim mi?

EUTHYPHRON - Söyle!

SOKRATES - Korkunun olduğu yerde utancın da olması bana doğru gelmiyor. Çünkü hastalıklardan, yoksulluktan

ve bunun gibi başka bir sürü şeyden korkan çoğu kişi, bunlardan korktukları hâlde, aynı şeylerden utanç duymazlar. Sence de öyle değil mi?

EUTHYPHRON - Kesinlikle öyle.

SOKRATES - Ama öte yandan, utancın olduğu her yerde korku da vardır. Bir davranışından utanan ve sıkılan bir insan, ^[12c] kötü biri olarak algılanmaktan çekinmez ve korkmaz mı?

EUTHYPHRON - Korkar tabii.

SOKRATES - Öyleyse nerede korku varsa orada utanç da vardır demek doğru değildir. Tam tersine, nerede utanç varsa orada korku da vardır. Ama korkunun olduğu her yerde utanç yoktur, çünkü korku bence utançtan daha kapsayıcı bir kavramdır. Sayılar kümesinin bütün tek sayıları kapsamaması gibi, korku da utancı kapsar. Yani bütün tek sayılar sayı oldukları hâlde, bütün sayılar tek sayı değildir. Söylediklerimi takip edebiliyor musun?

EUTHYPHRON - Dikkatle takip ediyorum.

SOKRATES - Az önce, adil olan mı dine uygun, yoksa dine uygun olan mı adil diye sorduğumda bunu kastediyordum. ^[12d] Dine uygunluk adaletin bir parçası olduğuna göre, adil olan her şey dine uygun değildir. Böyle mi diyelim, yoksa senin başka bir düşüncen mi var?

EUTHYPHRON - Hayır böyle diyelim. Söylediklerin bana da doğru geliyor.

SOKRATES - Şimdi de bir sonraki noktaya dikkat et. Dine uygunluk adaletin bir parçasıysa, o zaman dine uygunluğun adaletin hangi parçası olduğunu da bulmamız gerekir. Az önce konuştuğumuz şeylerden birini, örneğin çift sayıların sayılar [kümesinin] hangi parçası olduğunu, hatta ne tür sayılar olduğunu sorsaydın, onların ikiye bölünebilen sayılar olduklarını söyledim. Sence de öyle değil mi?

EUTHYPHRON - Evet, bence de öyle.

[12e] SOKRATES - Öyleyse sen de aynı şekilde, bana dine uygunluğun adaletin hangi parçası olduğunu öğretmeye çalış. Böylece dine uygunlukla dindarlığı ve bunların karşıtlarını iyice öğrenerek, beni bir daha haksız yere dinsizlikle suçlamaması için Meletos'a anlatabilirim.

EUTHYPHRON - Bana kalırsa Sokrates, dine uygunluk ve dindarlık, adaletin tanrılara hizmet sunulmasıyla ilgili parçasıdır. Adaletin artakalanı da insanlara hizmet sunulmasıyla ilgilidir.

[13a] SOKRATES - Bu söylediklerin doğru galiba Euthyphron, ama öğrenmek istediğim küçük bir nokta daha var. “Tanrılara hizmet sunmak” derken neyi kastettiğini anlamadım, çünkü tanrılara sunulan hizmetin diğerleri gibi olduğunu iddia ettiğini sanmıyorum. Örneğin, atlara özen göstermeyi, onlara bakmayı herkes bilmez, sadece binicilik uzmanları bilir, öyle değil mi?

EUTHYPHRON - Elbette.

SOKRATES - Çünkü binicilik atlara bakma sanattır.

EUTHYPHRON - Evet.

SOKRATES - Köpeklere bakmayı herkes bilmez, sadece avcılar bilir.

EUTHYPHRON - Öyle.

SOKRATES - Çünkü avcılık köpeklere bakma sanattır.

[13b] EUTHYPHRON - Evet.

SOKRATES - Sığırtmaçlık da sığırlara bakma sanattır.

EUTHYPHRON - Kesinlikle.

SOKRATES - Öyleyse dine uygunluk ve dindarlık da tanrılara özen gösterme, onlara hizmet etme sanatı mıdır, Euthyphron? Böyle mi diyorsun?

EUTHYPHRON - Elbette.

SOKRATES - Peki, bu gösterilen özenle verilen hizmetlerin tümü aynı amaca yönelik değil midir? Yani şunu söylemek istiyorum: Atlar binicilik sanatının özeninden yararlanarak nasıl daha güçlü oluyorsa, özen gösterilen şeyler de gösterilen özenden yararlanarak daha iyi oluyorlar. Sen de öyle düşünmüyor musun?

EUTHYPHRON - Öyle düşünüyorum tabii.

SOKRATES - Köpekler avcılık sanatının, sığırlar sığırmaçlık sanatının, ^[13c] bütün diğer şeyler de kendileriyle ilgili uzmanlığın özeninden yararlanırlar. Yoksa özen göstermenin, özen gösterilen şeye zarar verdiğini mi düşünüyorsun?

EUTHYPHRON - Zeus aşkına, hayır.

SOKRATES - Onlara yararlı mı olur peki?

EUTHYPHRON - Yararlı olur elbette.

SOKRATES - Dindarlık tanrılara hizmet etme [yani onlara özen gösterme] sanatı olduğuna göre, onların yararına olduğunu, hatta onları daha iyi hâle getirdiğini söyleyebilir miyiz? Yani sen dine uygun bir davranışınla herhangi bir tanrıyı daha iyi kılabileceğini mi iddia ediyorsun?

EUTHYPHRON - Zeus aşkına, hayır.

SOKRATES - Öyle söyleyeceğini ben de düşünmüyorum Euthyphron, hatta aklımın ucundan bile geçirmiyorum. ^[13d] İşte bu yüzden, tanrılara özen göstermek, onlara hizmet etmek derken neyi kastettiğini sordum.

EUTHYPHRON - Haklısın Sokrates, ben öyle bir şey demedim.

SOKRATES - Güzel, peki tanrılara edilen ne tür bir hizmet dindarlık olabilir?

EUTHYPHRON - Kölelerin efendilerine gösterdikleri türden bir hizmet olabilir Sokrates.

SOKRATES - Anlıyorum. Öyleyse, dindarlık tanrılara uygun hizmetleri kapsıyor olmalı.

EUTHYPHRON - Kesinlikle öyle.

SOKRATES - Peki, hekimlere hizmet eden sanat neyin iyileşmesine yardımcı olur? Sağlığın, değil mi?

EUTHYPHRON - Bence öyle.

[13e] SOKRATES - Ya gemi yapımcılarına hizmet eden sanat neyi amaçlar?

EUTHYPHRON - Elbette gemi yapımını Sokrates.

SOKRATES - Mimarlar hizmet eden sanat da evler inşa edilmesini amaçlar, değil mi?

EUTHYPHRON - Evet.

SOKRATES - O zaman bana şunu söyle sevgili dostum: Tanrılara hizmet eden sanat hangi işin gerçekleşmesini amaçlar? Tanrılarla ilgili şeyleri herkesten iyi bildiğini iddia ettiğine göre elbette bunu da bilirsin.

EUTHYPHRON - İddialarımda haklıyım Sokrates.

SOKRATES - Öyleyse tanrılar bizim hizmetlerimizle gerçekleştirdiği mükemmel iş nedir Zeus aşkına!

EUTHYPHRON - Tanrılar birçok güzel iş yapar Sokrates.

[14a] SOKRATES - Aslında komutanlar da birçok güzel iş yapar dostum, ama bu işlerin en önemlisinin savaşta zafer kazanmak olduğunu rahatlıkla söyleyebilirsin. Öyle değil mi?

EUTHYPHRON - Elbette.

SOKRATES - Peki, tanrılar gerçekleştirdiği birçok güzel işten en önemlisi hangisi?

EUTHYPHRON - Daha önce de söylemiştim Sokrates, [14b] bütün bunları tam olarak öğrenebilmek çok zordur. Yine

de kabaca şöyle anlatabilirim. Bir insan dua eder ve kurban keserken tanrıların hoşuna giden şeyleri söylemeyi ve yapmayı biliyorsa, dine uygun davranıyordur. Bu tür davranışlar tek tek ailelerin ve bir bütün olarak kentin selametini sağlar. Tanrıların hoşuna giden şeylerin tam tersi ise dine aykırı davranışlardır, bunlar da her şeyi altüst eder, her şeyi mahveder.

SOKRATES - Ah Euthyphron, isteseydin eğer, sana sorduğum en önemli soruyu çok daha kısa bir şekilde yanıtlatabilirdin. ^[14c] Ama anlaşıldığı kadarıyla öyle bir niyetin yok. Çünkü konunun özüne yaklaşıp yaklaşmaz hemen başka yöne saparak konudan uzaklaştın. Gerekli yanıtları verseydin senden dindarlığı adamakıllı öğrenmiş olacaktım. Ancak her gittiğin yere peşinden gelerek, seni bir âşığın sevdiğini izlediği gibi izleyeceğim. Dine uygunluk ve dindarlık sence nedir? Tanrılara kurban sunma ve onlara dua etme sanatı olduğunu mu söylüyorsun?

EUTHYPHRON - Evet öyle.

SOKRATES - Peki, tanrılara kurban sunmak onlara hediye vermek, ^[14d] dua etmek de onlardan bir şeyler istemek değil midir?

EUTHYPHRON - Kesinlikle öyle Sokrates.

SOKRATES - Demek ki konuştuklarımıza göre, dindarlık tanrılara hediye verme ve onlardan isteklerde bulunma sanatıdır.

EUTHYPHRON - Söylediklerimi gayet iyi kavramışsın Sokrates.

SOKRATES - Dostum, bilgeliğinin hayranıyım ve söylediğin hiçbir şey ziyan olmasın diye seni dikkatle dinliyorum. Lütfen söyle bana, tanrılara sunulan bu hizmet nasıl bir hizmettir? Onlara bir şeyler verip, onlardan bir şeyler istemenin sanatı olduğunu mu söylüyorsun?

EUTHYPHRON - Evet.

SOKRATES - Tanrılardan bir şeyler istemenin en doğru yolu onlardan ihtiyacımız olan şeyleri istemek değil midir?

EUTHYPHRON - Başka ne olabilir ki?

[14e] SOKRATES - Öte yandan, aldıklarımıza karşılık olarak tanrılara ihtiyaç duyabilecekleri şeyleri vermemiz en güzel armağan değil mi? Çünkü birisine ihtiyaç duymadığı şeyleri vermek doğru değildir kanımca.

EUTHYPHRON - Doğru söylüyorsun Sokrates.

SOKRATES - Öyleyse dindarlık, tanrılarla insanlar arasında karşılıklı bir ticari ilişki sanatı olmalı Euthyphron.

EUTHYPHRON - Öyle adlandırmayı tercih ediyorsan, ticari ilişki de diyebiliriz.

SOKRATES - Ben gerçekler dışında hiçbir şeyi tercih etmem. Tanrıların bize bağışladıklarının değerini herkes bilir de, bizden aldıkları armağanların onlara nasıl bir yararı dokunduğunu bana söyleyebilir misin? [15a] Tanrılar bize bütün iyilikleri bağışlarken, bizim onlara verdiklerimizin yararı ne? Yoksa bu ticari ilişkide onlardan bütün iyilikleri alacak, ama onlara karşılığında hiçbir şey vermeyecek derecede üstün müyüz?

EUTHYPHRON - İyi de Sokrates, bizden aldıkları şeylerin gerçekten de tanrılara bir yararı olduğuna mı inanıyorsun?

SOKRATES - Değilse, onlara verdiğimiz bu armağanların anlamı nedir Euthyphron?

EUTHYPHRON - Saygı, onurlandırma ve demin söylediğim gibi, onları hoşnut kılmadan başka ne olabilir sence?

[15b] SOKRATES - Öyleyse dindarlık tanrıların sevdiği ya da onlara yararlı olacak şey değil, onları hoşnut kılacak şey mi Euthyphron?

EUTHYPHRON - Sanırım sevdikleri, hatta her şeyden çok sevdikleri şeydir.

SOKRATES - O hâlde, görüldüğü kadarıyla dindarlık tanrıların sevdiği şeydir.

EUTHYPHRON - Kesinlikle.

SOKRATES - Sözlerinin sabit kalmayıp hareket ettiğini anladığında şaşırarak ve onları bir çember etrafında döndürmekte Daidalos'tan çok daha yetenekli olduğun hâlde, sözlerini Daidalos gibi hareket ettirdiğimi söyleyerek beni suçlayacak mısın? ^[15c] Yoksa sohbetimizin dönüp dolaşıp tekrar başa geldiğinin farkında değil misin? Az önce tanrıların sevdiği şeylerin dindarlıkla özdeş olmadıklarını, onlardan farklı olduklarını konuştuğumuzu hatırlıyor olmalısın. Yoksa hatırlamıyor musun?

EUTHYPHRON - Evet, hatırlıyorum.

SOKRATES - Şimdi söylediklerinle, tanrıların sevdiği şeylerin dindarlıkla özdeş olduklarını savunduğunu anlamıyor musun?

EUTHYPHRON - Anlıyorum.

SOKRATES - O hâlde ya demin doğru tanımlar veremedik ya da doğru tanımlar verdikse bile şimdi onları doğru ifade edemiyoruz.

EUTHYPHRON - Öyle görünüyor.

SOKRATES - Bu durumda dindarlığın ne olduğunu yeni baştan araştırmamız gerekecek, ^[15d] çünkü bunu öğrenmeden kendi isteğimle ısrarımdan kesinlikle vazgeçmeyeceğim. Beni hor görmeden elinden geldiğince bütün dikkatini topla ve şimdi doğruyu söyle. Seni konuşturana kadar ısrar edeceğimi, Proteus gibi kaçmana izin vermeyeceğimi herkesten iyi biliyorsun.¹⁶ Neyin dine uygun olup neyin dine aykırı olduğunu bilmiyor olsan, bir tarım işçisi için yaşlı babanı cina-yet işlemekle itham etmez, mahkemelerde süründürmezdin.

Yoksa hata işledim diye tanrıların gazabından korkar, insanlardan utanırdın. ^[15e] Ama şimdi dine uygun olanla olmayanı gayet iyi bildiğini düşündüğünden eminim. O hâlde düşüncelerini saklama benden sevgili Euthyphron, bana da anlat.

EUTHYPHRON - Başka zaman Sokrates. Şimdi acelem var, gitmeliyim.

SOKRATES - Ne yapıyorsun, dostum! Buradan ayrılarak dine uygun ve dine aykırı şeyleri öğrenme umudumu boşa çıkarıyorsun. Euthyphron sayesinde ilahî konularda bilge olduğumu göstererek Meletos'un suçlamalarından yakamı kurtaracak, ^[16a] artık bu konularda cahilce ileri geri konuşmayacak, yenilikler peşinde koşmayacak ve kalan hayatımı daha düzgün yaşayacaktım.

SOKRATES'İN SAVUNMASI
[ΑΠΟΛΟΓΙΑ]

1. ^[17a] Atinalılar, ¹⁷ beni suçlayanların sizi nasıl etkilediğini bilemiyorum. Ama öyle ikna edici konuşuyorlardı ki, az kal-sın ben bile kim olduğumu unutacaktım. Buna karşın, tek bir doğru laf etmediklerini söylemem gerekir. Sıraladıkları bunca yalan arasında, özellikle birine çok şaşırdım. Güya mükemmel bir hatip olduğumdan sizi aldatmamam için ^[17b] dikkat etmeniz gerekiyormuş! Hemen şimdi kanıtlayacağım üzere mükemmel bir hatip olmadığım hâlde, yüzleri bile kı-zarmadan böyle konuşmaları, yapılabilecek en büyük utan-mazlıktır kanımca. Ancak, mükemmel hatip derken doğru-yu söyleyenleri kastediyorlarsa ona bir şey diyemem! Eğer kastettikleri buysa, onların anladığı şekilde olmasa da iyi bir hatip olduğuma ben de katılıyorum.

Daha önce de söylediğim gibi, hemen hemen hiçbir doğru söz çıkmadı ağızlarından. Oysa siz benden bütün gerçeği dinleyeceksiniz Atinalılar. Hem de, Zeus aşkına, onların kullandığı türden zarif kelime ve ifadelerle süslü özenli cümleler değil, ^[17c] dilime rastgele gelen kelimelerle örülmüş basit cümleler kullanacağım, çünkü söyleyecek-lerimin doğru olduğuna inanıyorum. Hiç kimse farklı bir savunma beklemesin benden. Benim yaşımdaki birinin yeni yetme delikanlılar gibi özenle süslenmiş cümlelerle konuş-ması yakışık almaz. Bu yüzden sizden bir isteğim, bir ricam olacak. Çoğunuzun daha önce de dinlemiş olduğu şekilde, kendimi Agora'da tüccarların tezgâhları arasında ya da

başka yerlerde dolaşırken kullanmaya alışkın olduğum kelimelerle savunduğumu görürseniz şaşırmayın ^[17d] ve beni yuhalamayın, ¹⁸ çünkü şöyle bir durum söz konusu: Bugün yetmiş yaşında, ilk kez mahkeme önüne çıkıyorum ve bu nedenle burada kullanılan dile tamamen yabancıyım. ¹⁹ Buralara yabancı biri olsaydım ve memleketimin ağzıyla, yetiştiğim şekilde konuşsaydım ^[18a] göstereceğiniz anlayışı şimdi de göstermenizi rica etmek bana adil görünüyor. Size iyi de gelse, kötü de gelse, kendimi istediğim şekilde ifade etmeme izin verin ve sadece doğru konuşup konuşmadığına bakın. Bir hatibin erdemi doğru konuşmak olduğu gibi, bir yargıcın erdemi de budur.

2. Atinalılar, öncelikle bana daha önce yöneltilen haksız suçlamalara ve bana haksız yere saldıranlara yanıt vermeye hakkım olduğuna inanıyorum. ^[18b] Şimdiki suçlamalarla şimdiki suçlayıcıların sırası daha sonra gelecek, çünkü yıllardır hiçbir doğru şey söylemedikleri hâlde karşınıza çıkarak beni suçlayanlar çok oldu. Anytos'la ²⁰ arkadaşları da çok tehlikeli oldukları hâlde ben bu eski suçlayıcılarımdan daha çok çekiniyorum. Beyler, bunlar hiçbirisi doğru olmayan birçok suçlamada bulunarak, küçüklüğünüzden beri aklınızı çeliyor ve sizi bana karşı kıskırtıyorlar. Güya, Sokrates adında bir bilge, gökyüzündeki olaylarla ilgileniyor, yer altını araştırıyor ve önemsiz lafı önemli gösteriyormuş. ²¹ ^[18c] Atinalılar, beni suçlayanların en tehlikelileri işte bu söylenileri yayanlardır, çünkü onları dinleyenler böyle uğraşları olanların tanrılara inanmadıklarını sanıyor. Bu suçlayıcılar hem sayıca çok, hem de suçlamalarını uzun bir süredir sürdürüyorlar. Ayrıca suçlamalarına gıyabımda, kimsenin beni savunmasına fırsat tanımayarak, kiminiz daha çocuk, kiminiz de ergenken, sizler onlara kolaylıkla inanabileceğiniz yaşlardayken başlamışlardı. Bütün bunların en akıl almaz tarafı da, ^[18d] bir komedi yazarı dışında ²² hiçbirinin adını bilmemem ve sizlere söyleyemeyecek durumda olmamdır.

Kıskançlıkları ve iftiralarıyla sizi ayartanlarla ya da kendileri ikna oldukları için sizi de ikna etmeye çalışanlarla baş etmek çok zordur. Onları, sorular yöneltmek üzere buraya çağıramam. Gölgelerle savaşırcasına, kimsenin yanıtlamayacağı sorular sorarak kendimi savunmak zorundayım. Bundan dolayı, sizler de benim yaptığım gibi, beni suçlayanların iki kısma ayrıldığını kabul etmelisiniz. Bazıları şimdiki suçlayıcılarım, ^[18e] bazıları da şu sözünü ettiğim, beni öteden beri suçlayan eskiler. Sizler de takdir edersiniz ki, savunmamı önce bu ikincilerden başlatmalıyım. Çünkü ilk olarak onların suçlamalarını duydunuz ve suçlamaları sayı olarak sonrakilerden kat kat fazla. Öyle olsun! Atinalılar, kendimi savunmaya ve çok kısa bir süre içinde sizlerin uzun yıllar öncesinden edindiğiniz ^[19a] hatalı önyargıyı silmeye çalışmak zorundayım. Umarım hem benim hem de sizin için en iyisi bu olur, kendimi savunarak durumumu düzeltirim. Bunun önemini biliyorum ve zorluğundan da haberdarım, ama en iyisi sonucu tanrıya bırakmak. Ben yasaya uyarak kendimi savunmalıyım.

3. Ta başından başlayalım ve Meletos'u inandırarak ^[19b] bana karşı dava açmaya ikna eden iftiranın kaynaklandığı suçlamayı ele alıp, bana iftira edenlerin tam olarak nasıl iftira ettiklerine bakalım. Bana suçlama yönelten gerçek kişilermişçesine [hayalî] suçlamalarını okumam gerekiyor: “Sokrates, yer altında ve gökyüzünde olanları araştırdığı ve önemsiz lafı önemli gösterdiği için suçludur. [Bu doğrultuda] gereksiz araştırmalar yürütüyor ve ^[19c] aynı zamanda bunları başkalarına da öğretiyor.” Suçlama aşağı yukarı böyle olmalıydı. Havada yürüyebildiğini iddia eden ve haklarında en küçük bir bilgim bile olmayan bir sürü konu hakkında gevezelik ederek ortalıkta dolanan bir Sokrates'i, zaten Aristophanes'in komedyasında bizzat siz de görmüştünüz. [Astronomi] bilimini ve bu tür konuların uzmanlarını hor gördüğümden ya da Meletos'un bana başka davalar açma-

sından korktuğumdan böyle konuşmuyorum. Atinalılar, [gerçekten de] ben bu konularla hiç ilgilenmiyorum. ^[19d] Şahit olarak sizleri gösteriyorum ve beni daha önce dinlemiş olanların –ki çoğunuz konuşmalarımı dinlemiştir– diğerlerini bilgilendirmesini rica ediyorum. Herhangi biriniz bu konularda konuştuğumu bir kez bile duyduysa diğerlerine de söylesin! Bu şekilde hakkımda yayılan diğer söylentilerin de yalan olduğunu anlayacaksınız.

4. Aslında onların hiçbirisi doğru değil. İnsanları eğitime işine girdiğimi ve bu yolla para kazandığımı birilerinden duyarsanız, ^[19e] bu da doğru değil. Oysa bir kimsenin; Leontinoslu Gorgias, Kealı Prodikos ve Elealı Hippias'ın yaptığı gibi insanları eğitebilmesi kanımca güzel bir şeydir.²³ Beyler, bu insanların her biri, kentten kente geçerek, kendi vatan-daşları hiçbir ücret almadan [ders vermeye] razı oldukları hâlde, gençleri onlarla görüşmekten vazgeçirerek kendi etraflarına toplamayı, ^[20a] bunun için para ödetmeyi ve üstüne minnet duymalarını sağlayabiliyorlar.

Duyduğuma göre kentimizde Paroslu bir bilge yaşıyormuş. Bir keresinde, sofistlere diğer herkesin ödediği miktarın toplamından daha fazla para harcayan biriyle, Hipponikos'un oğlu Kallias'la²⁴ karşılaşmıştım. Ona iki oğlu olduğu için şunu sormuştum: “Kallias, senin iki oğlun değil de iki tayın ya da iki buzağın olsaydı, onları yetiştirmek ve doğalarına göre en iyi hâlde getirmek üzere ^[20b] bir bakıcı tutar, maaşa bağlardık. Bu bakıcı, ya bir seyis ya da bir çiftçi olurdu. Ama çocukların insan olduklarına göre, onlara bakmak için kimi tutmayı düşünüyorsun? İnsanlara ve yurttaşlara özgü erdemin bilgisine kim sahip olabilir? Oğulların olduğuna göre bu konuyu düşünmüş olman gerekir. Herhangi birini buldun mu yoksa bulamadın mı?” “Buldum tabii,” diye yanıt verdi. “Kimmiş, nereli ve ders için ne ücret alıyor?” “Euenos”²⁵ dedi, “Paroslu ve ücret olarak beş mna alıyor Sokrates.” Bunun üzerine, bu zanaatı bildiği ve

bu kadar iyi ders verebildiği için Euenos'a gıpta ettim. ^[20c] Ben de bu zanaatı bilsem gurur duyar, kibirlenirdim. Ancak [maalesef] bilmiyorum Atinalılar.

5. İzinizden biri söz alarak belki de şöyle diyebilir: “Sokrates, sen nelerle ilgileniyorsun ve hakkında çıkan iftiralar nereden kaynaklanıyor? Başkalarının da ilgilendiği şeylerle ilgileniyor olsaydın namın böyle yürümez, hakkında bunca söylenti çıkmazdı. Haydi neler yaptığını anlat da ^[20d] senin adına hayalî hikâyeler uydurmak zorunda kalmayalım.”

Birilerinin böyle konuşmaya hakkı olurdu kanımca. Bu yüzden size ünümün ve bana atılan iftiraların nereden kaynaklandığını anlatmaya çalışacağım. Dinleyin! Bazılarınız dalga geçtiğimi sanabilirsiniz, ama size gerçekleri anlattığımı bilmelisiniz. Atinalılar, adımın bu şekilde duyulmasının tek nedeni sahip olduğum bir bilgelik türüdür. Nasıl bir bilgelik diye sorarsanız, sanırım insanlara özgü bir bilgelik diye yanıt verebilirim. Gerçekten de görüldüğü kadarıyla bu bilgelige sahibim. Daha önce söz ettiğim [bilgeler] tam aksine insanlara özgü bilgelikten daha üstün bir bilgelige sahip olabilirler. Ona bir şey diyemem, ^[20e] çünkü bu tür bilgeligi bilmem. Bildiğimi iddia edenler yalan söylüyor ve bana iftira ediyorlar. Atinalılar, abarttığıma kanaat getirseniz bile yuhalayarak sözümü kesmeyin, çünkü az sonra size söyleyeceklerimi ben uydurmuyorum, son derece güvenilir biri söylüyor. Size bilgeliliğim hakkında –ne olursa olsun herhangi bir bilgelige sahip olduğumu varsayarsak– Delphoi'deki tanrıyı şahit göstereceğim. Khairephon'u²⁶ tanırırsınız sanırım. ^[21a] Gençliğinden beri hem benim hem de sizin, yani halkın dostuydu. Sizinle birlikte sürgüne yollandı ve sizinle birlikte Atina'ya döndü. Onun nasıl biri olduğunu, üstlendiği işlere nasıl tutkuyla sarıldığını bilirsiniz. Delphoi'ye gittiği bir gün, şu kehaneti sormaya cüret etti: Beyler, birazdan söyleyeceklerim için lütfen yuhalamayın beni. Sokrates'ten daha üstün bir bilge var mı diye sordu ve Pythia kimsenin benden bilge

olmadığı yanıtını verdi. Khairephon ölmüş olabilir, ama aramızda bulunan kardeşi bu konuda tanıklık edebilir.

6. ^[21b] Bunları size neden anlattığıma dikkat edin lütfen. Bana atılan iftiranın kaynağını ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Bunları duyduğumda şöyle düşündüğümü hatırlıyorum: “Tanrı ne diyor ve [böyle diyerek] neyi kastediyor? Ben kesinlikle bilge olmadığımın farkındayım. O hâlde tanrı neden dünyanın en bilge insanı olduğumu söylüyor? Yalan söylemediği kesin, çünkü öyle bir şey mümkün değil.” Uzun bir süre boyunca tanrının ne demek istediğini merak ettim durdum. Daha sonra da büyük zahmetlere katlanarak kehaneti araştırmaya koyuldum. Kendini bilge sayanlardan birinin yanına gittim ^[21c] ve kâhine: “Bu adam benden daha bilge, oysa sen insanların en bilgesi olduğumu söylemiştin” sorusunu sorarak kehaneti sorgulamak istedim. Atinalılar, bu adamı –siyasetçilerden biriydi, adını söylemeye gerek yok şimdi– her yönden araştırdım ve onun nasıl biri olduğunu araştırırken şöyle bir izlenim edindim: Bu adam, birçok kişiye ve özellikle kendisine bilge görüldüğü hâlde bilge değildi! Daha sonra, kendisini bilge sandığı hâlde bilge olmadığını kanıtlamaya çalıştım. ^[21c] Sonunda o adamı ve orada bulunanların çoğunu kendime düşman etmiş oldum. Oradan uzaklaşırken kendi kendime: “Ben bu adamdan daha bilgeyim!” diye düşünüyordum. “Görüldüğü kadarıyla, bizim de güzellik ve iyilik hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. O, hiçbir şey bilmediği hâlde bir şeyler bildiğini sanıyor, oysa ben hiçbir şey bilmemekle birlikte bunun bilincindeyim. Bu durumda, hiçbir şey bilmediğimi bildiğim için, az da olsa ondan daha bilgeyim sanırım.” Daha sonra, bu adamdan daha da bilge sayılan bir başkasına gittim ve aynı kaniya vardım. ^[21e] Bu araştırmayla hem onun, hem de başka birçok kişinin düşmanlığını kazandım.

7. Bütün bunlardan sonra, kendime düşmanlar kazandırdığımı bile bile, üzülerek ve korkarak da olsa birbiri ardına

[kendilerini bilge sananlara] gitmeye devam ettim. Tanrının kehanetine önem vermem gerektiğine inanıyordum. Kehanetin ne demek istediğini açıklamaya çalışırken, bir şeyler bildiğine inandığım herkesi araştırmalıydim. ^[22a] Atinalılar, köpek aşkına²⁷ size gerçeği açıklamam gerekir. Araştırmalarımda şunu fark ettim: Tanrının sözlerini araştırırken, incelediğim insanlar arasında en ünlüleri bana en yetersizleriymiş gibi göründü. Alçakgönüllü olanlar ise daha sağduyuluymuş gibi görünüyordu. Aslında kehanetin çürütülemezliğini kanıtlamak üzere oradan oraya sürüklenişimi, geçmeyi başardığım bir sınav gibi size anlatmam gerekiyor. Siyasetçilerden sonra, onlardan daha cahil olduğumu ortaya çıkarmak üzere ^[22b] tragedya, dithyrambos²⁸ ya da benzer eserler üreten ozanlara gittim. Şiirlerinden, kanımca en iyi işlenmişlerini ele aldım ve ozanlardan bir şeyler öğrenmeyi umarak bu şiirlerinde ne anlatmak istediklerini sordum. Beyler, gerçeği açıklarken utanıyorum ama size söylemem gerekir. Hemen hemen orada bulunan herkes, eserler hakkında, o eserleri üreten ozanlardan daha ayrıntılı bilgi verebilirdi. Böylece kısa sürede ozanların eserlerini bilgelikleri sayesinde değil, ^[22c] kâhinler ya da gaipten haber verenler gibi, doğal yetenekleri ve kendilerinden geçmeleri sayesinde ürettiklerini anladım. Onlar birçok güzel şey söylese de, ne söylediklerinin farkında değiller. Ozanların da aynı durumda olduklarına kanaat getirdim. Aynı zamanda ozanlık yetenekleri yüzünden, öyle olmadıkları hâlde, diğer konularda da bilge olduklarına inandıklarını anladım. Siyasetçilerle olduğu gibi, aynı nedenlerle onlardan üstün olduğumu düşünerek yanlarımdan ayrıldım.

8. En son zanaatçılara²⁹ gittim. ^[22d] Hiçbir şey bilmediğimin bilincinde olduğumdan, aralarında güzel şeyler bilen birçok kişi bulacağımı tahmin ediyordum ve tahminimde yanılmadım. Benim bilmediğim bazı şeyleri biliyorlardı ve bu konularda benden daha bilgeydiler. Ama Atinalılar, başarılı

zanaatçıların da ozanlarla aynı hataya düştüklerini gördüm. Zanaatlarını güzel bir şekilde icra etmeleri yüzünden, çok daha önemli başka alanlarda da bilge olduklarını sanıyorlardı ve bu kusurları sahip oldukları bilgeliği gölgeliyordu. ^[22e] Sonunda, kehaneti doğrulamak üzere şöyle bir ikilemede kaldım: Herhangi bir alanda onların anladığı şekilde bilge ve onların anladığı şekilde cahil olmaktan kaçınmalı mıydım, yoksa onlar gibi [kendini bilge sanan bir cahil] mi olmalıydım? Hem kendime, hem de kehanete, “olduğum gibi kalmak daha iyidir” yanıtını verdim.

9. Atinalılar, işte bu araştırmadan tatsız ve tehlikeli birçok düşmanlık doğdu. ^[23a] Bu düşmanlıklar birçok iftiraya neden oldu ve adım böylece bilgeye çıktı. Her seferinde, karşımdakinin bilgeliğini çürüttükçe, orada hazır bulunanlar benim o alanda bilge olduğumu sandılar. Beyler, gerçek anlamda sadece tanrı bilgedir, söz konusu kehanet de aslında bunu anlatmak istiyor. İnsanlara özgü bilgeliğin çok küçük değeri vardır, belki de hiçbir değeri yoktur. Kehanetin benden bahsetmesi, adımı anması, ^[23b] belki de beni örnek göstererek: “Ey insanlar, aranızdaki en bilge kişi, Sokrates gibi aslında bilgeliğinin hiçbir değerinin olmadığını bilen kişidir.” anlamına geliyor olabilir. Bundan dolayı, ben de tanrının buyruğuna uygun olarak buralarda dolaşıyor ve bilge olduklarını düşündüğüm yerli ya da yabancıları hâlâ araştırıp soruşturuyorum. Öyle olmadıklarına her karar verişimde de, bilge olmadıklarını kanıtlayarak tanrıyı haklı çıkarıyorum. Bu uğraşım yüzünden ne kentle ilgili konularda kayda değer bir hizmetim dokunabiliyor, ne de ailemin işlerine koşabiliyorum. ^[23c] Tanrının hizmetinde olduğum için mutlak bir yoksulluk içinde yaşıyorum.

10. Öte yandan, kendiliklerinden etrafımda toplanan gençler zengin ailelerin çocukları olduklarından boş zamanları bol ve insanları sınadığımı görmek hoşlarına gidiyor. Hatta sık sık beni taklit ederek onlar da başkalarını sınamaya

kalkıyorlar. Gördüğüm kadarıyla, çok az şey bildikleri hatta hiçbir şey bilmedikleri hâlde bir şeyler bildiklerine inanan bir sürü insan bulabiliyorlar. O zaman da sınananlar öğrencilerine değil bana kızıyorlar ve Sokrates adında rezil birinin ^[23d] gençleri yoldan çıkardığını yayıyorlar. Ancak onlara, ne yaparak ve ne öğreterek gençleri yoldan çıkardığımı sorarsanız bilmiyorlar ve söyleyecek laf bulamıyorlar. Yine de söyleyecek hiçbir şeyleri olmadığı ortaya çıkmasın diye, akıllarına ilk gelen ve genel olarak felsefeyle ilgilenenlere yakıştırılabilecek türden suçlamalar sıralıyor, güya “gökyüzünde ve yer altında olup bitenleri incelediğimi”, “tanrılara inanmadığımı” ve “önemsiz lafı önemli gösterdiğimi” söylüyorlar. Hiçbir şey bilmedikleri hâlde biliyormuş gibi davrandıkları gerçeğini dile getirmek istemiyorlar sanırım. ^[23e] Alıngan, saldırgan ve çok sayıda olduklarından ve ısrarla ikna edici şekilde aleyhimde konuştuklarından, eskiden olduğu gibi bugünlerde de kulaklarınızı ağır iftiralarla dolduruyorlar.

Meletos, Anytos ve Lykon işte bu suçlamalara dayanarak bana saldırdılar. Meletos ozanların, Anytos zanaatkârlarla siyasetçilerin, ^[24a] Lykon ise hatiplerin hiddetini ifade ediyorlar. İlk başta söylediğim gibi, böyle dallanıp budaklanmış iftiraları, bu kadar kısa sürede unutturabilmem mucize olurdu. Atinalılar, böyle konuşarak sizi kendime düşman edeceğimi bile bile, önemli ya da önemsiz hiçbir şeyi saklamadan ve çekinmeden bütün gerçekleri önünüze serdim. Bu davranışım, gerçekleri söylediğim ve bana atılan iftiraların nedenlerinin bunlar olduğunun kanıtı. Konuyu ister şimdi, ister daha sonra inceleyin, ^[24b] karşınıza yine aynı şeyler çıkacak.

11. İlk suçlayıcılarımın suçlamalarına karşı kendimi yeterince savundum herhâlde. Şimdi de, kendi ifadesine göre, iyi bir insan ve vatansever olan Meletos'un ve daha sonraki suçlayıcılarımın suçlamalarına karşı kendimi savunmaya çalışayım. Bunlar yeni suçlamalarmış gibi suç duyurularını

okuyalım. Suç duyurusu: “Sokrates’in gençleri yoldan çıkardığı ve kentin tapındığı tanrılara değil ^[24c] kendisinin icat ettiği yeni tanrılara tapındığı için” suç işlediğini iddia ediyor. Suçlama hemen hemen böyle. Şimdi de suçlamanın her kısmını ayrı ayrı inceleyelim. Gençleri yoldan çıkararak suç işlediğini söylüyor. Ama ben, ciddi konularla dalga geçtiği ve bugüne kadar hiç ilgi göstermediği şeyler hakkında endişeleniyormuş gibi rol yaparak insanları sorumsuzca mahkemelerde süründürdüğü için Meletos’un suçlu olduğunu söylüyorum. Şimdi size söylediklerimin doğruluğunu kanıtlamaya çalışacağım.

12. Söyle bakalım Meletos! Sen her şeyden çok gençlerin ^[24d] erdemli bireyler olarak yetişmesine önem vermiyormusun?

— Evet.

— O hâlde şu adamlara, gençleri kimin daha iyi yetiştireceğini söyle! Gençlerin eğitimiyle ilgilendiğine göre, sorunun yanıtını bildiğin açıkça belli. Dediğine göre, onları yoldan çıkararak, yani beni buldun ve yargıçların karşısına çıkararak suçlamalarda bulundun. Şimdi de yargıçlara gençleri kimin geliştirebileceğini göster. Sustuğunu ve söyleyecek laf bulamadığını görüyor musun Meletos? Böyle davranman ayıp değil mi ve sana söylediğim gibi, gençlerin eğitimiyle ilgilenmediğini kanıtlamıyor mu? Bana yanıt ver dostum, insanları daha iyi kılan kimdir?

— Yasalar.

^[24e] — Ama ben sana onu sormuyorum dostum. Yasaları iyi bilme sorumluluğunu taşıyanlar ve asıl işi bu olanlar kimlerdir diye soruyorum.

— Bu adamlar yargıçlardır Sokrates.

— Ne diyorsun Meletos? Bu adamlar gençleri eğitip geliştirme becerisine sahip mi?

— Elbette.

— Hepsi mi bu beceriye sahip, yoksa bazıları bunu yapabilirken bazıları yapamıyor mu?

— Hepsi.

— Hera aşkına, doğru söylüyorsun. Yararlı insanlar konusunda büyük bolluk varmış! Peki şuna ne dersin? Şuradaki dinleyiciler de mi gençleri daha iyi insanlar hâline getirebilir?

[25a] — Bunu onlar da yapabilir!

— Peki ya boule üyeleri [milletvekilleri] ?

— Boule üyeleri de.

— O zaman Meletos, gençleri yoldan çıkaran halk meclisi üyeleri mi, yoksa onlar da mı gençleri olduklarından daha iyi hâle getirebiliyor?

— Onlar da daha iyi hâle getirebiliyor.

— Görüldüğü kadarıyla benim dışımdaki bütün Atinalılar gençleri iyi ve erdemli hâle getiriyormuş. Onları yoldan çıkaran sadece benmişim. Bunu mu kastediyorsun?

— Kesinlikle bunu kastediyorum.

— Bana büyük bir mutsuzluk yüklüyorsun. Yanıt ver o zaman: Aynı durumun atlar için de geçerli olduğuna inanıyor musun? Herkes [25b] atları geliştirirken, kim olduğunu bilmediğim tek bir kişi mi onlara zarar veriyor? Yoksa tam tersine, atları daha iyi kılabilenler, kim olduğunu bilmediğim tek bir kişi ya da kısıtlı sayıda insanlar, yani atlarla ilgilenen uzmanlar olmasın? Sıradan insanlar ise atlarla ilgilendikleri ya da atları kullandıkları zaman, onlara zarar veriyor olmasın? Atlarla olduğu gibi başka hayvanlarla da öyle olmuyor mu Meletos? Sen ve Anytos kabul etmeniz de etmeniz de öyle oluyor. Kendilerine sadece tek bir kişi zarar verirken diğer herkes yararlı olsaydı, gençler bu durumdan [25c] büyük

mutluluk duyardı. Öte yandan Meletos, bu söyledikleriyle bugüne kadar gençlerle hiç ilgilenmediğini ve beni mahkeme önüne çıkardığın konularla hiçbir ilgin olmadığını kanıtlıyorsun.

13. Zeus aşkına, bir de şunu söyle Meletos: İyi yurttaşlar arasında yaşamak mı daha iyidir, kötü yurttaşlar arasında mı? Haydi yanıt ver dostum, sana zor bir soru sormuyorum. İyi insanlar çevrelerine her zaman yararlı olurken, kötüler onlara zarar vermiyor mu?

— Kesinlikle öyle!

— ^[25d] O hâlde yakınlarından yararlanmak yerine onlardan zarar görmek isteyen herhangi biri olabilir mi? Yanıt ver sevgili dostum, yasa sorumu yanıtlamanı emrediyor. Zarar görmek isteyen biri olabilir mi?

— Tabii ki yoktur.

— Öyleyse beni gençleri yoldan çıkardığım suçlamasıyla mahkeme önüne çıkardığına göre, sence bunu isteyerek mi yoksa istemeyerek mi yapıyorum?

— İsteyerek yapıyorsun tabii.

— Neler diyorsun sen Meletos? Bu genç yaşında bilgelik alanında benim yaşımdaki birinden öyle üstünsün ki, kötülerin çevrelerine her zaman kötülükler, ^[25e] iyilerin de [her zaman] iyilikler yaptığını öğrenebilmişsin! Oysa ben öyle cahilim ki, çevremdekilerden birini kötü bir insan hâline getirirsem ondan zarar göreceğimi göremiyorum! Üstelik bu çok büyük kötülüğü bilerek ve isteyerek yapıyorum, öyle mi? Beni ikna edemiyorsun Meletos, başka kimseyi de ikna edebileceğini sanmıyorum. Ben ya kimseyi yoldan çıkarmıyorum ya da yoldan çıkarıyorsam bunu bilerek ve isteyerek yapmıyorum. ^[26a] Öyleyse sen her iki durumda da yalan söylüyorsun. Eğer gençleri istemeden yoldan çıkarıyorsam, bu türden kasıtsız suçlar için mahkeme önüne çık-

mamı emreden yasa yok. Beni bir kenara çekerek doğruyu göstermen, nasihatlerde bulunman gerekirdi. Bana öğretilseydi istemeden yaptığım hatalardan vazgeçerdim. Ama sen bana uzak durdun ve yanıma gelerek nasihat etmeye yanaşmadın. Tam aksine, yasaya göre eğitime değil, cezalandırılmaya ihtiyaç duyanların çıkarıldığı mahkemenin önüne çıkardın.

14. Atinalılar, demin de söylediğim gibi, Meletos'un hiçbir zaman ^[26b] bu konularla az ya da çok ilgilenmediği zaten açıkça ortada. Ama sen yine de söyle bize Meletos, benim gençleri nasıl yoldan çıkardığıma inanıyorsun? Yazdığın iddianameye göre, bunu kentin inandığı tanrılara inanmalarını ve onların yerine yeni ilahî güçlere inanmalarını öğreterek mi yapıyorum? Gençlere bunları öğreterek yoldan çıkardığımı söylemiyor musun?

— Tam olarak bunu söylüyorum.

— Meletos, adlarını andığımız bu tanrılar aşkına, bana ve mahkeme üyelerine daha açık konuş, ^[26c] çünkü ne kastettiğini anlayamıyorum. Bir yandan, gençlere bazı tanrılarının var olduğuna inanmalarını, ama kentin tanrılarına değil de başka tanrılara inanmalarını öğrettiğimi söylüyorsun. Bu durumda benim de tanrılarının varlığına inandığım, tam olarak tanrıtanımaz olmadığım ve bu bakımdan yasayı çiğnemediğim ortaya çıkıyor. Öte yandan, tanrıları tümüyle reddettiğimi ve gençlere bunu öğrettiğimi söylüyorsun.

— Bunu kastediyorum, tanrıları tümüyle reddettiğini söylüyorum.

— ^[26d] Sevgili Meletos, bunu neye dayanarak söylüyorsun? Diğer insanlardan farklı olarak güneşin ve ayın tanrı olduğuna inanmıyor muyum?³⁰

— Zeus aşkına, inanmıyor sayın yargıçlar! Güneşin taş, ayın da toprak parçası olduğunu söylüyor.

— Meletos, dostum, sen Anaksagoras'ı mı suçladığını sanıyorsun?³¹ Yargıçları ne kadar da küçümsüyormuşsun! Onları Klazomenesli Anaksagoras'ın kitaplarının bu türden teorilerle dolu olduğunu bilmeyecek kadar cahil mi sanıyorsun? Bir de gençlerin, istedikleri zaman bu kitapları orkestradan bir drahmiye satın alabilecekken,³² bu tür bilgileri benden aldığını iddia ediyorsun. Gençler kitaplara ödeyecekleri küçük bir bedel karşılığında, ^[26e] bu garip teorileri kendine mal eden Sokrates'le bir güzel dalga bile geçebilirlerdi. Zeus aşkına, sana öyle biri gibi mi görünüyorum? Sence hiçbir tanrıya inanmıyor muyum?

— Zeus aşkına, kesinlikle hiçbir tanrıya inanmıyorsun.

— Ben asıl sana inanmıyorum Meletos ve kanımca sen de kendine inanmıyorsun. Atinalılar, bu adamın kendini beğenmiş ve terbiyesiz olduğunu, iddianameyi de kendini beğenmişliğinden, terbiyesizliğinden ve gençliğinden kaynaklanan tecrübesizliği yüzünden imzaladığını düşünüyorum. ^[27a] Sanki bir bilmece hazırlayarak: “Bilge Sokrates, onunla dalga geçtiğimi ve çelişik ifadeler kullandığını anlayabilecek mi, yoksa onu ve bizi dinleyenleri aldatmayı başarabilecek miyim?” düşüncesiyle beni sınıyor. Çünkü iddianamesinde kendi düşüncelerine ters düşen şeyler söylüyor kanımca. “Sokrates tanrılara inanmayarak suç işliyor, ama aslında tanrılara inanıyor,” diyor sanki. Böylesi davranışlar oyun oynayanlara özgüdür.

15. Beyler, şimdi gelin de bunları neden söylediğini birlikte araştıralım. Meletos, sen sorularımızı yanıtla, ^[27b] sizler de konuşmamın başında rica ettiğim gibi, düşüncelerimi alışıktığım tarzda ortaya koymama itiraz etmeyin. Meletos, insanlara özgü şeylerin varlığına inanırken insanların var olmadığına inanmak mümkün mü? Beyler, laf kalabalığına getirmeden sorumu yanıtlasın. Atların varlığına inanmadan atçılığa inanmak, aulos enstrümanının varlığına inanmadan

aulos çalma sanatına inanmak mümkün mü? Sorumu yanıtlamak istemiyorsan, sana ve buradaki herkese ben söyleyeyim, mümkün değil seçkin dostum. Sen asıl şuna yanıt ver: ^[27c] ilahî şeylere inandığı hâlde ilahlara inanmayan biri olabilir mi?

— Olamaz.

— Yargıçların zoruyla da olsa, kendini zorlayarak yanıt verdiğin için beni çok mutlu ettin. Yeni ya da eski, hem ilahî varlıklara inandığımı hem de onları öğrettiğimi iddia ediyorsun. Senin sözüne ve iddianamedeki yeminli ifadene göre ilahî varlıklara inanıyorsam tanrılara da inanmam gerekmez mi? Öyledir, yanıt vermediğine bakarak benimle aynı düşünceleri paylaştığını varsayıyorum. ^[27d] İlahî varlıkların [daimon] tanrı ya da tanrıların çocuğu olduklarını kabul etmiyor muyuz? Öyle değil mi?

— Kesinlikle öyle.

— Senin dediğin gibi ilahî varlıklara inandığıma göre ve bu ilahî varlıklar bir tür tanrıysalar, tanrılara inanmadığımı hâlde onlara inandığımı iddia ettiğinde, bizimle şifreli konuşarak dalga geçtiğini söylerken haksız mıyım? Öte yandan daimonlar söylendiği gibi tanrıların nymphelerden [peri] ya da başka kadınlardan doğma melez çocuklarıysa, tanrıların çocukları olduğuna ama tanrıların var olmadığına kim inanır? Bu aynen ^[27e] atlarla eşeklerin yavruları olan katırların varlığına inanıp, atlarla eşeklerin varlığına inanmamak kadar yersiz ve saçma olurdu. O hâlde Meletos, nereden bakarsan bak, sen bu davayı ya beni ve yargıçları sınamak için ya da beni hangi somut suçlamayla suçlayacağını bilemediğin için açtın. Bu durumda, bir insanın daimonlara ve diğer ilahî varlıklara ilişkin şeylere inanırken tanrılara, daimonlara ve mitoloji kahramanlarına inanmamasının mümkün olabileceğine ^[28a] en kıt akıllı insanları bile ikna edemezsin.

16. Atinalılar, Meletos'un iddianamesinde belirttiği üzere yasaları ihlal etmediğim konusunda kendimi uzun uza-dıya savunmama gerek yok sanırım. Ancak, benden nefret edenlerin çok olduğuna ilişkin daha önce anlattıklarımın doğruluğuna inanın. Eğer mahkûm edilirim, beni mahkûm ettirecek olan Anytos'la Meletos'un suçlamaları değil, işte bu, yani kalabalığın iftirası ve hasedi olacak. Bildiğiniz gibi, iftirayla haset başka birçok dürüst insanı mahvetti ^[28b] ve mahvetmeye devam edecek sanırım. Hiçbir kötülük benimle sona ermeyecek.

Birileri belki de şunu söyleyebilir: “Seni ölüm tehlikesiyle karşı karşıya getiren bu tür şeyler yaptığina utanmıyormusun?” Buna karşılık olarak ben de şu haklı yanıtı veririm: “Diğer insanlara az da olsa yardım etmek isteyen biri, yaşayıp yaşamayacağının hesabını hiç yapmamalıdır. O insan sadece yaptıklarının adil olup olmadığına, iyi insanlara yaraşıp yaraşmadığına bakmalıdır. Aksi takdirde, ^[28c] senin düşüncene göre, Troia’da ölen yarı tanrılar, hatta Thetis’in oğlu³³ bile sözü edilmeye değer olmazlardı. O, Hektor’u öldürme arzusuyla yanarken, küçük düşme tehlikesi karşısında ölümü öyle hafifsemişti ki, bir tanrıça olan annesi, ona şöyle seslenmişti sanırım: “Oğlum, arkadaşın Patroklos’un ölümünün intikamını almak için Hektor’u öldürürsen, sen de öleceksin. Hektor’dan hemen sonra ölüm sırası sana geliyor.” Ancak o, bunları duyduğunda, ölümü de tehlikeyi de umursamadı. ^[28d] Dostlarının intikamını almayan bir korkak gibi yaşamak onu daha çok korkutuyordu. “Kıvrık uçlu gemilerin yanında, toprağa yük olacak şekilde³⁴ utanç içinde yaşamaktansa, bana haksızlık edeni cezalandırdıktan hemen sonra ölürüm daha iyi!” dedi. Onun ölümü ya da tehlikeleri umursadığını mı sanıyorsun? Gerçekten de bu böyledir Atinalılar. Bir insan öyle davranmasının doğru olduğunu düşünerek ya da komutanının görevlendirmesiyle kendini herhangi bir amaca adarsa, oradan ayrılmayarak

tehlikelere göğüs germeli, utanç haricinde ölüm dâhil hiçbir şeyi umursamamalıdır.

17. Atinalılar, ^[28e] bana hükmetmeleri için seçtiğiniz ko-
mutanlar, beni Poteidaia, Amfipolis ya da Delion'da görev-
lendirdiklerinde, ³⁵ başka herkes gibi, ölüm tehlikesini göze
alarak görevimin başında kalmışken, şimdi düşündüğüm
gibi ve anladığım kadarıyla tanrı beni felsefe yapmak, di-
ğer insanları ve kendimi incelemek üzere görevlendirmişken,
ölümünden ya da başka bir tehditten çekinerek firar etsem ^[29a]
büyük bir suç işlemiş olurum. Böyle bir davranış korkunç
olurdu ve o zaman gerçekten de tanrılara inanmadığım,
kehanete itaatsizlik ettiğim, ölümünden korktuğum ve bilge
olmadığım hâlde kendimi bilge sandığım için mahkemeye
çıkartılmayı hak ederdim. Beyler ölümünden korkmak, öyle ol-
madığı hâlde kendini bilge sanmak ve bilmediği şeyleri bilir
görünmek gibidir. Ölümün insanoğlunun başına gelen iyilik-
lerin en iyisi olup olmadığını kimse bilmiyor, ama güya başa
gelebilecek en büyük kötülük olduğunu sandıklarından on-
dan korkuyorlar. Birinin bilmediği bir şeyi bildiğini sanması
^[29b] cehaletin en utanç verici türü değil midir? Ama ben, bu
konuda birçok insandan farklıyım beyler. Hades hakkında
fazla bilgim olmadığı hâlde, bilgim olmadığını kabul ettiğim
için diğerlerinden daha bilge olduğumu söyleyebilirim. Bir
insanın, tanrı ya da insan, kendisinden üstün olanlara hak-
sız davranmasının ve itaatsizlik göstermesinin kötü ve yanlış
olduğunu biliyorum. Bu yüzden, kötü olduklarını bildiğim
kötülükler arasından, ne olduklarını tam bilemediğim için
iyi olma potansiyeli taşıyanlarından hiçbir zaman korkma-
yacak ve onlardan kaçınmayacağım.

^[29c] Şimdi siz mahkeme önüne çıkarılmamam, ama çı-
karıldığıma göre mutlaka ölüme mahkûm edilmem gerek-
tiğini, çünkü serbest kalırsam öğrettiğim her şeyi yapacak
olan oğullarınızın istisnasız tümüyle mahvolacağını söyle-
yen Anytos'a inanmayıp beni serbest bırakarak: "Sokrates,

Anytos'un dedikleriyle ikna olmadık ve seni serbest bırakıyoruz. Ama bir şartımız var! Bundan böyle bu araştırmalarına ve felsefe yapmaya son vereceksin, aksini yaptığın görüldüğünde de ölüme mahkûm edileceksin.” ^[29d] diyebilirsiniz. Beni bu şartlarla serbest bırakırsanız, size yanıtım şöyle olur: “Atinalılar, sizi sayar ve severim, ama size değil tanrıya itaat edeceğim. Nefes aldığım ve gücüm yettiği sürece felsefe yapmaktan, nasihat vermekten ve size her rastladığımda gerçekleri göstermekten hiç vazgeçmeyecek, size söylemeye alışkın olduğum şeyleri söyleyeceğim. Ey mükemmel insan, gücü ve bilgeliliğiyle bütün kentlerin en büyüğü ve en şöhretlisi olan Atina'nın yurttaşı olmana rağmen, sağduyuyla, gerçeklerle ve ruhunu daha iyi kılmakla hiç ilgilenmediğin ve uğraşmadığın hâlde, ^[29e] daha çok para, şan ve şöhret kazanmak için çabalamaya utanmıyor musun?” İçinizden biri aksini söyleyip ilgilendiğini iddia ederse, gitmesine izin vermeyeceğim. Ben de gitmeyeceğim ve onu sınavacağım, ona sorular sorup, yanıt vermeye zorlayacağım. Erdemli olduğunu söylediği hâlde erdemli olmadığını tespit edersem, ^[30a] onu önemsiz şeylere fazla değer verip, önemli olanlarına daha az değer vermekle suçlayacağım. Genç ya da ihtiyar, yerli ya da yabancı, karşıma çıkan herkese ve özellikle soylarınız itibarıyla bana daha yakın olan siz yurttaşlarıma böyle davranacağım. Bunu iyice anlayın, tanrı böyle emrediyor. Bugüne kadar size ve kente, benim tanrıya sunduğum bu hizmetten daha büyük bir nimet nasip olmadığına inanıyorum. Aranızdaki gençlerle yaşlıları, bedenlerinize ya da paranızla değil, mümkün olduğunca ^[30b] ruhunuzu mükemmelleştirmekle ilgilenmeye ikna etmek için çevrenizde dolaşmaktan başka bir şey yapmıyorum. Erdemi paranın getirmediğini, tam aksine parayı ve kamusal ya da kişisel bütün nimetleri erdemin getirdiğini söylüyorum. Eğer bu sözlerim gençleri yoldan çıkarıyorsa, zararlı olduklarını kabul ederim. Birileri bunları değil de başka şeyler söylediğimi iddia ederse yalan

söylemiş olur. Bütün bunlara karşı size şunu söyleyebilirim: “Anytos’a hak verseniz de vermeseniz de, beni serbest bıraksanız da bırakmasanız da, defalarca ölecek olsam bile, ^[30c] başka şekilde davranmam mümkün değil.”

18. Atinalılar, sizden özellikle beni yuhalamamanızı rica etmiştim! Dinleyin ve yuhalayıp sözümü kesmeyin, çünkü söylediklerimi dinlerseniz onlardan yararlanacağınıza inanıyorum. Sizlere birkaç şey daha söylemek istiyorum ve onları duyunca bağırıp çağırmaya başlamanızdan çekiniyorum. Sakın öyle yapmayın ve şunu iyi bilin! Eğer kendimi tasvir ettiğim gibi biriysen, beni öldürerek benden çok kendinize zarar vereceksiniz. Ne Anytos ne de Meletos bana hiçbir şekilde zarar veremezler, ^[30d] çünkü kötülerin iyilere zarar vermesi doğru ve adil değildir. Onlar beni öldürebilir, sürgüne gönderebilir ya da yurttaşlık haklarımı elimden alabilirler. Bunları yaparak başıma büyük belalar açtıklarını sanabilirler, ama ben öyle düşünmüyorum. Bence asıl kötü olan, şimdi yaptıkları gibi, bir adamı haksız yere öldürmeye çalışmalarıdır. Atinalılar, işte bu yüzden herhangi birinin düşüneceği gibi savunmamı kendim için yapmıyorum. Beni mahkûm ederek, tanrının size bahsettiklerine karşı bir günah işlememeniz için ^[30e] savunmamı sizin adınıza yapıyorum. Beni öldürürseniz kendini kentimize böylesine adanmış başka birini kolay kolay bulamayacaksınız. İş latifeye dökecek olursak, kentimiz uyanıp kendine gelmesi için bir at sineğine ihtiyaç duyan, soylu ama iri ve hantal bir ata benziyor. Bana öyle geliyor ki, tanrı beni hiç ara vermeden peşinizden koşarak her birinizi uyandıracak, ^[31a] nasihat edecek ve azarlayacak bir at sineği olarak kentin başına sarmış. Beyler, böyle özelliklere sahip başka birini kolay kolay bulamazsınız. Dediklerime kulak verirsiniz beni serbest bırakmalısınız. Ama belki de, ikazlarımdan rahatsız olup Anytos’un iddialarına inanarak, tatlı uykusundan uyandırılan bir uykucu gibi tek bir vuruşunuzla kolaylıkla hayatıma son verebilirsiniz. Bun-

dan böyle, tanrı sizinle ilgilenecek başka birini göndermezse, bütün hayatınızı derin bir uykuya dalmış hâlde geçirirsiniz. Tanrı tarafından, kente böyle bir amaçla armağan edilecek nitelikte biri olduğumu ^[31b] şuradan anlayabilirsiniz. Kendi sorunlarımı ihmal etmem, çok uzun bir süreden beri ailevi sorunlarımın ihmal edilmesine katlanmam, her birinize bir baba ya da bir ağabey gibi yaklaşarak erdemli olmanız için ikna etmeye çalışmam ve hiç ara vermeden sizin menfaatiniz için çalışmam pek de insana özgü davranışlar değildir sanırım. Bu öğütleri verdiklerimden bir ücret alsam ya da onlardan herhangi bir çıkarım olsa böyle davranmamın bir anlamı olabilirdi belki. Ama beni her konuda utanmazca suçlayan suçlayıcılarım bile bunu yaptığımı, yani herhangi birinden ücret talep ettiğime ^[31c] ya da aldığımı dair birilerini şahit gösterme hayâsızlığına cüret edemediler. Doğru konuştüğuma dair yeterince inandırıcı bir şahidim var sanırım, o da yoksulluğumdur!

19. Aranızda dolaşarak size tek tek nasihat verip birçok şeyle uğraştığım hâlde, kamusal bir alanda kalabalıkların önüne çıkarak kente nasihat vermemem size yersiz gelebilir. Bunun nedeni, birçok yerde söylediğimi duymuş olduğunuz ve Meletos'un iddianamesinde alaycı bir dille bahsettiği, ^[31d] içimde tanrılara özgü ilahî bir şeyin, bir sesin bulunmasıdır. Bu olay çocukluğumda başladı. İçimde bir ses, beni yapmak istediğim bazı şeyleri yapmamaya ikna ederken, hiçbir zaman herhangi bir şeyi yapmaya teşvik etmiyor. Siyasetle ilgilenmemi engelleyen işte budur ve beni engellemesini çok yararlı buluyorum. Atinalılar şunu iyi bilin ki, uzun süre önce siyasetle ilgilenmeye kalkışsaydım çoktan öldürülmüş olurum ve ne kendime ^[31e] ne size yararım dokunurdu. Size gerçeği söylediğim için bana hiddetlenmeyin, çünkü sizi ya da başka kalabalıkları karşısına alarak kentteki haksızlıklarla, yasa dışı işlere içtenlikle karşı koyup onları engellemeye çalıştığında hiç kimse canını kurtaramaz. Adalet için

[32a] mücadele etmek isteyen biri, yaşamını birkaç yıl daha sürdürmek istiyorsa özel işleriyle uğraşmalı ve kamusal görevlerden kaçınmalıdır.

20. Söylediklerimin doğruluğunu sözlerimle değil, sizin daha çok itibar edeceğiniz şekilde eserlerimle kanıtlayacağım. Karşı koyarsam hayatımı yitireceğimi bildiğimde dahi, hiç kimsenin karşısında ölüm korkusuyla geri adım atmadım ve haksızlıklara göz yummadım. Size anlatacaklarım sıkıcı ve mahkemelere özgü olaylar olabilir ama tamamıyla gerçektir. [32b] Atinalılar, ben kentte boule³⁶ üyeliği dışında hiçbir görev üstlenmedim. [Arginouses] deniz savaşında ölenlerin cesetlerini toplamayan on strategos'u –daha sonra sizin de kabul edeceğiniz üzere, yasalara aykırı olarak– topluca yargılamak istediğinizde, prytanes olma sırası mensup olduğum Antiohis phyle'sindeydi. O zaman, prytaneslerden sadece ben size karşı çıkararak yasalara aykırı davranmamanızı öğütledim ve oymu size karşı kullandım. Hatiplerin hakkımda iddianame hazırlayarak beni tutuklamak istemelerine ve sizlerin bağırarak onları kışkırtmanıza rağmen, [32c] mahkûmiyetten ya da idam cezasından korkarak size uyaçağıma, tehlikeyi göze alarak yasaların ve adaletin gereğini yapmayı tercih ettim.

Bunlar, kent hâlâ demokrasiyle yönetilirken oldu. Daha sonra, oligarşi döneminde, Otuzlar beni başka dört kişiyle birlikte Tholos'a³⁷ göndererek, Salamisli Leon'u³⁸ idam etmek üzere Salamis'ten alıp getirmemi emrettiler. Bildiğiniz gibi, [Otuzlar] mümkün olduğunca çok kişiyi suçlarına ortak edebilmek için birçok kişiye böyle görevler dağıtıyordu. Bu şekilde anlatmamı kabalık olarak nitelemezseniz, şunu söylemek isterim: [32d] Ölümü hiç umursamadığımı, tam aksine, haksız ve inançsız olmaktan kaçındığımı, o zaman da sözlerimle değil hareketlerimle gösterdim. Dönemin totaliter yönetimi, çok sert olmasına karşın, beni haksızlık yapmaya zorlayacak derecede korkutamadı. Tholos'tan çıktığımızda,

diğer dört kişi Salamis'e giderek Leon'u getirdiler, ama ben doğruca evime gittim. Kısa süre sonra Otuzlar iktidardan devrilmemiş olsaydı, bu yaptığımdan dolayı belki de öldürülebilirdim. ^[32e] Söylediklerimin birçok tanığı var.

21. Kamu görevleri üstlenerek erdemli bir yurttaşa yaraşır şekilde haklıların yanında yer alsaydım ve yapmam gerektiğı gibi buna en büyük önemi verseydim, bunca yıl hayatta kalabilir miydim sanıyorsunuz? Kesinlikle kalamazdım Atinalılar, ne ben ne de herhangi biri! ^[33a] Ama ben, hem kamusal alanda –herhangi bir görev üstlenmem durumunda– hem de özel hayatımda herkese, her zaman aynı şekilde davrandım. Adaletin dışına çıkarak ne herhangi birine, ne de bana iftira edenlerin öğrencim olduğunu iddia ettiğı başkalarına, hiçbir zaman ayrıcalık tanımadım. Hiçbir zaman, hiç kimsenin öğretmeni olmadım.³⁹ Ama konuşurken ya da görevlerimi yerine getirirken bana kulak vermek isteyen genç ya da yaşlı kimseyi de hasetlik yüzünden geri çevirmedi. ^[33b] Konuşmak için para almadım, para almadığım için de susmadım. Zenginlerin olduğu kadar yoksulların da sorularına açık oldum, beni dinlemek isteyen herkese yanıtlar verdim. Daha sonraları, [beni dinleyenlerden] bazıları erdemli olup bazıları olmadıysa, kimseye vaat etmediğim ve vermediğim dersler yüzünden benim sorumlu tutulmam haksızlık olur. Eğer herhangi biri, başkalarının duymadığı ve öğrenmediğı şeyleri benden özel olarak öğrendiğini iddia ederse, emin olun ki yalan söylüyordur.

22. Bazıları zamanlarının çoğunu benimle birlikte geçirmekten ^[33c] niye hoşlanıyor peki? Atinalılar, beni dinlediniz ve nedenini biliyorsunuz, size bütün gerçekleri anlattım! Bilge olmadıkları hâlde bilge olduklarını sananları sınamamı izlemek hoşlarına gidiyor ve bunu izlemek gerçekten de hoş bir şey. Bu görev bana kehanetlerle, rüyalarla ve ilahî iradenin insanlara herhangi bir şeyi yaptırmak istediğinde başvurduğu başka yollarla tanrılar tarafından verildi. Atina-

lılar, bu söylediklerim gerçek olduğu gibi kontrol edilmeleri de çok kolaydır. Daha önce gençleri yoldan çıkardığıma ve hâlâ ^[33d] yoldan çıkarmaya devam ettiğime göre, bu yoldan çıkan gençlerden bugün büyümüş olanlarının, onlara gençken kötü nasihatler verdiğimi söyleyerek kürsüye çıkmaları, beni suçlamaları ve cezalandırılmamı istemeleri gerekirdi. Kendileri değilse bile babaları, kardeşleri ya da herhangi bir akrabaları, yakınlarının benden kötülük gördüğünü hatırlayarak intikam almak istemeliydiler. Gördüğüm kadarıyla, onlardan birçoğu burada bulunuyor: En başta benimle aynı demos'a bağlı olan akramım ve ^[33e] şu gördüğünüz Kritovoulos'un babası Kriton, şurada duran Aeschines'in babası Sphettuslu Lysanias ve Epigenes'in babası Kifissoslu Antiphon. Aynı şekilde, zamanlarını benimle birlikte geçirenlerin kardeşleri de burada. Theozites oğlu Theodotos artık yaşamadığına göre, kardeşi Nikostratos'un aleyhimde konuşmasını engellediğini kimse iddia edemez. Demodokos oğlu Theages'in kardeşi Paralos, Ariston oğlu Platon'un kardeşi Adeimantos, ^[34a] Apollodoros'un kardeşi Aiantodoros da burada. Meletos'un aralarından en azından birini şahit gösterebileceği birçok başka örnek de gösterebilirim. Daha önce aklına gelmediyse, şimdi tanık gösterebilirsin ve [tanığın] söyleyeceği bir şey varsa ben kürsüden çekileyim o konuşsun. Ancak beyler, tam tersiyle karşılaşacaksınız. Meletos ve Anytos'un ifadelerine göre yoldan çıkardığım ve zarar verdiğim ^[34b] gençlerin yakınları benim lehime tanıklık yapmak isteyecekler. Yoldan çıkardığım [varsayılan] gençlerin benim yanımda yer almak istemelerinin herhangi bir nedeni olabilir. Ama yoldan çıkarmadığım yaşlı başlı akrabalarının benim yanımda yer almak istemeleri için tek bir düzgün ve haklı nedenleri var. O da Meletos'un yalan, benimse doğru söylediklerimi bilmeleridir.

23. Beyler, kendimi savunmak için yaklaşık olarak bunları ve buna benzer şeyleri söyleyebilirim. Ancak, içinizden her-

hangi biri, ^[34c] kendi durumunu hatırlayarak, bundan daha önemsiz bir dava için gözlerinde yaşlarla yargıçlara yalvarıp yakardığı, kendini acındırmak için çocuklarını, akraba ve arkadaşlarını şahit olarak kürsüye çıkardığı hâlde, en ağır ceza-ya çarptırılma riskini taşımama rağmen benim böyle çarelere başvurmadığımı görünce sinirlenebilir. Bu düşüncelerin etkisinde kalarak aleyhime dönebilir ve oyunu ^[34d] öfkeyle bana karşı kullanabilir. İçinizden herhangi biri böyle davranırsa –aslında buna ihtimal vermek istemiyorum, ama öyle bir niyeti varsa– ona şöyle yanıt verme hakkına sahip olduğuma inanıyorum: “Dostum, bir yerlerde benim de akrabalarım var elbette. Homeros’un dediği gibi,⁴⁰ bir meşeden ya da bir kayadan değil, insanlardan doğdum. Bundan dolayı akrabalarım ve biri ergen, diğer ikisi daha çocuk olan üç oğlum var Atinalılar! Yine de onlardan herhangi birini şahit kürsüsüne çıkarıp beraatıma oy vermeniz için size yalvarmadım.”

Neden öyle davrandığımı biliyor musunuz? Atinalılar, bunu kibrimden ^[34e] ya da sizleri hor gördüğümünden yapmıyorum. Ölümü yiğitçe karşılamamın başka nedenleri var. Benim yaşımda ve benimki gibi bir ada sahip olan birinin böyle şeylere tenezzül etmesi; bana, size ve kentimizin şanına yakışmaz. Doğru ya da yanlış, ^[35a] Sokrates’in bazı açılardan diğer insanlardan farklı olduğuna dair bir inanç oluştu. Bilgelik, yiğitlik ya da herhangi başka bir erdemde nam salmış olanların, o nama yakışmayacak işler yapması utanç verici olurdu. Böylelerinin yargılandığını çok gördüm. Bir şey olduklarını sanırlar ve ölüm cezasına çarptırıldıklarında –sizler onları idama mahkûm etmeseniz ölümsüz kalacaklarmış gibi– başlarına feci bir şey geleceğini zannederek çok tuhaf davranırlar. Bana kalırsa böyleleri kente utanç getiriyor. Yabancılar bunlara bakarak, ^[35b] sahip oldukları erdemlerle öne çıkıp yüksek mevkilere ve ayrıcalıklı konumlara getirtilen Atinalıların kadınlardan hiç farklı olmadıklarını söyleyebilir. Atinalılar, az da olsa bir değere sahip olduğuna

inanılan biz ve bizim gibiler öyle davranmamalıyız, böyle davrananlara da müsaade etmemelisiniz. Tam aksine, oylarınızla mahkeme önünde onurlu davrananları değil, bu tür acıklı rezillikler sahneleyerek kenti küçük düşürenleri cezalandırmalısınız.

24. Beyler, iyi nam salmak bir yana, ^[35c] bir yargıcı bilgilendirerek ikna etmektense, ona yalvararak beraat etmeye çalışmak bana pek adil gelmiyor. Yargıç, adaleti lütuf gibi dağıtmak için değil, yasalara göre hüküm vermek için o mevkie getirilir. Hatta hoşuna gidenlere lütufkâr davranacağına değil, yasalara göre karar vereceğine yemin eder. Bizler sizi yeminlerinizi bozmaya alıştırmamalı, sizler de buna alışmamalısınız, çünkü bu durumda siz de, biz de tanrıların emirlerine karşı gelmiş oluruz. Atinalılar, karşınıza geçerek doğru, adil ve dine uygun bulmadığım şeyler yapmamı beklemeyin benden. ^[35d] Zeus aşkına, hem de tam Meletos beni dinsizlikle suçlarken! Açıkça belli ki, yalvararak sizi ikna etmeye çalışsam ve ettiğiniz yemini bozmaya zorlasam, size tanrıların var olmadığına inanmayı öğretmiş, kendimi de tanrılara inanmamakla suçlamış olurum. Ancak kesinlikle öyle bir şey söz konusu değil. Atinalılar, tanrıların varlığına beni suçlayan herkesten daha çok inanıyorum. Benim ve sizin için en iyi sonuçları verecek şekilde, hakkımda hüküm vermeyi de size ve tanrıya bırakıyorum.

Sokrates, mahkemenin suçlu olduğuna hükmetmesinden sonra tekrar kürsüye çıkar ve mahkeme nasıl bir ceza vereceğine karar vermeden önce ikinci konuşmasını yapar.

25. ^[35e] Atinalılar, şu anki durumuma, ^[36a] yani beni oylarınızla mahkûm etmenize öfkelenmememin birçok nedeni var ve aslında böyle olacağını bekliyordum. Beni hayrete düşüren şey oyların sayısı, ⁴¹ çünkü [mahkûm edici oylarla be-

raatıma hükmeden] oylar arasındaki farkı bu kadar küçük değil, daha büyük bekliyordum. Görüldüğü kadarıyla otuz oy karşı tarafa atılsaydı beraat ederdim. Ama Meletos'un suçlamasından beraat ettiğime inanıyorum. Hatta sadece beraat etmekle kalmadım, Anytos ve Lykon'un suçlamaları olmasaydı, ^[36b] Meletos oyların beşte birini bile alamayacağından bin drahmi ceza ödemek zorunda kalacaktı.⁴²

26. Bu adam, bana idam cezasının verilmesini teklif ediyor. Öyle olsun! Buna karşılık ben ne teklif edeyim Atinalılar? Hak ettiğim bir cezayı teklif etmeliyim kuşkusuz! Peki o nedir? Rahat bir hayat yaşamayı kabul etmediğim ve insanların çoğunun ilgilendiği para, mal, mülk, askeri ve siyasi görevler, her türlü siyasi ortaklıklar ve kent içinde oluşan gruplaşmalar peşinden koşmadığım için ^[36c] neler çekmem, hangi bedelleri ödemem gerekir? Böyle şeylere önem vermenin ne kendime ne de size bir yararı dokunacağına inanmadığımdan her birinizle tek tek bir araya gelerek, size kanımca en büyük iyiliği yapmaya karar verdim. Her birinizin yanına giderek; en anlayışlı hâle gelmeniz, sahip olduğunuz şeylerle değil önce kendinizle, kentin işleriyle değil, önce kentin kendisiyle ilgilenmeniz, diğer konulara da aynı şekilde özen göstermeniz için sizi ikna etme ^[36d] işine soyundum. Böyle biri olduğuma göre neyi hak ediyorum? Atinalılar, gerçekten de bana hak ettiğim karşılık verilecekse, başıma iyi şeyler gelmeli. Size iyilikler yapan, öğütleriyle gayrete getirmek için boş vakit bulma ihtiyacında olan yoksul bir adama ne yakışır? Atinalılar, ona yakışan tek şey, karnının Prytaneion'da⁴³ doyurulmasıdır. Hatta bunu, Olimpiyat Oyunlarında at yarışlarını ya da ikili ve dörtlü araba yarışlarını kazanmış birisinden daha çok hak eder. Onlar sizin mutlu görünmenizi sağlarken, ben sizi gerçekten mutlu ediyorum ^[36e] ve onlar bedava yemeğe ihtiyaç duymuyorken ben ihtiyaç duyuyorum. Bana adil davranılmak isteniyorsa, ^[37a] karnımın Prytaneion'da doyurulmasını teklif ediyorum.

27. Acıma ve yakarışlarla ilgili söylediklerimi belki de kendini beğenmişlik olarak niteleyebilirsiniz. Ama öyle değil Atinalılar, durum farklı! Hiçbir insana bilerek ve isteyerek haksızlık etmedim, ama kendimi savunmam için çok az süre tanındığından sizi buna inandıramıyorum. Başka kentlerde olduğu gibi, idam cezası söz konusu olduğunda, yasa mahkemenin bir günde değil de birkaç günde karara bağlanmasına izin verseydi, ^[37b] belki de ikna edilebilirdiniz. Ancak şimdi, bu kadar kısa süre içinde bu kadar büyük iftiralardan kurtulmak kolay değil. Hiç kimseye haksızlık etmediğimden emin olduğuma göre, kendime de haksızlık edemem. Kendim aleyhine konuşmayacak, başıma kötü şeyler gelmesini hak ettiğimi söylemeyecek, herhangi bir ceza önermeyeceğim. Artık korkacak neyim var? Daha önce bahsettiğim gibi, iyi mi yoksa kötü bir şey mi olduğuna kesin karar veremediğim, Meletos'un önerdiği cezadan mı korkmalıyım? Onun yerine kötü olduklarından emin olduğum hapis gibi cezalar mı önersem? ^[37c] Bileşimi her yıl değişen bir kurulun, On Birlerin kölesi olarak zindanda yaşamak neye yarar? Yoksa bir para miktarı belirleyerek, para cezasını ödeyene kadar zindanda kalmayı mı yeğlemeliyim? Ancak bu, daha önce söylediklerimle aynı şeydir, çünkü cezayı ödeyebilecek param yok. O zaman sürgünü teklif edeyim! Bu cezayı belki de kabul edersiniz. Ama bunu teklif etmek için fazlasıyla canıma düşkün ve yurttaşım olan sizlerin felsefi arayışlarımla sözlerime katlanamadığını, ^[37d] rahatsız olup kızdığını ve onlardan kurtulmak istediğini göz ardı edecek kadar düşünce-siz olmam gerekir. Sizler davranışlarıma katlanamadığınıza göre başkaları nasıl katlansın? Aslında tam aksi geçerli Atinalılar! Bu yaşta bir insanın buradan ayrılması, bir kentten diğerine geçerek yaşaması, her yerden kovulması ne kadar hoş olurdu! Nereye gidersem gideyim, gençler burada olduğu gibi etrafıma toplanıp sözlerime değer verirdi. Onları geri çevirsem, büyüklerini beni sürgüne yollamaya ikna ederdi.

Geri çevirmediğim takdirde, ^[37e] onlar yüzünden bu kez babalarıyla akrabaları beni kovardı.

28. Belki birisi şöyle diyebilir: “Sokrates, bizden uzaklara giderek, fazla konuşmadan sakın bir hayat yaşayamaz mısınız?” İşte bazılarınızı bu konuda ikna edebilmek çok zor! Tanrıya itaatsizlik anlamına geleceğinden buna sessiz kalamayacağımı söylesem, ^[38a] sizinle dalga geçtiğimi sanır, bana inanmazsınız. Ama bir insanın erdem hakkında ve kendimle diğerlerini sınarken tartışıp incelediğimi kendi kulaklarınızla duyduğunuz diğer konular hakkında konuşmasının en büyük nimet olduğunu, sınanmamış bir hayatın yaşamaya değer olmadığını söylesem daha da az ikna olursunuz. Beyler, anlattıklarım kesinlikle doğru, ama sizi ikna edebilmem kolay değil.

Ayrıca ben de kendimi herhangi bir cezaya layık görmeye alışkın değilim. ^[38b] Param olsaydı, ödeyebileceğim bir para cezası teklif ederdim ve bana hiçbir zararı dokunmazdı. Ama param yok. Ödeyebileceğim bir rakamı teklif etmeye razı olursanız, belki de size gümüş bir mna ödeyebilirdim⁴⁴. Atinalılar, şurada duran Platon, Kriton, Kritovoulos ve Apollodoros otuz mna teklif etmemi öneriyor ve buna kefil oluyorlar. O hâlde bu rakamı teklif ediyorum. Paranın ödeneceğine bu güvenilir insanlar kefildir.

*Sokrates, ölüme mahkûm edildikten hemen sonra, bu kararı oylayan yargıçlara seslenir.*⁴⁵

29. ^[38c] Atinalılar, kısa bir süre [sabredemediğiniz] için adınız kötüye çıkacak ve kente çamur atmak isteyenler tarafından Sokrates gibi bir bilgeyi ölüme mahkûm ettiğiniz için suçlanacaksınız. Sizi suçlayanlar, öyle olmadığım hâlde bilge olduğumu söyleyecekler. Sabredip kısa bir süre daha bekleseydiniz bu iş kendiliğinden olacaktı zaten. Yaşımı gö-

rüyorsunuz, daha şimdiden hayata uzak ve ölüme yakınım. Bunu herkese değil, ^[38d] sadece ölmem için oy kullananlara söylüyorum. Onlara söylemek istediğim başka bir şey daha var. Atinalılar, belki de sizi ikna edecek uygun savlar bulamadığım için mahkûm edildiğimi düşünüyorsunuz. Mahkûmiyetten kaçınmak için her şeyi yapıp her şeyi söylemenin gerektiğine inansam haklı olabilirdiniz. Tabii ki öyle değil. Savlarımın eksikliğinden değil, küstahlık ve utanmazlığımın eksikliğinden, bir de benden büyük bir memnuniyetle duymayı beklediğiniz sözleri söylemediğim için mahkûm oldum. ^[38e] Ağlayıp dövünmedim ve başkalarından duymaya alışkın olduğunuz, ama bana yakışmayan şeyler yapıp söylemedim. Buna rağmen, tehlike altında olduğumda özgür insanlara yakışmayan şeyler yapmam gerektiğine inanmadım ve şimdi de kendimi böyle savunduğum için pişman değilim. Kendimi şimdi savunduğum şekilde savunduktan sonra ölmeyi, yalvarıp yakararak ölümden kurtulmaya yeğ tutarım. Mahkemelerde ve savaşta, ne ben ne de başkaları, ^[39a] ölümden sakınmak için her şeyi yapmayı göze almalıdır. Gerçekten de, özellikle savaşlarda, birinin silahlarını bırakıp canına kastedenlerin ayaklarına kapanması durumunda kolaylıkla ölümden kurtulacağı açıktır. Her tehlike türü için ölümden sakınmanın birçok farklı yolu vardır, yeter ki tehlikede olan kişi her şeyi söyleyecek ve her şeyi yapacak kadar utanmaz olsun. Ancak beyler dikkat edin: Ölümden sakınmak o kadar zor değildir, zor olan kötülükten sakınmaktır, çünkü kötülük ölümden daha hızlı koşar. ^[39b] Yaşlı ve ağır olan ben, ağır hareket eden ölüme yenildim, hızlı ve kötü olan suçlayıcılarım ise daha hızlı olan kötülüğe yenildiler. Şimdi ben, sizler tarafından ölüme mahkûm edilerek buradan ayrılırken, onlar doğruluk tarafından fesatlık ve haksızlığa mahkûm edilerek ayrılıyorlar. Ben kendi cezama, onlar da kendi cezalarına katlanacaklar. Belki de öyle olması gerekiyordu, bu yüzden iyi ki öyle olmuş diyorum.

30. ^[39c] Mahkûmiyetim için oy verenlere, bundan sonra olacaklar hakkında bir kehanette bulunmak istiyorum, çünkü insanların özellikle kehanette bulunabileceği bir konumda, ölmek üzereyim. Beni öldüren beyler, size sesleniyorum! Zeus aşkına, ölümümden hemen sonra, beni çarptırdığınız cezadan çok daha ağırına çarpılacaksınız.⁴⁶ Beni ölüme mahkûm ederek hayatlarınızın hesabını vermekten kurtulacağınızı sandınız, ancak size söylediğim gibi, tam tersiyle karşılaşacaksınız. Sizler farkına varmadan ^[39d] engellemekte olduğum denetleyenlerinizin sayısı artacak. Ne kadar genç olurlarsa sizi de o kadar çok rahatsız edecekler ve buna bağlı olarak öfkeniz artacak. İnsanları öldürerek, sizi doğru yaşamamakla suçlayacak birilerinin ortaya çıkmasını engelleyeceğinizi sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Denetlenmekten bu şekilde kurtulmak hem olanaksız, hem de kötü bir çözümdür. Başkalarının sizi eleştirmesini engellemek yerine, mümkün olduğunca daha iyi biri olmaya çalışmalısınız. En doğru ve en kolay yöntem budur. Mahkûmiyetime oy verenleri bu kehanetle selamlayarak ayrılıyorum.

31. ^[39e] Arhonların meşgul olduğu süre içinde ve öldürüleceğim yere taşınacağım zamana kadar, beraatım yönünde oy kullananlarla burada olanlar hakkında memnuniyetle sohbet edebilirim. Benimle bir süre daha kalın beyler, kalan zamanımı samimiyetle sohbet ederek geçirmemize hiçbir engel yok. ^[40a] Dostum olan sizlere, bugünkü olayların benim için ne anlama geldiğini anlatmak istiyorum. Sayın yargıçlar⁴⁷ –sizlere hak ettiğiniz yargıç unvanıyla sesleniyorum– bugün başıma gelen muhteşem bir şeydi. İçimde bulunan kehanet yeteneği, yani daimonion’um, bugüne kadar her zaman, önemsiz konular da dâhil olmak üzere, doğru olmayan bir şey yapmaya kalktığımda sık sık konuşuyor, bana engel oluyordu. Bugün, sizin de gördüğünüz gibi, herhangi birinin felaketlerin en büyüğü olarak niteleyebileceği bu olaylar başıma geldi. İlahî işaret, ^[40b] ne bu sabah evimden çıktığımda,

ne mahkeme huzurunda, ne de konuşmamın herhangi bir noktasında bana engel olmaya çalıştı. Başka konuşmalarım-
da sıklıkla araya girerek, beni bazı şeyleri söylemekten alı-
koyardı. Ancak şimdi, bu olaylar süresince hiçbir eylemimi
ya da sözümü engellemedi. Bunun nedenini neye bağlayabi-
lirim? Size söyleyeyim: Bu başıma gelenlerin benim için iyi
olduğuna ve ölümün ^[40c] kötü bir şey olduğunu düşündü-
ğümüzde yanlış yaptığımıza inanıyorum. En büyük kanıtım
da şudur: Kötü bir şey yapmaya kalktığım anda, ilahî işaret
kesinlikle bana engel olacaktı.

32. O hâlde ölümün iyi bir şey olduğuna dair büyük bir
umut bulunduğunu düşünebiliriz. Ölüm şu iki şıktan biri-
dir. Ölümler ya hiç var olmaz ve hiçbir şey hissetmezler ya da
söylendiği gibi ölüm bir değişimdir, ruhun buradan başka
bir yere göç etmesidir. Hiçbir duygunun faaliyette bulun-
maması, ^[40d] uyuyanın hiçbir rüya görmediği derin bir uyku
olması durumunda, ölüm muhteşem bir kazanç sayılabilir-
di. Bir insanın hiçbir rüya görmeden uyuduğu bir geceyi ha-
yatının diğer gece ve günleriyle karşılaştırdığını varsayalım.
Bütün hayatı boyunca yaşadığı kaç gün ya da gecenin bu
rüyasız geceden daha güzel ve hoş olduğuna karar verme-
si gerektiğinde, sadece sıradan bir insan değil, ^[40e] kralların
en büyüğü bile olsa bu gün ve gecelerin çok az olduğunu
görecektir. Eğer ölüm öyle bir şeyse, ben onu bir kazanç ola-
rak nitelerim, çünkü bu durumda sonsuzluk tek bir geceden
daha uzun değilmiş gibi görünüyor. Öte yandan söylenenler
doğruysa, yani ölüm buradan başka bir yere göç etmek an-
lamına geliyorsa ve bütün ölümler oradaysa, bundan büyük
bir nimet düşünebilir misiniz sayın yargıçlar? Biri, yargıç
olduklarını iddia edenlerden kurtularak Hades'e ulaştığın-
da, ^[41a] karşısında orada hüküm verdiklerine inanılan gerçek
yargıçları; Minoas, Radamanthys, Aiakos ve Triptolemos⁴⁸
ile yaşamları boyunca adil olan diğer yarı-tanrıları buldu-
ğunda, bu göçün kötü bir şey olduğunu söyleyebilir miyiz?

Ya da sizlerden herhangi biri; Orpheus, Mousaios, Hesiodos ve Homeros'la⁴⁹ karşılaşmak için nasıl bir bedel ödemeyi göze alırdı? Bütün bunlar gerçekse eğer, ben tekrar tekrar ölmeye razıyım. Özellikle haksız yere hüküm verilerek öldürülen ^[41b] Palamedes⁵⁰ ve Telamon oğlu Aias gibi eski [kahramanlarla] bir araya gelmemi ve başıma gelenlerle onların başlarına gelenleri karşılaştırmamı olanaklı kılacağı için, orada bulunmak benim için hiç de fena olmaz. En önemlisi de, kimin bilge olduğuna ve kimin bilge olduğunu sandığı hâlde bilge olmadığına dair buradaki araştırma ve sınamalarımı oradakilerle de sürdürebileceğim. Sayın yargıçlar, o kalabalık orduyu Troia'ya götüren komutanı,⁵¹ ^[41c] Odysseus'u ya da Sisyphos'u ve adlarını sıralayabileceğim sonsuz sayıda erkek ve kadını sınayabilme olanağı için nasıl bir bedel ödemeye razı olunabilir? Onlarla sohbet etmek, arkadaşlıklar kurmak ve onları sınayabilmek kesinlikle tarif edilemez bir mutluluktur. Söylenenler doğruysa eğer, oradakiler buradakilerden daha mutlu oldukları ve geri kalan zamanlarında ölümsüzlüğe kavuştukları için hiç kimseyi öldürmezler.

33. Sayın yargıçlar, aslında sizler de ölüm karşısında iyimser olmalı ve şu gerçeğe inanmalısınız: ^[41d] İster sağ, ister ölü olsun, erdemli bir insan için kötülük yoktur ve tanrılar onun sorunlarıyla ilgilenmekten hiç kaçınmazlar. Benim sorunlarım kendiliğinden ortaya çıkmadı, ama şimdi ölerek insanlara özgü sorunlardan kurtulmanın benim için daha iyi olacağını açıkça görebiliyorum. İşte bu yüzden ilahî işaret hiçbir şekilde bana engel olmaya çalışmadı ve işte bu yüzden beni oylarıyla mahkûm edenlerle aleyhimde suçlama da bulunanlara hiç kızgın değilim. Aslında mahkûmiyetime karar verirken ve beni suçlarken [ulvi bir] niyetleri yoktu, bana zarar vermek istiyorlardı ve bundan dolayı ^[41e] suçlanmayı hak ediyorlar. Ancak onlardan tek bir ricam olacak: Beyler, oğullarım yetişkin olduğunda, paraya ya da başka bir şeye erdemden daha fazla önem verdiklerini görürseniz,

benim sizi rahatsız ettiğim gibi sizler de onları rahatsız edip cezalandırın. Bir hiç oldukları hâlde kendilerini bir şey sanır, yapmaları gerekenleri yapmaz ve hiçbir değerleri olmadığı hâlde bir değerleri olduğunu düşünürlerse, benim size yaptığım gibi onları eleştirin. Böyle yaparsanız, ^[42a] hem ben hem de oğullarım, sizden hak ettiğimiz karşılığı almış oluruz.

Artık ayrılma vakti geldi çattı, ben ölmeye, sizler de yaşamlarınızı sürdürmeye gidiyorsunuz. Hangisinin daha iyi olduğunu sadece tanrı bilebilir.

KRİTON
[KPITΩN]
ya da
Yapılması Gerekenler Hakkında

[43a] SOKRATES - Neden bu kadar erken geldin Kriton?
Yoksa erken değil mi?

KRİTON - Oldukça erken.

SOKRATES - Yaklaşık olarak saat kaç?

KRİTON - Şafak sökmek üzere.

SOKRATES - Hayret, gardiyan kapıyı açmaya nasıl razı oldu?

KRİTON - Buraya gele gide tanıştık artık, ayrıca ona biraz bahşiş de verdim.

SOKRATES - Yeni mi geldin, yoksa gelesi çok mu oldu?

KRİTON - Gelesi çok oldu.

[43b] SOKRATES - Peki beni neden hemen uyandırmadın da sessizce yanımda oturdun?

KRİTON - Zeus aşkına Sokrates, kendimi senin yerine koyarak bu sıkıntıyla uykusuz kalmak istemeyeceğini düşündüm. Tatlı tatlı uyuduğunu görünce de seni hayranlıkla seyrettim ve olabildiğince rahat edebilmen için özellikle uyandırmadım. Kendimi bildim bileli karakterine hayranım, ama yaşadığın bu felakete sükûnet ve dinginlikle katlandığını gördükçe hayranlığım daha da artıyor.

SOKRATES - Benim yaşımda bir insanın ölmesi gerektiği için öfkelenmesi yakışık almaz Kriton.

[43c] KRİTON - Ama başkaları senin yaşında felaketlerle karşılaşınca yaşları, başlarına gelenlere öfkelenmelerine engel olmuyor Sokrates.

SOKRATES - Orası doğru! Ama sahi, neden bu kadar erken geldin?

KRİTON - Kötü bir haber getirdim, Sokrates. Gördüğüm kadarıyla senin için kötü değilse bile, ben ve bütün dostların için acı ve katlanılması zor bir haber!

SOKRATES - Neler oluyor? Yoksa öldürülebilmem için [43d] gelmesi gereken gemi mi geldi Delos'tan?⁵²

KRİTON - Daha gelmedi, ama gemiyi Sunion'da⁵³ bırakıp gelenlerin dediklerine bakılırsa bugün gelecekmiş. Bu haberlerden anlaşıldığına göre gemi bugün gelecek ve sen de Sokrates zorunlu olarak yarın yaşamını yitireceksin.

SOKRATES - Hayırlısıyla Kriton, tanrıların arzusu bu yöndeysen, öyle olsun. Ama ben geminin bugün geleceğini sanmıyorum!

[44a] KRİTON - Bu kanaate nasıl vardın?

SOKRATES - Söyleyeyim. Geminin gelişinden bir gün sonra ölmem gerekmiyor mu?

KRİTON - Evet, bu konuyla ilgilenen yetkililer⁵⁴ öyle diyor.

SOKRATES - Geminin bugün değil, yarın geleceğini sanıyorum. Bunu da, bu gece, sen gelmeden az önce gördüğüm bir rüyaya yoruyorum. Aslında, iyi ki beni uyandırmamışsın!

KRİTON - Nasıl bir rüyaydı gördüğün?

SOKRATES - Bembeyaz giysilere bürünmüş güzel ve alımlı bir kadının, önüme çıkarak bana adımla seslendiğini ve, [44b] “Sokrates, bereketli Phthia’ya⁵⁵ bu geceden sonraki üçüncü gün varacaksın” dediğini gördüm.

KRİTON - Garip bir rüyaymış Sokrates.

SOKRATES - Ama bana kalırsa anlamı çok açık Kriton.

KRİTON - Görüldüğü kadarıyla fazlasıyla açık, ama ilahî⁵⁶ Sokrates, hiç olmazsa bu kez beni dinle ve canını kurtar. Eğer ölecek olursan, ölümün benim için bir felaketten çok daha fazlası olacak. Benzerini hiçbir zaman bulamayacağım bir dostumu kaybetmekle kalmayacağım, seni ve beni fazla tanımayanların çoğu, seni para harcayarak kurtarmak olanaklıyken bunu ihmal ettiğimi sanacaklar. ^[44c] Gerçekten de, bir insanın maddiyata dostlarından fazla önem verdiği-nin sanılmasından daha utanç verici ne olabilir? Çünkü çoğunluk, biz dostlarımızın bunca ısrarına karşın, senin buradan gitmek⁵⁷ istemediğine inanmayacaktır.

SOKRATES - Mübarek Kriton, çoğunluğun ne düşüneceğinden bize ne? Düşüncelerine önem verilmeye değer bilge kişiler, nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranıldığını düşüneceklerdir nasıl olsa.

^[44d] KRİTON - Ama görüyorsun ki Sokrates, çoğunluğun düşüncelerine de önem vermek gerekir. Şu başına gelenlerin kanıtladığı gibi⁵⁸, insan bir defa gözden düşmeye görsün, çoğunluk ona kötülüklerin sadece küçüklerini değil, en büyüklerini bile yapmaktan çekinmez.

SOKRATES - Kriton, keşke çoğunluk en büyük kötülükleri yapabilseydi, o zaman en büyük iyilikleri de yapabilirdi. Ne iyi olurdu! Aslında ne birini, ne de diğerini başarabiliyor. Çoğunluk bir insanı bilge yapamadığı gibi, aptal da yapamıyor, rastgele davranmakla yetiniyor.

^[44e] KRİTON - Bunlar dediğin gibi olsun, ama sen asıl şunu söyle: Ben ve diğer dostların için mi endişeleniyorsun? Buradan çıkıp gidersen, iftiracıların seni gizlice kaçırdığını mı yayarak bizi rahatsız edeceğinden, bu yüzden bütün servetimize el konacağından, onlara büyük miktarlarda para ödeyeceğimizden ya da başka zararlara uğrayacağımızdan

mı çekiniyorsun? ^[45a] Öyle bir kaygın varsa unut gitsin. Seni kurtarmak için böyle bir tehlikeyi, hatta gerekirse daha da büyüğünü göze almaya razıyız. Yeter ki sözlerimi dinle ve başka türlü hareket etme.

SOKRATES - Hem bunun için, hem de başka birçok şey için kaygılanıyorum Kriton.

KRİTON - Bunlar için hiç kaygılanma. Adamların seni kurtarmak ve buradan çıkarmak üzere istedikleri para fazla değil. İftiracıların da ne kadar aşağılık olduklarını görmüyor musun? Onları satın alıp susturmak hiç de pahalıya mal olmayacak.⁵⁹ ^[45b] Bütün servetim emrinde ve sanırım bu işlere fazlasıyla yeter. Ama sen beni düşünerek harcama yapmamı istemiyorsan, bu paraları ödemeye hazır, başka kentlerden gelen dostlarımız da var. Bunlardan biri, Thebaili Simmias,⁶⁰ bu amaçla yanında yeteri kadar para getirmiş bile, ayrıca Kebes ve daha birçoğu da ödeme yapmaya hazır. Dediğim gibi, böylesi konulara takılıp kendini kurtarmaktan vazgeçme. Duruşma sırasında söylediğin gibi, buradan ayrılırsan ne yapacağını bilememek de seni zorlamasın, nereye gidersen git seni sevecek insanlar bulunacaktır. ^[45c] Eğer Thessalia'ya gitmek istersen, koruma sağlayarak Thessalialıların seni rahatsız etmelerine engel olabilecek ve sana saygı gösterecek dostlarım⁶¹ var.

Ayrıca bu davranış biçimin, yani kurtulman mümkünken kendine ihanet etmen, hatta seni yok etmeye çalışan düşmanlarının yapmak istediklerini ve yaptıklarını bir an önce kendine yapmak için sabırsızlanman bana pek doğru gelmiyor. ^[45d] Her şeyin ötesinde, bence kendi çocuklarına⁶² da ihanet ediyorsun. Onları yetiştirip eğitmek elindeyken, zamanından önce tek başlarına bırakıp kaderlerine terk ediyorsun. Kuşkusuz senin yüzünden yetimliğin gerektirdiği ve yetimlerin⁶³ yaşadığı türden zorluklarla karşılaşacaklar. Bir insan ya hiç çocuk sahibi olmamalı ya da olursa çocukları

için zahmete katlanarak onları eğitip yetiştirmelidir. Sense kanaatime göre en kolay yolu seçiyorsun. Oysa bütün hayatı boyunca erdeme hizmet ettiğini iddia eden biri olarak, dürüst ve cesur bir insanın yapması gereken şeyleri yapman gerekirdi. ^[45e] Şahsen ben, seninle ilgili bütün bu olayların korkaklığımız yüzünden böyle sonuçlandığının sanılacağına, hem sen, hem de dostların olan bizler adına utanıyorum.

Davanın mahkemeye götürülmemesi mümkünken götürülmesine izin verilmesi, duruşmaların seyri ve rezaletin daniskası olan bu kararın çıkması bizim korkaklık ve kadersizliğimizden bilinecek. Bizim seni, ^[46a] senin de kendini küçücük bir müdahaleyle kurtarmamız mümkünken bunu yapmadığımızı söyleyecekler. Dikkat et Sokrates, bütün bunlar senin ve bizim için sadece kötü değil, utanç verici de olmasın. Bir an önce kararını ver. Düşünmeye fazla vaktin yok, şimdiye kadar çoktan düşünmüş olmalıydın. Ve aslında verilecek tek bir karar var, her şey bu gece olup bitmeli. Biraz daha oyalanırsak iş işten geçer. Sokrates, her koşulda beni dinle ve ne diyorsam onu yap.

^[46b] SOKRATES - Sevgili Kriton, gösterdiğin bu çaba bir şekilde doğruluğa hizmet etse çok değerli olabilirdi, ancak öyle olmayınca büyüklüğü oranında kötü bir çabadır. Şimdi şu söylediklerini yapıp yapmamamız gerektiğini inceleyelim. Ben sadece bu durumda değil, her zaman benimkiler, ⁶⁴ [ruhun üç bileşeni] içinden o an için bana en mantıklı gelene uyarım. Daha önce söylediğim sözleri, bugün bu zor duruma düştüm diye şimdi inkâr edemem. Tam aksine bu sözleri aynen eskiden olduğu kadar geçerli buluyor ve onlara eskiden olduğu kadar saygı duyup değer veriyorum. ^[46c] Ve şunu iyi bil ki şimdi daha geçerli düşünceler öne süremezsek, çoğunluğun gücü bizi bugün başımıza gelen felaketlerden daha da büyükleriyle, örneğin hapse atmak, öldürmek ya da malımıza mülkümüze el koymakla çocuklar gibi korkutsa da söylediklerine hak vermeyeceğim. Öyleyse meselemizi en

iyi şekilde nasıl inceleyebiliriz? Öncelikle senin şu insanların düşünceleri hakkında söylediğinden başlayalım ve eskiden “bazı insanların düşüncelerine önem verilirken bazılarının düşüncelerine önem verilmemeli” derken haklı mı yoksa haksız mıydık bir bakalım. ^[46d] Ya da bu düşünce hakkımda ölüm cezası verilmeden önce haklıyken, laf olsun diye söylenen çocukça bir gevezelik olduğu şimdi mi anlaşıldı?

Bu yüzden Kriton, başıma gelen bu felaketten sonra, bu konuyla ilgili eskiden konuştuklarımızın geçerliğini seninle birlikte sorgulamak isterim. Eğer o zamanki düşüncelerimiz geçerliyse onlara itaat edelim, geçerli değilse terk edelim. Kanımca, sözüne değer verilen insanlar da bugüne kadar, şimdi benim söylediğim gibi, insanların düşüncelerinden ^[46e] bazılarına önem verirken bazılarına önem vermemek gerektiğini söylemişlerdir. Tanrılar aşkına Kriton, sence de bu söz doğru söylenmiş değil mi? İnsanların başına gelenlere bakarak bir değerlendirmede bulunursak, sen yarın ölmek üzere değilsin ve şimdiki felaket seni mantıksız düşünmeye zorlamıyor. ^[47a] Düşün öyleyse; “insanların bütün düşüncelerine değil de bazılarına” ve “bütün insanların düşüncelerine değil de bazı insanların düşüncelerine önem verilmesi gerekir” sözleri sana yerinde söylenmiş gibi gelmiyor mu? Ne dersin? Bunlar doğru sözler değil mi?

KRİTON - Doğru.

SOKRATES - O hâlde yararlı düşüncelere değer vermeli, zararlılara ise değer vermemeli, değil mi?

KRİTON - Evet.

SOKRATES - Bu durumda, akıllıların düşünceleri yararlıyken akılsızların düşünceleri zararlıdır, değil mi?

KRİTON - Başka nasıl olabilir?

^[47b] SOKRATES - Haydi bakalım, bu söylediklerimizin doğru olup olmadıklarını sınavalım. Beden eğitimiyle uğra-

şan ve bunu esas uğraşı olarak gören biri, her önüne gelenin mi yoksa bir hekimin ya da bir eğitmenin,⁶⁵ konusunun uzmanı tek bir kişinin övgü, yergi ve düşüncelerini mi önemser?

KRİTON - Bir kişinin düşüncelerini önemser.

SOKRATES - Yani çoğunluğun değil, o bir tek kişinin yergilerinden çekinmeli ve onun övgülerini sevinçle karşılamalı, öyle mi?

KRİTON - Gayet tabii.

SOKRATES - Demek ki, diğerlerinin tümünden çok, işinin ehli ve uzmanı olan bu bir kişinin önerdiği şekilde hareket etmeli, bedenimizi çalıştırmalı, yemeli ve içmeliyiz.

KRİTON - Öyle yapmalıyız.

[47c] SOKRATES - Güzel! Peki, insan bu bir kişiyi dinlemez, onun düşünceleriyle övgülerine değer vermez ve bu işten anlamayan çoğunluğun düşüncelerine değer verirse, sonunda başına bir kötülük gelir mi?

KRİTON - Nasıl gelmez?

SOKRATES - Bu kötülük nedir, nereye yönelir ve söz dinlemeyenin neresine zarar verir?

KRİTON - Bedenine yöneldiği açık, çünkü bu kötülük bedene zarar verir.

SOKRATES - Doğru konuşuyorsun Kriton ve her şeyde bu böyledir, hepsini ayrı ayrı incelememize gerek yok. Üzerinde konuştuğumuz doğru ve yanlış, güzel ve çirkin, iyi ve kötü hakkında ne yapmalıyız peki? [47d] Çoğunluğun düşüncesine uymalı ve ondan çekinmeli miyiz, yoksa bir uzmanın düşüncesine önem vermeli, başka herkesten çok ondan mı çekinip utanmalıyız? Eğer uzmanın düşüncelerine değer vermezsek, doğru davranışlarla daha iyi olan ve kötü davranışlarla bozulan parçamıza zarar verir, onu yok ederiz. Yoksa bunun hiç mi önemi yok?

KRİTON - Bence önemi var Sokrates.

SOKRATES - Öyleyse sağlıklı yaşamla daha iyi olan, hastalıkla da bozulan şeyi bu işten anlamayanların görüşüne uyarak yok edersek, o yok olduktan sonra yaşayabilir miyiz? ^[47e] Bu şey de bedendir, öyle değil mi?

KRİTON - Evet.

SOKRATES - Peki, zarar görmüş ve tükenmiş bir bedenle yaşanabilir mi?

KRİTON - Hiçbir şekilde yaşanamaz.

SOKRATES - Doğruların yaradığı, yanlışların da zarar verdiği parçamız bozulursa, o bozulmuş parçayla yaşayabilir miyiz? Yoksa doğrular ve yanlışlarla doğrudan ilintili bu parçamızı, ^[48a] artık o parça her neyimizse, bedenimizden daha mı değersiz sayacağız?

KRİTON - Hiçbir şekilde sayamayız.

SOKRATES - Hatta bedenimizden daha değerli değil midir?

KRİTON - Evet, daha değerlidir.

SOKRATES - Demek ki sevgili dostum, el âlem bizim için ne diyor diye o kadar kaygılanmamalı, sadece doğrulardan ve yanlışlardan anlayan uzmanın ve onun sözlerinde ifade edilen gerçeğin diyeceklerine önem vermeliyiz. Bu durumda çoğunluğun doğru, güzel, iyi ve bu değerlerin karşıtlarıyla ilgili düşüncelerine önem vermeliyiz derken, pek de doğru bir öneride bulunmuyorsun. ^[48b] Yine de biri çıkıp, “iyi ama çoğunluk bizi ölüme mahkûm edebilecek güçtedir,” diyebilir.

KRİTON - Gayet tabii, böyle diyen biri çıkabilir Sokrates.

SOKRATES - Doğru söylüyorsun! Ama sevgili dostum, ayrıntılarıyla incelediğimiz bu söz bana göre bir öncekiyle aynı. Şimdi de yaşamaya değil, iyi yaşamaya önem vermeliyiz sözü bizim için hâlâ geçerli mi değil mi onu inceleyelim.

KRİTON - Geçerli elbette.

SOKRATES - Peki iyi yaşamının, güzel ve doğru bir şekilde yaşamak anlamına geldiği konusundaki düşüncemiz de geçerli mi, değil mi?

KRİTON - Geçerli.

SOKRATES - O hâlde bu uzlaştığımız konulardan hareketle, ^[48c] Atinalılar buradan gitmeme izin vermezken, benim gitmeye çalışmam doğru mu değil mi onu araştıralım. Eğer bunu doğru bulursak yapalım, aksi takdirde bundan vazgeçelim. Para harcama, el âlemin ne düşündüğü ve çocukların yetişmesi hakkında ileri sürdüğün düşünceler, dikkat et, kolaylıkla ölüme mahkûm eden ve ellerinden gelse, yine hiçbir mantığa dayandırmadan ölüme mahkûm ettiklerini kolaylıkla diriltecek olan o çoğunluğun düşünceleri⁶⁶ olmasın sakın? Ancak biz, aklımız öyle buyurduğu için az önce konuştuğumuz şeyin doğru olup olmadığını düşünmüyoruz. Ben ve gitmeme yardımcı olanlar, beni buradan çıkaracak olanlara para vererek ve minnet duyarak doğru mu hareket ediyoruz, ^[48d] yoksa böyle yaparak gerçekten suç mu işliyoruz? Eğer bunu yapmakla yanlış bir davranışta bulunduğumuz ortaya çıkarsa, dikkat et, burada kalıp sükûnetle ölümü beklememizin ya da herhangi başka bir kötülüğe katlanmamızın hesabını yapmaya gerek kalmaz.

KRİTON - Doğru konuştuğunu sanıyorum Sokrates. Ama ne yapmamız gerektiğini düşün.

SOKRATES - Düşünelim, sevgili dostum, birlikte düşünelim. ^[48e] Eğer herhangi bir şekilde benim söylediklerime karşı bir fikir geliştirebilirsen ikna olurum, ama geliştiremezsen bana sürekli aynı şeyi, yani Atinalılar müsaade etmezken benim buradan gitmem gerektiğini söylemekten vazgeç. Çünkü yapacaklarımı sana rağmen değil, seni ikna ederek yapmak isterim. Önce düşüncemizin temeline dikkat et, seni ikna edebiliyor mu? ^[49a] Ondan sonra da sorulanları kendince en doğru şekilde yanıtlamaya çalış.

KRİTON - Çalışacağım.

SOKRATES - Hiçbir şekilde bilerek yanlış yapmamamız gerektiğini mi söylüyoruz, yoksa yerine göre şu durumda gerekir, bu durumda gerekmez mi diyoruz? Aslında yanlış davranmak, daha önce de kabul ettiğimiz gibi, hiç de iyi ve dü-rüst bir şey olmaz, değil mi? Yoksa daha önce üzerinde anlaştığımız bütün o düşünceler mahkememi ve mahkûmiyetimi izleyen birkaç gün içinde unutuldu mu? Demek ki Kriton, biz bu yaştaki koca adamlar, uzun süredir birbirimizle ciddi ciddi konuşurken ^[49b] çocuklardan farksız olduğumuzu anlamadık. Demin de söylediğimiz gibi, daha ağır ya da daha hafif felaketlere de uğrasak, çoğunluk farkında olsun ya da olmasın, yanlış bir davranışta bulunmak o yanlış davranışta bulunan için her durumda kötü ve utanç verici değil mi? Bunu kabul ediyor muyuz, etmiyor muyuz?

KRİTON - Kabul ediyoruz.

SOKRATES - Öyleyse hiçbir şekilde yanlış davranışta bulunmamak gerekir.

^[49c] KRİTON - Kesinlikle.

SOKRATES - Hiçbir şekilde yanlış davranmamak gerektiğine göre, yanlış bir davranışa muhatap olan biri de çoğunluğun düşündüğünün tersine, yanlışla yanlışla karşılık vermemeli.

KRİTON - Vermemeli.

SOKRATES - O zaman Kriton, kötülük etmeli mi etmemeli mi?

KRİTON - Elbette etmemeli Sokrates.

SOKRATES - Ya ne yapmalı? Çoğunluğun düşündüğü gibi, kötülük gören birinin kötülükle karşılık vermesi doğrudur, değil midir?

KRİTON - Değildir elbette.

SOKRATES - İnsanlara kötülük etmek, onlara yanlış davranmaktan hiçbir şekilde farklı değildir sanırım.

KRİTON - Doğru söylüyorsun.

SOKRATES - O zaman, bir insan yanlışla yanlışla karşılık vermemeli ve kendisine herhangi bir kötülük yapılsa bile kötülük yapmamalı. ^[49d] Bu söylediklerimizi kabul ederken kendi düşüncelerine ve inançlarına ters düşmemeye dikkat et Kriton. Çünkü bu düşünceleri çok az kişinin doğru bulduğunu⁶⁷ ve gelecekte de yine çok az kişinin doğru bulacağını biliyorum. Bu düşünceleri kabul edenlerle etmeyenlerin ortak bir görüşe varmaları imkânsızdır. Bunlar karşılıklı olarak birbirlerinin düşüncelerine bakarak biri diğerini küçümser. Bu yüzden iyi düşün, sen de bana katılıyor ve aynı şekilde düşünüyor musun? Eğer öyleyse, insanın yanlış yapmaması, yanlışla yanlışla karşılık vermemesi ve ona kötülük yapıldığında kötülük yaparak kendini korumaması gerektiği ilkesinden hareketle düşünmeye başlayalım. Yoksa sen bu ilkeye katılmıyor ve ona karşı mı çıkıyorsun? Ben eskiden de böyle düşünüyordum şimdi de böyle düşünüyorum, ^[49e] ancak sen herhangi bir şekilde farklı düşünüyorsan düşünceni söyle ve açıkla. Ama daha önce konuştuklarımıza katılıyor-san devam edeyim.

KRİTON - Fikrimi değiştirmedim ve seninle aynı düşünüyorum devam et.

SOKRATES - Peki devam ediyorum, daha doğrusu sana soruyorum: Bir insan, karşısındakiyle doğruluğunda anlaştığı şeyleri yerine getirmeli mi, yoksa karşısındakini aldatmalı mı?

KRİTON - Yerine getirmeli.

SOKRATES - Anlaştığımız noktaları dikkate alarak şimdi bana şunu söyle: ^[50a] Kenti bizi serbest bırakmaya ikna etmeden buradan ayrılırsak bazılarına, özellikle de hiç kötülük etmememiz gereken bazılarına kötülük etmiş olur muyuz, olmaz mıyız?

KRİTON - Sorunu anlamadığım için yanıt veremeyeceğim Sokrates.

SOKRATES - O zaman şöyle düşün! Biz buradan firar edersek⁶⁸ –ya da bu yaptığımız başka nasıl adlandırılabilirse– yasalar ve bizzat kentin kendisi gelip karşımıza dikilerek: “Söyle bakalım Sokrates, ne yapmak niyetindesin? ^[50b] Bu yaptığın biz yasaları çiğnemek ve bütün kente elinden geldiğince zarar vermek değil midir? Yoksa sence, mahkeme kararlarının hükümsüz olduğu, basit bireyler tarafından geçersiz kılınıp ayaklar altına alındığı bir kent ayakta kalır ve devrilmez⁶⁹ mi?” diye sorarlarsa, bu ve benzeri sorulara ne yanıt verebiliriz Kriton? Değiştirmeye çalıştığımız ve mahkeme kararlarına saygı duyulmasını emreden yasayı savunan biri,⁷⁰ özellikle de hatipse birçok şey söyleyebilir. ^[50c] Ya biz, “Kent bize haksızlık etti, hakkımızda yanlış hüküm verdi,” mi diyeceğiz? Bunu mu yoksa başka bir şeyi mi söyleyeceğiz?

KRİTON - Zeus aşkına, bunu söyleyeceğiz Sokrates.

SOKRATES - Peki ya o zaman yasalar: “Biz seninle böyle davranacağına mı yoksa ne olurlarsa olsunlar kentin mahkemelerinde alınan bütün kararlara itaat edeceğine dair mi anlaşmıştık⁷¹?” diye sorarlarsa ne deriz? Bu sözlerine şaşırdığımızı gördüklerinde de belki şöyle devam ederler: “Söylenenlere şaşıрма Sokrates ve her zaman soru-cevap yöntemine başvurduğuna göre, ^[50d] cevap ver bakalım: Aleyhimizde hangi suçlamada bulunarak bize ve kente zarar vermeye kalkıyorsun? Her şeyden önce, seni biz var etmedik mi? Baban biz yasalara uygun olarak annenle evlenerek seni dünyaya getirmedi mi? Şimdi evlilikle ilgili olan yasaları iyi olmadıkları gerekçesiyle mi suçluyorsun?” Ben de, “Hayır suçlamıyorum,” derim. “Yoksa senin de onlara göre yetiştirildiğin, çocukların eğitimini ve yetiştirilmesini düzenleyen yasalardan mı yakınıyorsun? ^[50e] Ya da içimizden, babana seni müzik ve beden eğitimi⁷² alanlarında eğitmesini emre-

den yasalar mı kötü?” “Hayır kötü değil,” derim. “Çok güzel! Peki, mademki [bizim öngördüğümüz şekilde] doğdun, yetiştirildin ve eğitildin, kendinin ve atalarının bizim çocuğumuz, bizim kölemiz⁷³ olmadığını söyleyebilir misin? Ve bu böyle ise, bizim sana yapmaya kalkıştığımız şeyleri, senin de aynen bize yapabilecek kadar bizimle eşit haklara sahip olduğunu mu sanıyorsun? Babanla ya da varsa efendinle ilişkilerinde, onlarla aynı haklara mı sahipsin? Yani maruz kaldığın şeylere karşılık olarak onlara aynısını yapmak, sana kötü sözler söylediklerinde kötü sözlerle yanıt vermek, ^[51a] sana vurduklarında onlara vurmak hakkına ve buna benzer başka haklara sahip misin? Peki, biz seni yargılayıp ölüme mahkûm etmeyi uygun gördüğümüzde, erdeme hizmet ettiğini iddia eden sen, intikam almak için biz yasaları ve vatanı elinden geldiğince yok etmeye çalışacak, bunu yapmakla doğru davrandığını mı söyleyeceksin? Vatanın anneden, babadan ve bütün diğer atalardan daha değerli olduğunu, ^[51b] hem tanrıların, hem de aklı başında insanların gözünde en saygıdeğer, en aziz ve en ulvi varlık olduğunu unutabilen sen nasıl bir bilgesin? Herkes vatana babasından daha fazla saygı duymalı, itaat etmeli ve o öfkелendiği zaman gönlünü almaya çalışmalı. Ya kanaatini değiştirmesi için onu ikna etmeli ya da emrettiklerini yerine getirmeli ve onun emriyle dayak yemeyi, zincire vurulmayı, yaralanmak ve ölmek üzere savaşa gitmeyi hiç itiraz etmeden kabullenmelidir. Bütün bunlar yapılmalı, doğrusu da budur. Askere alınmaktan kaçmamalı, düşman karşısında geri çekilmemeli, birliğinden firar etmemeli,⁷⁴ ^[51c] savaşta olduğu kadar mahkemelerde ve başka her yerde vatanın ve kentin emrettiği her şeyi yerine getirmeli ya da bu emrettikleri doğru görünmüyorsa yasal yollarla onu doğru olmadıklarına ikna etmeye çalışmalıdır. Ama anneye, babaya ve özellikle vatana karşı şiddet kullanmak büyük saygısızlıktır.” Yasalar bize böyle derse ne cevap vereceğiz Kriton? Haklı olduklarını söyleyeceğiz, değil mi?

KRİTON - Sanırım öyle.

SOKRATES - Yasalar belki de, “Sokrates, bu söylediklerimizin doğru olduğunu, aklından geçirdiklerini bize yaparsan yanlış hareket etmiş olacağını düşün,” diyebilirler. “Seni dünyaya getirmek, yetiştirmek ve eğitmekle, sana ve öteki yurttaşlara elimizden gelen her şeyi sağlamakla yetinmedik, ^[51d] bütün Atinalılara, yurttaş listelerine kaydedildikten ve kentin gelenekleri ile biz yasaların nasıl işlediğini gördükten sonra, bizden hoşlanmadıkları takdirde, isterlerse servetlerini alarak diledikleri yere gitme izninin verildiğini de söyledik. Gerçekten de her yurttaş, bizden ve kentten hoşlanmayıp bir koloniye yerleşmek ya da başka herhangi bir yere göç etmek isterse,⁷⁵ biz yasalardan hiçbirini ne varını yoğunu alıp dilediği ^[51e] yere gitmesine engeldir, ne de böyle bir şeyi yasaklar.⁷⁶

Yurttaşların içinden, bizim mahkemelerde nasıl karar verdiğimiz ve kenti nasıl yönettiğimizi görerek burada kalan birinin, olası emirlerimizi yerine getirmek konusunda bizimle doğal olarak uzlaşmış olduğunu kabul ederiz ve bu kimse bize itaat etmezse onun üç şekilde suç işlediğini söyleriz. İlk olarak, onu dünyaya biz getirdiğimiz hâlde bize itaat etmiyor, ^[52a] ikincisi onu biz yetiştirdiğimiz hâlde bize itaat etmiyor, üçüncüsü de itaat etmeyi kabullendiği hâlde hem bunu yapmıyor hem de herhangi bir yanlışımızı gördüyse onu düzeltmemiz için bizi ikna etmeye uğraşmıyor. Oysa biz, söylediklerimizi yapmasını zorbalıkla emretmeyip sadece öneriyor ve ona iki seçenek sunuyoruz: Ya bizi emirlerimizin doğru olmadığına ikna edecek ya da emirlerimizi yerine getirecek. Aklından geçirdiklerini yapacak olursan Sokrates, bu söylediğimiz suçlamalara hedef olacaksın ve bütün Atinalılar içinde en küçük değil, tam aksine en büyük suçlu sayılacaksın.”

Bunun üzerine ben de “Neden acaba?” diye sorarsam, haklı olarak bu anlaşmayı diğer Atinalılardan daha fazla be-

nimsediğimi söyleyebilirler. ^[52b] Çünkü “Hem bizden hem de kentten hoşnut olduğunu gösteren sağlam kanıtlarımız var Sokrates,” diyecekler. “Kente aşırı bir sevgi duymuyor ol- saydın, diğer tüm Atinalılardan fazla burada kalmazdın. Bir kez İsthmia yarışmalarına⁷⁷ katılman dışında hiçbir panayır için kentten ayrılmadın ve askerî yükümlülüklerini yerine getirmek⁷⁸ dışında herhangi bir yere gitmedin. Başkalarının yaptığı gibi hiçbir yere seyahat etmedin, başka bir kenti ve başka yasaları tanıma arzusuna kapılmadın, biz ve kentimiz sana yettik. Bizi o kadar benimsedin ki bizim kurallarımıza göre yaşamayı, hatta çocuklarını burada dünyaya getirmeyi tercih ettin. ^[52c] İsteseydin duruşmalar esnasında bile kendi- ne ceza olarak sürgünü seçebilir, şimdi kentin rızası dışın- da yapmak istediğin şeyi onun rızasını alarak yapabilirdin. Oysa sen ölüm cezasını itirazsız kabul etmenle böbürleniyor, ölümü sürgüne tercih ettiğini söylüyordun. Şimdi ise hem o söylediklerinden utanmıyor, hem de ihlal etmeye çalıştığına göre biz yasalara da önem vermiyorsun. Bizim kurallarımıza göre, kentin yurttaşı olarak yaşamın üzere vardığımız an- laşmaya rağmen, ^[52d] buradan kaçmaya çalışmakla ancak aşağılık bir kölenin davranacağı gibi davranıyorsun. Her şeyden önce, bizim kurallarımıza göre yaşamayı sadece lafta değil de gerçekten kabul ettin mi, etmedin mi? Sen önce bu- nun cevabını ver.” deseler ne karşılık verebiliriz? Söyledikle- rini kabul etmekten başka çaremiz var mı?

KRİTON - Çaresiz kabul edeceğiz Sokrates.

SOKRATES - “Kabul etmeye zorlanmadığın, aldatılma- dığın, ^[52e] kısa sürede karar vermek zorunda bırakılmadığın hâlde, bizimle vardığın uzlaşmaları ve anlaşmaları ihlal et- mekten başka ne yapıyorsun?” diye sorabilirler. “Bizden hoşnut kalmamış ve aramızda vardığımız anlaşmayı adil bulmamış olsan, bunları düşünecek yetmiş yıl zamanın var- dı, istesen gidebilirdin. Ama sen bilindiği üzere, ne her fırsat- ta iyi yasalarla yönetildiklerini söylediğin Sparta ile Girit’i⁷⁹,

[53a] ne de Helen ya da barbar kentlerinden herhangi birini Atina'ya tercih etmedin. Körlerden, topallardan ya da başka sakatlardan bile az ayrıldın vatanından. Bütün bunlar, açıkça kenti ve biz yasalarını diğer Atinalılardan daha çok beğendiğini gösteriyor, çünkü yasaları olmayan bir kenti kim beğenir? Ve şimdi bu anlaşmalara sadık kalmayacak mısın? Hayır Sokrates, bizi dinlersen eğer, onlara sadık kalmalısın. Bu sayede, kentten kaçarak ele güne rezil olmazsın.”

“Düşünsene, bu anlaşmaları bozmak ve bunlardan birini olsun ihlal etmekle kendine ya da dostlarına ne yararın dokunabilir? [53b] Çünkü dostlarının da sürgüne gönderilme, vatanlarından olma ya da servetlerini yitirme tehlikesiyle karşılaşacakları apaçık ortada. İkisi de iyi yasalarla yönetilen, Thebai ya da Megara⁸⁰ gibi yakın kentlerden birine gidersen, orada ülkelerinin düşmanı gibi karşılanacaksın Sokrates. Kendi kentlerini sevenler, yasaları ihlal ettiğin için sana kuşkuyla yaklaşacaklar. Bu davranışlarıyla seni mahkûm eden yargıçların haklı bir mahkûmiyet kararı verdiklerine inananların tezlerini güçlendireceksin. [53c] Çünkü yasaları ihlal eden birinin, gençleri ve akılsızları kötü yönlendireceğine kolaylıkla inanılabilir. Bu durumda ne yapacaksın, iyi yönetilen kentlerden ve uygar insanlardan kaçacak mısın? Ve öyle yaparsan, yaşamının bir değeri kalır mı? Ya da yanlarına giderek hiç utanmadan insanlarla sohbet mi edeceksin? Onlarla ne konuşabilirsin Sokrates? Onlara burada söylediklerini, yani erdemin, adaletin, hukukun ve yasaların insanlar için çok değerli olduğunu mu söyleyeceksin? [53d] Peki Sokrates, böyle davranmanın çok uygunsuz görülebileceğini hiç düşünmüyor musun? Aslında düşünmen gerekir!”

“O zaman sen de bu yerlerden ayrılarak, Thessalia'ya, Kriton'un dostlarının yanına gidersin. Orası düzensiz ve ahlaksız bir yer olduğu için⁸¹ bir paçavra, bir post ya da kaçakların giydiği buna benzer bir giysiye sarınarak ve dış görünümünü değiştirerek gülünç bir şekilde nasıl hapisten

kaçtığını anlatman belki de hoşlarına gider. Ama doğa yasaları gereğince yaşanacak pek az zamanı kalan senin yanında bir adamın, en temel yasaları bile çiğneyerek hayata böyle onursuzca sarılmasını ^[53e] ayıplayacak biri çıkmaz mı sanıyorsun? Hiç kimseyi rahatsız etmezsen belki de çıkmaz. Aksi hâlde Sokrates, hiç de layık olmadığın bir sürü laf işitecek, herkese yaltaklanarak ve dalkavukluk ederek yaşamak zorunda kalacaksın. Thessalia’da zamanını nasıl geçireceğini sanıyorsun? Sanki bir şölene katılmaya gelmiş gibi, şunun bunun sofrasında yemek yiyerek, içki içerek hayatını tüketeceksin. ^[54a] Adalet ve diğer erdemler hakkında atıp tuttuğun o meşhur konuşmaların ne olacak peki? Belki de çocukların için, onları yetiştirmek ve eğitmek için yaşamak istediğini öne sürebilirsin. Onları Thessalia’ya götürüp ülkelerine bir yabancı gibi mi yetiştirip eğiteceksin, bu kötülüğü de mi yapacaksın?⁸² Ya da onları burada bıraktığını düşünelim. Sen hayattaysan, başlarında durmadığın hâlde daha iyi yetişip eğitileceklerini mi sanıyorsun? Onlarla dostlarının ilgileneceğini söyleyebilirsin. Peki Thessalia’ya gittiğin zaman ilgilenecekler de Hades’e gittiğinde ilgilenmeyecekler mi? Dostun olduklarını ileri sürenlerin, gerçekten de işe yarar insanlarsa, ^[54b] nerede olursan ol çocuklarınla ilgileneceklerine inanmalısın.”

“Sokrates, Hades’e gittiğinde oranın yargıçları⁸³ karşısındayken rahatça hesap verebilmen için, seni yetiştiren bizlere kulak ver ve ne çocuklarını, ne canını, ne de herhangi başka bir şeyi doğruluktan üstün tut. Aklından geçirdiklerin, ne senin ne de yakınların için, ne bu dünyada ne de gideceğin öbür dünyada iyi, doğru ve dine uygundur. Şimdi ölüme gidersen, biz yasalar tarafından değil, ^[54c] insanlar tarafından haksızlığa uğramış olarak gideceksin. Ama böyle utanç verici bir şekilde, haksızlığa karşı haksızlık, kötülüğe karşı kötülük yaparak, bizimle varmış olduğun anlaşma ve uzlaşmaları bozarak kaçarsan, en az kötülük etmen gereken kendine,

dostlarına, vatanına ve bize kötülük edeceksin. Bundan böyle, yaşadığın sürece biz sana kızgın olacağız, öteki dünyadaki kardeşlerimiz, yani Hades'in yasaları da ellerinden geldiğince bizi bozmaya çalıştığını bileceklerinden seni dostça karşılamayacaklar. Sen en iyisi bizi dinle, ^[54d] sakın Kriton'a kanma!”

Sevgili dostum Kriton, bütün bunları Korybant törenlerine⁸⁴ katılanların sürekli aulos⁸⁵ sesleri duyduklarını sanmaları gibi dinlediğimi iyi bil. Bu konuşmalar kulaklarımda yankılandıkça başka hiçbir ses duyamaz oluyorum. Şunu da iyi bil ki, bana doğru görünen şeyler dışında ne söylersen söyle boşuna olur. Ama yine de beni ikna edeceğini sanıyorsan devam et.

KRİTON - Söyleyecek bir sözüm yok Sokrates.

^[54e] SOKRATES - Öyleyse vazgeç Kriton ve biz yine öyle hareket edelim, tanrı da öyle istiyor zaten.

PHAÏDON
[ΦΑΙΔΩΝ]
ya da
Ruh Hakkında

[57a] EKHEKRATES - Phaidon, Sokrates'in zindanda zehir içtiği gün yanında mıydın, yoksa orada olanları başkalarından mı duydun?

PHAİDON⁸⁶ - Yanındaydım Ekhekrates.

EKHEKRATES - Ölmeden önce son sözleri ne oldu, nasıl öldü? Bunları öğrenmeyi çok istiyorum. Şimdilerde Phliouslu⁸⁷ hiçbir hemşerimiz Atina'ya gitmiyor, [57b] olaylar hakkında kesin bilgiler verebilecek herhangi bir yabancı da uzun süredir buralara uğramadı. Tek bildiğimiz, zehir içerek öldüğü.

[58a] PHAİDON - Demek ki mahkemenin nasıl geçtiğini de bilmiyorsunuz!

EKHEKRATES - Onu biliyoruz, birileri anlattı. Hatta dava çok önce sonuçlandığı hâlde Sokrates'in cezasının uzun süre sonra infaz edilmesi bizi hayrete düşürdü. Sahi, bunun sebebi neydi Phaidon?

PHAİDON - Bir tesadüf eseri Ekhekrates, mahkeme kararının verilmesinden bir gün önce, Atinalıların Delos'a gönderdiği geminin pupasına çelenk konulmuştu.

EKHEKRATES - Bu gemi de neymiş?

PHAİDON - Atinalıların inanişına göre, bu gemi Theseus'un yanına yedi delikanlıyla [58b] yedi genç kız alarak Girit'e gittiğinde bindiği gemiymiş. Orada hem kendi hayatı-

nı, hem de yedi çiftin hayatını kurtarmış. Rivayete göre, Atinalılar bu gençler kurtulursa Delos'a her yıl resmî bir heyet göndermeyi Apollon'a adanmışlar. İşte o zamandan beri tanrıya bu heyeti hep gönderdiler, hâlâ da göndermeye devam ediyorlar. Bir yasaya göre, yolculukla ilgili dinî tören başladıktan sonra, gemi Delos'a varıp Atina'ya dönene kadar şehrin arınmış kalması, hiç kimsenin ölüm cezasının infaz edilmemesi gerekir. Bu deniz yolculuğu rüzgâr ters estiği zaman çok uzun sürer. ^[58c] Törenlerin başlangıcı, yani Apollon rahibinin geminin pupasına çelenk koyması, dediğim gibi, mahkeme kararının verilmesinden bir gün öncesine rastlamıştı. Sokrates'in hüküm gecesinden ölümüne kadar uzun süre boyunca zindanda kalması işte bundandır.

EKHEKRATES - Ya ölümle ilgili ayrıntılar Phaidon? Neler konuşuldu, neler oldu, Sokrates'in yanında dostlarından kimler vardı? Yoksa arhonlar mahkûmun yanına kimsenin yaklaşmasına izin vermedi ve dostlarından uzak, yapayalnız mı öldü?

^[58d] PHAİDON - Hayır tam tersine, yanında büyük bir kalabalık vardı.

EKHEKRATES - Ne olursun, başka bir işin yoksa bütün bunları ayrıntılarıyla bize anlatabilir misin?

PHAİDON - Hayır, hiçbir işim yok ve olup biteni başından sonuna kadar size anlatmaya çalışacağım. İster ben anlatayım, ister başkasından dinleyeyim, Sokrates'in hatırasını anmak benim için her zaman mutlulukların en büyüğü olmuştur.

EKHEKRATES - Seni dinleyecek olan bizler de aynı duygulara sahibiz Phaidon. Şimdi lütfen, mümkün olduğunca ayrıntılı olarak bize her şeyi anlatmaya çalış.

^[58e] PHAİDON - Onun yanındayken içimde uyanan duygular çok tuhaftı. Sevdiğim bir insanın ölmek üzere olduğu düşüncesi içimde hiç acıma duygusu uyandırmıyordu.

Tavırları ve sözleriyle mutlu bir insan izlenimini veriyordu Ekhekrates. Ölüm karşısında öyle cesur, öyle asil duruyordu ki, Hades'e bile tanrıların inayetiyle gittiğini, oraya vardığında hiç kimseye nasip olmayan bir mutluluğa kavuşacağını düşünüyordum. ^[59a] İşte bu yüzden bir matem yaşandığında duyulması doğal olan acıyı hiç duymuyordum. Öte yandan, her zaman yaptığımız gibi, başlattığımız felsefî sohbetin – çünkü o an bile konuşmalarımız bu yöndeydi– keyfine de varamıyordum. Gerçekten de tuhaf bir duygusal durumdaydım. Keyif ve Sokrates'in az sonra öleceğini düşündükçe içimi kaplayan acı alışılmadık bir bileşim oluşturuyordu. Orada hazır bulunanların tümü de aynı hâldeydiler. Bazen gülüyor, bazen ağlıyorduk; hele içimizden biri, Apollodoros bu duyguları hepimizden yoğun yaşıyordu. ^[59b] Onu ve huylarını az çok bilirsin zaten.

EKHEKRATES - Nasıl bilmem!

PHAİDON - Evet, Apollodoros kendini tamamen bu duygulara kaptırmıştı, ama ben de ötekiler gibi oldukça tedirgindim.

EKHEKRATES - Orada kimler vardı Phaidon?

PHAİDON - Atinalılardan, demin sözünü ettiğim Apollodoros'tan başka Kritovoulos'la babası [Kriton], Er-mogenes, Epigenes, Aiskhines ve Antisthenes de oradaydı. Ayrıca Paianialı Ktesippos, Meneksenos ve birkaç Atinalı daha vardı. Platon hastaydı sanırım.

EKHEKRATES - Yabancılar da var mıydı?

^[59c] PHAİDON - Evet, Thebaili Simmias, Kebes ve Phaidondes, Megaralı Eukleides ve Terpsion da oradaydılar.

EKHEKRATES - Aristippos ile Kleombrotos da mı oradaydı?

PHAİDON - Hayır, onların Aigina'da olduğu söyleniyordu.

EKHEKRATES - Daha başka kimler vardı?

PHAİDON - Orada bulunanlar hemen hemen bunlardı sanırım.

EKHEKRATES - Peki, neler konuşulduğunu anlat şimdi!

PHAİDON - Sana her şeyi, başından sonuna kadar anlatmaya çalışacağım. ^[59d] Daha önceki günler, benle diğerleri Sokrates'i ziyaret etmeyi âdet edinmiştik. Her sabah hapsedildiği zindana çok yakın olan mahkemenin önünde toplanıyorduk. Erken açılmadığı için bir süre kapının açılmasını bekleyerek aramızda konuşuyorduk. Kapı açıldığında Sokrates'in yanına gidiyor, çoğu zaman bütün günü onunla geçiriyorduk. Fakat önceki gün zindandan çıkarken geminin Delos'tan döndüğünü haber aldığımızdan, o gün daha erken buluştuk. ^[59e] Aramızda anlaşarak aynı yerde mümkün olduğu kadar erken bir saatte buluşmaya sözleştik ve öyle de yaptık. Her zaman bize kapıyı açan kapıcıyı çağırdık, o da bize yanımıza gelip çağırana kadar beklememizi söyledi. "On Birler şimdi Sokrates'in zincirlerini çözerek ona bugün öleceğini haber veriyorlar," dedi. Fazla zaman yitirmeden tekrar kapıya gelip bizi içeriye aldı. Hücreye girdiğimizde, ^[60a] az önce zincirleri çözülen Sokrates'i ve kollarında tuttuğu çocuğuyla yanında oturan Ksanthippi'yi⁸⁸ gördük. Onu tanırsın! Ksanthippi bizi görür görmez bağırıp çağırmaya, genellikle böylesi durumlarda kadınların söylediği: "Ah Sokrates, dostların seninle vedalaşmaya geldi, sen de onlarla vedalaşacaksın!" gibi şeyler söylemeye başladı. Sokrates gözlerini Kriton'a çevirerek: "Kriton, biriniz onu eve götürsün!" dedi. Kriton'un adamları onu götürürken kadın dövünüyor, saçını başını yoluyordu. ^[60b] Bu arada Sokrates yatağın kenarına ilişip, kıvrımış olduğu bacağına ovuşturarak:

— Beyler, insanların keyif dediği şey ne kadar da tuhafmış, dedi. Onun ve karşıtı sayılan acının doğası arasında bunca farklılık varken ve ikisi bir insanda aynı zamanda yan

yana bulunmak istemezken, içlerinden birini kovalayıp yakaladığınızda, çifte varlıkları aynı başa bağlanmış gibi, genellikle diğerine de sahip olmak zorundasınız. ^[60c] Bana öyle geliyor ki, Aisopos bunu düşünebilseydi bir masal yazar ve tanrının birbirleriyle çatışan bu iki düşmanı barıştırmak isteyip de başaramayınca başlarını tek bir bedende birleştirdiğini söylerdi. İkisinden biri bir insanda görüldüğünde diğerinin de hemen peşinden gelmesinin sebebi budur, derdi. Şu anda benim duygularım da böyle, çünkü zincirin bacağıma verdiği acının arkasından hazzın geldiğini hissediyorum.

Kebes söz alarak:

— Zeus aşkına, ne iyi ettin de bana bunu hatırlattın Sokrates, dedi. ^[60d] Nesirden nazıma aktardığın Aisopos masalları ile Apollon ilâhisine ilişkin olarak, birkaç kişi ve az önce Euenos, ⁸⁹ bugüne kadar hiç şiirle uğraşmadığın hâlde buraya geldiğinden beri hangi mantığa hizmetle şiirler yazmaya başladığını sordular. Euenos tekrar soracak olursa –çünkü bilirim, soracaktır– kendisine yanıt verebilmemi önemsiyor-san ona ne dememi istersin?

— Kebes, en iyisi ona doğruyu söyle. Şiirlerimi yazarken ne kendisiyle ne de şiirleriyle yarışmayı düşündüm, ^[60e] çünkü bunun kolay olmadığını biliyordum. Sadece gördüğüm birtakım rüyaların ne anlama geldiğini düşünürken, sürekli olarak bu rüyaları görmem müziğin bu türüyle ilgilenmemi emrediyorsa günah işlemekten kaçınayım dedim. ⁹⁰ Gördüğüm rüyalar şöyleydi: Bugüne kadar aynı rüya birçok kez ziyaretime geldi. Her seferinde farklı görünümde olmasına karşın hep aynı şeyi söylüyor, “Mousiki”⁹¹ yap Sokrates, mousikiyle uğraş!” diyordu. Başlarda, koşucuların gayrete getirilmesi gibi, ^[61a] rüyanın beni zaten yapmakta olduğum şeyi yapmam için cesaretlendirip teşvik ettiğini sandım. Çünkü en üstün mousiki türü felsefedir ve ben felsefeyle ilgileniyordum. Fakat davamın sonuçlanması ve tanrının bayramının ölümümü geciktir-

mesi üzerine, rüya sürekli olarak benim “halk mousikisi” ile ilgilenmemi emrediyorsa, itaat etmem ve işe koyulmam gerektiğine karar verdim. Şiirler yazarak ve rüyalara itaat ederek ^[61b] inancımı göstermeden bu dünyadan ayrılmayı doğru bulmadım. Bu yüzden ilk şiirimi, anısına bu bayramın kutlandığı ve bu kurbanların adandığı tanrı için yazdım. Tanrıdan sonra, bir şairin gerçek bir şair olabilmesi için sözler sıralamakla yetinmeyip hikâyeler de yazması gerektiğini düşündüm ve bu yetenek bende olmadığına göre elimin altında bulunan ezberimdeki Aisopos masallarını ele alarak aklıma ilk gelenlerini uyarladım. İşte Euenos’a bunları söyle ve ona sağlıklı olmasını dilediğimi ilet. ^[61c] Aklı varsa vakit kaybetmeden peşimden gelmesini de söyle. Görüldüğü kadarıyla bu dünyayı bugün terk ediyorum, çünkü Atinalılar böyle istiyor.

— Euenos’a ne biçim öğütler veriyorsun öyle Sokrates, dedi Simmias. Onunla çok kez karşılaştım ve onu tanıdığım kadarıyla, kesinlikle öğütlerini dinlemek istemeyecektir.

— Nedenmiş o? Euenos filozof değil mi?

— Öyledir galiba, dedi Simmias.

— Öyleyse Euenos ve onun gibi hakkını vererek felsefeyle uğraşan herkes öğüdümü dinlemek isteyecektir. Ancak kendisine karşı şiddet kullanmaması gerekiyor, çünkü böyle bir şeyin yasak olduğu söyleniyor.

Bunları söyleyerek ayaklarını aşağıya sarkıttı ve yere değdirerek ^[61d] sohbetine bu konumda devam etti. Bunun üzerine Kebes ona şunu sordu:

— Bir insanın kendisine karşı şiddet kullanmaması gerektiğini ve aynı zamanda filozofların kendi rızalarıyla bir ölünün peşinden gitmelerini nasıl söylersin Sokrates?

— Neden olmasın Kebes? Philolaos’la⁹² birlikte yaşayan Simmias’la sen, bu konunun tartışıldığına hiç tanık olmadığınız mı?

— En azından açıkça tartışıldığına hiç tanık olmadık Sokrates.

— Ben de sadece duyduklarımı biliyorum, ama bildiklerimi memnuniyetle sizinle paylaşabilirim. Belki de bu hayatı bırakıp gitmek üzere olan bir insanın, özellikle öbür dünyaya yapacağı yolculuk üzerine bilgi edinmeye ^[61e] ve nasıl olduğuna dair hikâyeler üretmeye çalışması gerekir. Gün batımına kadar kalan süre başka şekilde nasıl doldurulabilir?

— O hâlde neden bir insanın intihar etmeye hakkı olmadığını söylüyorlar Sokrates? Şimdi bize söylediğin şeyi, yani insanın kendi canına kıymaya hakkı olmadığını, bizim aramızda bulunduğu sıralarda Philolaos'tan ve başkalarından da duymuştum, ^[62a] ama hiçbir zaman bu konuyla ilgili açıkça konuşulduğuna tanık olmadım.

— Konuya yoğunlaşırsak yakında bir şeyler duyabileceksin. Belki de bütün konular arasında sadece bunun basit olması ve insanların başına hiç gelmemesi sana garip gelebilir. Ancak diğer konularda da olduğu gibi, bazı hâllerde, bir insanın ölmesi yaşamasından daha iyi olabilir. Böyle bir insanın bu iyiliği kendine yapması tanrılara saygısızlık olarak algılanacağından, iyiliği yapması için bir başkasını beklemesi belki sana garip gelebilir.

Bunun üzerine Kebes tatlı tatlı gülümseyerek, memleketinin ağzıyla:

— Orasını Zeus bilir, dedi.

— ^[62b] Bu düşüncenin böyle ifade edilmesi sana mantıksız gelebilir, ama belki de kendine özgü bir mantığı vardır. Gizli öğretilerde konuyla ilgili öğretilen ve bütün insanların bir hapishanede gözetim altında bulunduğunu, oradan kurtulmaya ya da firar etmeye hakları olmadığını belirten söz bana çok önemli ve anlaşılması zor görünüyor. Ancak bu cümlede doğru ifade edildiğini düşündüğüm bir nokta var, o da tanrıların bizim bakımımızla sorumlu olmaları ve biz

insanların tanrıların malı olmamızdır. Sen de öyle düşünmüyor musun?

— Öyle düşünüyorum, dedi Kebes.

— ^[62c] Sen de, kendi malın olan kölelerinden biri rızanı almadan intihar etseydi ona kızmaz, elinden gelse onu cezalandırmaz mıydın?

— Elbette cezalandırırdım.

— Konuya bu şekilde yaklaşırsak, tanrının şimdi bana ölmemi emretmesinde olduğu gibi herhangi bir mecburiyet yaşamadan, bir insanın intihar etmemesi gerektiği düşüncesi o kadar da mantıksız değil.

— Bu düşünce akla yakın görünüyor, dedi Kebes. ^[62d] Ancak demin konuştuğumuz gibi tanrının bakımımızdan sorumlu olması ve bizim onun malları olduğumuz doğruysa, az önce filozofların ölmeye itirazları olmayacağına dair söylediklerin mantıksız görünüyor. İnsanların en bilgelerinin, mümkün olabilecek en yetkin bakıcıların, yani tanrıların vesayetinden hiç itiraz etmeden ayrılmak istemelerini bir türlü anlayamıyorum. İnsanlar özgür kaldıklarında kendilerine daha iyi bakabileceklerine inanmıyorlardır herhâlde. ^[62e] Şüphesiz akılsız biri kaçıp kurtulmak isteyerek iyi bir efendiden kaçmanın doğru olmadığını, tam tersine onun yanında mümkün olduğunca fazla kalmak gerektiğini, gitmenin akılsızlık olacağını düşünmeyebilir. Akıllı biri ise kendisinden daha iyi olan birinin yanında sürekli kalmak isteyecektir. Ancak Sokrates, bütün bunlardan az önce konuştuklarımızın tam tersi çıkıyor. Yani akıllı insanlar ölürken üzülmeli, akılsızlar ise sevinmelidir.

Sokrates Kebes'i dikkatle izledi ve bir ara onun konuyu ele alış tarzından ^[63a] hoşlandığını hisseder gibi oldum. Sonra da bakışlarını bize yönelterek:

— Kebes her zaman öne sürecektir savlar bulmaya çalışır ve kendisine söylenenleri hemen kabullenmeye yanaşmaz, dedi.

— Kebes'in söylediklerini bu kez ben de haklı buluyorum Sokrates, dedi Simmias söz alarak. Gerçekten de bilge olan insanlar, kendilerinden daha değerli olan efendilerinden neden kaçsınlar, onlardan neden kolaylıkla kurtulmak istesinler? Bence Kebes bu söyledikleriyle, hem bizi hem de değerli bulduğunu belirttiğin efendilerini, yani tanrıları kolaylıkla terk ettiğin için sana laf dokunduruyor.

— ^[63b] Haklısınız! Mahkemede yaptığım gibi son söylediklerimi karşınızda savunmam gerekecek sanırım.

— Evet bunu istiyorum, dedi Simmias.

— Öyleyse söylediklerimi yargıçlar huzurundaki savunmamdan daha inandırıcı bir şekilde savunmaya çalışayım. Simmias ve Kebes, öbür dünyada önce iyi ve bilge tanrılar, sonra da ölecek oraya göçen buradakilerden daha iyi insanlar bulacağıma inanmasam ölüme kızabilirdim. Ancak şimdi, bildiğiniz gibi gerçekleşeceğini kesin bir şekilde savunmasam da, ^[63c] o iyi insanlara kavuşmayı umut ediyorum. Mutlak iyi efendiler olan tanrılarla karşılaşma umudumu ise, herhangi bir şeyden daha hararetli bir şekilde savunacağımı bilin. Bu yüzden, [öleğim için] başkaları gibi kızmıyorum ve ölenler için, eski inanışların öğrettiği gibi, kötülerden çok iyilere yarayan bir şeyler olduğuna inanıyorum.

— Ne diyorsun Sokrates, diye araya girdi Simmias. Bu düşüncelerini kendine saklayarak mı aramızdan ayrılmayı düşünüyordun? Bizimle paylaşmayacak mıydın? ^[63d] Bu düşünceler kanımca hepimizin ortak malı ve bizi ikna edebilirsen senin savunman olacaklar.

— Buna çalışacağım! Ama önce uzun bir süredir Kriton'un bana söylemek istediği neymiş, ona bir bakalım.

— Sokrates, diye söz aldı Kriton, sana zehri verecek olan adam uzun süre önce mümkün olduğunca az konuşmanı söylememizi tembih etmişti. Çok konuşanların vücudu ısındığından zehrin etkisi azalıyormuş. ^[63e] Kurallara uymayanlar bazen iki hatta üç kez zehir içmek zorunda kalıyormuş.

— Bırak konuşsun, dedi Sokrates. Ancak yine de, iki ya da üç kez zehir verecekmiş gibi hazırlık yapsın.

— Vereceğin yanıtı aşağı yukarı biliyordum, ama sana söylemeden içim rahat etmiyordu.

— Bırak konuşsun, diye tekrarladı Sokrates. Yargıçlarım olan sizlere bir açıklama yapmak istiyorum. Hayatını gerçekten felsefeye adanmış bir insanın, ölüm karşısında cesaretini yitirmemesi ^[64a] ve öldükten sonra öbür dünyada büyük nimetlere kavuşacağını umması bana çok doğal geliyor. Simmias ve Kebes, size bunun nasıl böyle olabileceğini anlatmaya çalışacağım. Kendilerini gerçekten felsefeye vermiş olanların sadece ölümle ve ölmekle ilgilendiklerini diğer insanlar büyük bir ihtimalle hiç fark etmez. Bu doğru ise, bütün yaşamları boyunca sadece ölümü bekledikleri hâlde, ölüm geldiğinde uzun bir süredir bu kadar istedikleri şeye karşı isyan etmeleri şüphesiz anlamsız olur.

— Zeus aşkına Sokrates, dedi gülerek Simmias. ^[64b] Şu anda canım hiç gülmek istemediği hâlde beni güldürdün! İnsanların çoğu ve özellikle bizim Thebaililer bu söylediklerini duysa, felsefe ile uğraşanlar hakkında söylenenlerin doğru olduğunu, felsefe ile uğraşanların gerçekten de ölümü arzuladıklarını ve böyle bir sonu hak ettiklerini anladıklarını söylerdi.

— Anladıkları ifadesini hariç tutarsan doğru söylemiş olurlardı Simmias. Çünkü gerçek filozofların ölümü neden özlediklerini, hangi anlamda ve nasıl bir ölümü hak ettiklerini anlayamazlar. ^[64c] Ama biz, insanların çoğunu bırakalım da konuyu kendi aramızda tartışalım. Ölümün bir şey olduğuna inanıyoruz değil mi?

— Elbette inanıyoruz, dedi Simmias.

— Ölüm, ruhun bedenden kurtulmasından başka bir şey mi? Bir yandan ruh bedenden kurtulup ayrı ve bağımsız kalırken, öte yandan beden de ruhtan kurtularak ayrı ve bağımsız kalıyor değil mi? Ölüm, bundan başka ne olabilir?

— Bundan başka bir şey olamaz, dedi Simmias.

— Sevgili Simmias, şimdi benimle aynı fikirde olup olmadığına dikkat et, ^[64d] çünkü bizi uğraştıran meselenin çözülmesi buna bağlı. Haz adı verilen şeyleri, mesela yiyip içmenin verdiği hazları aramak sence bir filozofa yakışır mı?

— Elbette yakışmaz.

— Ya aşkın verdiği hazları aramak?

— Kesinlikle hayır.

— Ya bedene ait olan bütün öteki hazların, sence böyle bir adamın gözünde herhangi bir değeri olabilir mi? Örneğin değerli elbiselerle ayakkabılar ve bedenle ilgili bütün diğer süslemeler, ^[64e] kullanmak zorunda bırakılmadıkça ilgisini çeker mi?

— Gerçek filozoflar böyle şeylere değer vermez sanırım, dedi Simmias.

— Demek ki, böyle bir insanın bedeniyle ilgilenmediğini ve mümkün olabildiğince ondan uzaklaşarak ruhuna yöneldiğine mi inanıyorsun?

— Evet öyle.

— O hâlde, sözünü ettiğimiz şartlar altında, ruhunu mümkün olduğu kadar bedeniyle olan ilişkisinden ayıran ^[65a] ve bunu diğer insanlardan daha iyi başaran kişi gerçek bir filozof olarak ortaya çıkmaz mı?

— Kesinlikle öyle.

— İnsanların çoğu, bu tür hazzardan keyif almayan ve onlara katılmak istemeyenlerin yaşamaya layık olmadıklarını, beden vasıtasıyla elde edilen hazları aramayanların ölüme yakın olduklarını iddia eder Simmias.

— Çok doğru söylüyorsun.

— Ya sağduyunun kazanılması hakkında ne düşünüyorsun? Sağduyu arayışında bedenin yardımına başvurmak yararlı mı yoksa zararlı mı olur? ^[65b] Bir örnekle ne demek istediğimi anlatayım. Görme ve işitme duyuları insanlara gerçeğin bir kısmını öğretebiliyor mu, yoksa şairlerin dediği gibi aslında hiçbir şeyi açıkça görmüyor ve duymuyor muyuz? Bu iki duyunun algıları güvenilirmez ve bulanıksa, onlardan daha zayıf olan diğerlerinin algıları daha da kötü olur. Sen de öyle düşünmüyor musun?

— Kesinlikle öyle.

— O hâlde ruh gerçeğe ne zaman ulaşabilir? Çünkü bir şeyi bedenin aracılığıyla incelemeye giriştiğinde bedenin onu yanıltacağı kesin.

— ^[65c] Doğru söylüyorsun.

— Bu durumda ruh, varlıkların gerçek özü hakkında sadece düşünce yoluyla bilgi edinebilir, öyle değil mi?

— Evet öyle.

— İşitme ve görme duyuları, acılar ve hazlar onu rahatsız etmediği sürece ruh daha iyi düşünür. Bedeni hiç dikkate almadan ve mümkün olabildiğince onunla iletişime geçmeden, hatta ona hiç temas etmeden tamamen kendi içine çekilerek varlıklar hakkındaki bilgilere ulaşır.

— Gerçekten de öyle.

— O hâlde filozofun ruhu bedeni açıkça hor görür, ^[65d] ondan uzaklaşmaya çalışır ve kendisiyle baş başa kalmak ister.

— Öyle görünüyor.

— Şimdi buna ne diyeceksin Simmias? Kendiliğinden “doğru” olan bir şeyin varlığını kabul edecek miyiz, yoksa etmeyecek miyiz?

— Zeus aşkına, kabul edeceğiz tabii.

— Ya kendiliğinden “güzel” ve “iyi” olan şeyleri?

— Onları da!

— Peki sen bu tür şeylerden herhangi birini kendi gözle-
rinle gördün mü?

— Asla görmedim.

— Ama belki de bedeninin aracılığıyla çalışan başka bir duyuyla ona temas etmişsindir. Her şeyini, boyutunu, sağlığını, gücünü ve tek bir kelimeyle ifade etmek gerekirse, bir varlığın tam olarak ne olduğunu belirten özünü kastediyorum. ^[65e] Bunlarla ilgili en arı bilgiye bedenimiz aracılığıyla mı ulaşırsınız? Yoksa içimizden, araştırdığı şeyler hakkında en doğru ve en kesin şekilde düşünmeye hazırlanmış olanımız mı varlıkların özüne en çok yaklaşır? Söyle Simmias, gerçeğe böyle bir adam ulaşamazsa başka kim ulaşabilir?

— Haklısın.

— O hâlde varlıkları tanımak için –mümkün olduğunca– sadece düşüncesini kullanan ^[66a] ve düşünme sürecine görme duyusunu karıştırmayan, düşünme yetisini desteklemek için herhangi başka bir duyusuna başvurmeyen kişi en arı bilgiye ulaşır. Bu kişi sadece arı düşünceyi kullanarak gözlerden, kulaklardan ve tek bir kelimeyle belirtmek gerekirse, ruhun algılarını körelterek gerçeklere ve sağduyuya ulaşmasını engelleyen bedenin tümünden kurtulmuş bir şekilde, yalıtılmış varlıkların herhangi birinin özüne dair bilgilerin peşine düşer. Söyle Simmias, böyle bir adam gerçeğe ulaşamazsa başka kim ulaşabilir?

— İnanılmaz derecede doğru konuşuyorsun Sokrates.

— ^[66b] Şimdiye kadar konuştuğularımıza göre, gerçek filozofların beyninde şöyle bir düşünce doğar ve aralarında şu türden konuşmalar geçer: “Evet, düşüncelerimiz bizi bir patikada ilerlermişçesine şu sonuca ulaştırıyor: Bedenimiz var olduğu ve ruhumuz onun gibi bir kötülükle yoğrulmuş hâlde bulunduğu sürece, hiçbir şekilde arzuladığımız, gerçek adını verdiğimiz şeye bizi tatmin edecek kadar sahip olamayacağız. ^[66c] Bedenimiz besinlere ihtiyaç duyduğundan, on binlerce can sıkıcı uğraşı doğurur. Ayrıca maruz kalabileceğimiz hastalıklar da gerçeklerin peşinden koşmamıza engel olur. Haklı olarak söylendiği gibi bedenimiz bizi aşklar, tutkular, korkular, her türden hayaller ve saçma gevezeliklerle doldurur ve onun yüzünden bir an olsun en basit bir şeyi bile düşünmemiz mümkün olmaz. Savaşlar, isyanlar ve çatışmalar bedenle onun istekleri yüzünden çıkmıyor mu? Bütün savaşlar maddi kazanımlar sağlama isteği yüzünden çıkar, ^[66d] maddi kazanımlara da bedenimize köle gibi hizmet edebilmek için ihtiyaç duyarız. İşte bu yüzden felsefeye ayıracak boş zamanımız kalmaz. Fakat işin en kötüsü, bedenimiz herhangi bir şeyi araştırmamız için bize zaman tanıdığında bile, araştırmamız süresince sürekli müdahâle eder, gürültüye ve telaşa neden olur, düzenimizi bozar ve gerçekleri açıkça görmemize engel olur. Bir şeyi hakkıyla öğrenmek istediğimizde bedenimizden kurtulmamız ^[66e] ve sadece ruhumuzla araştırmamız gerektiğini artık kanıtlamış bulunuyoruz. Göründüğü kadarıyla, arzuladığımız ve âşığı olduğumuzu iddia ettiğimiz sağduyuya, yaşadığımız süre içinde değil, ancak ölümden sonra kavuşabiliriz. Bedenimiz aracılığıyla gerçekleri tanımak mümkün olamayacağına göre ya hiçbir şekilde gerçek bilgiye ulaşmak mümkün değildir ya da ona ancak ölümden sonra ulaşabiliriz, ^[67a] çünkü ruh sadece o zaman bedenden ayrılma imkânını bulabilir, daha önce değil. Ama öyle sanıyorum ki, yaşadığımız süre içinde gerçeklere yak-

laşmak istediğimizde, zorunluluklar dışında bedenimizle hiç ilişkiye girmedik, bize dokunarak bizi kirletmesine müsaade etmediğimiz ve tanrı gelip bizi kurtarıncaya kadar ondan uzak kaldığımız oranda bunu başarabiliriz. Bedenin basiretsizliğinden kurtulup arındığımızda, arınmış varlıklarla birlikte olacağız ve kendi imkânlarımızla arınmış bilgiye ulaşacağız. ^[67b] Gerçek dediğimiz şey belki de bu bilgidir, çünkü arınmamış olanın arınmış olana değmesi kabul edilemez.” Bilgiye âşık olanlar işte buna benzer şeyler düşünür ve aralarında bunları konuşur sanırım Simmias. Yoksa sen aynı kanıda değil misin?

— Aynı kanıdayım Sokrates, hem de herkesten çok.

— Dostum, bütün bunlar doğruysa şu anda gitmekte olduğum yere varanlar için büyük bir umut doğuyor. Geçmiş hayatlarında elde etmek için bunca çabaladıkları şeye –herhangi bir yerde elde edebilmek mümkünse tabii– orada tatmin edici derecede sahip olacaklardır. Bu yüzden bana dayatılan bu yolculuk, ^[67c] kendini arındırıp bu yolculuğa hazırlayan herkeste olacağı gibi bende de aynı umudu uyandırıyor.

— Doğru söylüyorsun.

— Arınma, eski bir geleneğe göre, ruhun olabildiğince bedenden ayrılması, beden her yanından toplanarak bir yerde yoğunlaşması ve kendini bedenle bir arada tutan bağlardan kurtularak, ^[67d] şimdi olduğu gibi gelecekte de kendisiyle baş başa yaşamaya alıştırılması değil midir?

— Kesinlikle öyle.

— Ölümü, ruhla beden bağlarının koparak birbirlerinden ayrılması olarak tanımlamıyor muyuz?

— Elbette.

— Bu bağları koparmayı en çok arzu edenler gerçek filozoflar değil midir ve araştırmalarının temelini ruhun bedenden koparak ayrılması oluşturmuyor mu?

— Öyle sanırım.

— O hâlde başlangıçta dediğim gibi, bir adamın bütün ömrü boyunca ölecekmiş gibi yaşamaya çalıştıktan sonra, ^[67e]karşısına ölüm dikilince öfkelenmesi gülünç olmaz mı?

— Elbette gülünç olur.

— Bu durumda Simmias, gerçek filozoflar sahiden de ölmeye idmanlıdır ve bütün insanlar içinde ölümden en az korkanlar onlardır. Şunlara bakarak kendi kararını ver! Bedenlerinden tiksindiklerine ve ruhlarını bedenlerinden uzak tutmak istediklerine göre, arzuları gerçekleştiğinde korkup öfkelenmeleri mantıksız değil mi? ^[68a]Bütün ömürleri boyunca sağduyuya ulaşmak ve tiksindikleri bedenlerinden kurtulmak isterken, isteklerinin gerçekleşmesinin mümkün olabileceği yere neşeyle gitmeleri gerekmez mi? Aynı şekilde sevgili, eş ya da çocuklarını yitirenlerin çoğu, sevdiklerini bir kez daha görmek ve onlarla birlikte olmak umuduyla kendiliklerinden Hades'e gitmek ister. Sağduyuya ulaşmayı çok isteyen ve onu sadece Hades'te bulacağını uman birinin, ölmek üzere oluşuna üzüleceğine, öbür dünyaya güle oynaya gitmesi gerekmez mi? ^[68b]Sevgili dostum, sağduyuyu sadece Hades'te bulacağına dair kuvvetli bir inancı olduğundan, gerçek bir filozof bu şekilde hareket etmelidir. Eğer durum anlattığım gibiyse, böyle bir insanın ölümden korkması mantıksız olmaz mı?

— Zeus adına, mantıksız olur.

— Öyleyse öleceği için öfkelenen birini gördüğünde, onun kesinlikle bir filozof değil de bedenine âşık biri olduğuna hükmedebilirsin. ^[68c]Bu insan aynı zamanda zenginliğe, makamlara ya da her ikisine birden düşkün olacaktır.

— Haklısın, aynen dediğin gibi.

— Yiğitlik dediğimiz şey de Simmias, az önce tanımladığımız kişilere özgü bir özellik değil midir?

— Kesinlikle.

— Sağduyu adı verilen ve bir insanın arzularına teslim olmamasını, onlara mesafeli durup denetlemesini gerektiren erdem, sadece bedenlerini önemsemeyen ve kendilerini felsefeye veren insanlara yakışmaz mı?

— Onlara yakışır tabii.

— ^[68d] Diğer insanların sağduyusu ve yiğitliği üzerine biraz düşünürsen, sağduyuları ve yiğitlikleri sana saçma gelecektir.

— Peki neden Sokrates?

— Diğer insanların, ölümü kötülüklerin en büyüklerinden biri olarak gördüğünü bilirsin.

— Bilirim tabii.

— Bu insanlar daha büyük bir kötülükten kaçınmak için yiğitlik gösterirler, öyle değil mi?

— Evet öyle.

— Demek ki, filozoflar dışında diğer insanlar, ölümden korktukları ve ondan dehşet duydukları için yiğitlik gösterirler. Bir insanın dehşet duyduğu ve korktuğu için yiğitlik göstermesi bana tuhaf geliyor.

— ^[68e] Doğru söylüyorsun.

— Ölçülülükleri için de aynı şey geçerli değil mi? Bize imkânsız görünse de bu saf ölçülülükleri ve nefislerine hâkim oluşları bir tür ölçüsüzlüğe dayanır. Arzuladıkları başka bir takım hazlardan mahrum kalmaktan korktukları için, diğer bazı hazlardan uzak dururlar. ^[69a] Hazlara sürüklenmeyi ah-laksızlık olarak tanımlamalarına karşın, bazı hazlar tarafından sürüklenmeleri sayesinde diğer hazları denetleyebiliyorlar. O hâlde demin dediğim gibi, bir şekilde ölçülülüklerini ölçüsüzlüklerine borçlular.

— Öyle görünüyor.

— Ama mübarek Simmias, küçüğünü verip büyüğünü alarak, para alışverişi yapar gibi hazları hazlarla, acıları acılarla ve korkuları korkularla değiş tokuş etmek, belki de ahlaka o kadar uygun değildir. Aslında başka her şeyle değiş tokuş edilebilecek tek alışveriş birimi belki de sağduyu olmalı. ^[69b] Yiğitlik, ölçülülük, adalet ve genel olarak gerçek erdem, onunla ölçülmeli ve onunla alınıp satılmalı. Hazlar, korkular ve onların benzerleri, ister eklenmiş, ister çıkarılmış olsun erdem, ancak sağduyuyla birlikte var olabilir. Bunlar sağduyudan ayrılıp kendi aralarında değiş tokuş edilmeye başlarsa, bu şekilde tanımlanan erdem, korkarım içinde hiçbir gerçek ve sağlıklı unsur barındırmayan ve sadece kölelere yakışan bir göz yanılması olur. ^[69c] Gerçekse tam tersine, böylesi tutkulardan bir tür arınmadır ve belki de ölçülülük, adalet, yüreklilik, hatta sağduyu bile aynı şekilde birer arınma türüdürler. Bizim için gizemli törenleri geliştirenler belki de o kadar değersiz kişiler değildi ve söyledikleri gizemli sözler belki de gerçektir. Gizemli inançlara kabul edilmeden ve arınmadan Hades’e inenler bataklıklarda sürünürken, inançlara kabul edilip arınarak inenler tanrıların yanına çıkabilir. Gerçekten de gizemli törenlerde görev alanların dediğine göre, ^[69d] “asa taşıyanlar çoksa da tanrı Bacchus’tan esinlenenler azdır.” Bu sonuncular da kanımca gerçek filozoflardan başkası değildir. Ben de bu insanlardan biri olmak için yaşamım boyunca, elimden geldiği kadar hiçbir şeyi ihmal etmeden, büyük bir hevesle gayret ettim. Bu gayretim doğru yönde miydi ve bu konuda herhangi bir başarı gösterebildim mi, tanrının izniyle kısa bir süre sonra oraya vardığımda öğreneceğim. Simmias ve Kebes size söylemek istediklerim bunlardı. Sizi ve bu dünyadaki efendileri terk ederken üzülmememin ve öfkelenmememin nedeni, ^[69e] insanların çoğu buna inanmasa da, gideceğim yerde sizin kadar iyi dostlar ve efendiler bulacağıma dair inancımdır. Her hâlükârda, şimdiki savunmam Atinalı yargıçlar karşısındaki

savunmamdan bir nebze daha başarılı olduysa kendimi çok mutlu sayacağım.

Sokrates bunları söyleyince sözü Kebes aldı.

— Sokrates, dedi, bütün söylediklerin bana doğru görünüyor, ^[70a] ama ruh hakkındaki sözlerin insanlara pek inandırıcı gelmiyor. Bedenden ayrıldıktan sonra ruhun artık hiçbir yerde var olamayacağından, insanın ölümünden hemen sonra yok olacağından, bedenden kurtulup bir nefes ya da bir duman gibi dağılıp gideceğinden, uçup gidince de tamamen yok olacağından korkuyorlar. Az önce anlattığın fenalıklardan kurtulmuş ve kendi içinde yoğunlaşmış olarak, herhangi bir yerde varlığını sürdürseydi, insanlar söylediklerinin doğruluğuna dair büyük ve güzel umutlar geliştirebilirdi. ^[70b] Bu yüzden, ruhun bedenin ölümünden sonra herhangi bir güç ve sağduyu taşımaya devam ettiğine dair bizi ikna edebilen için biraz sohbet etmemiz gerekecek.

— Doğru söylüyorsun Kebes. O hâlde ne yapalım? Söylediklerimizin mantıklı olup olmadığını sınamak için konuyu biraz tartışalım mı?

— Ben kendi adıma, konu hakkındaki düşüncelerini dinlemeyi çok isterdim.

— Şimdi konuştuklarımı dinleyen biri, komedi yazarı olmasa bile gevezelik ettiğimi, ⁹³ ^[70c] ilgisiz konulara değindiğimi iddia ederdi. Ama sen de öyle düşünüyorsan konuyu derinlemesine incelememiz gerekecek. Ölenlerin ruhlarının Hades'e gidip gitmediğini sorgulayarak başlayalım. Daha önce de değindiğimiz eski bir inanışa göre, ⁹⁴ gerçekten de buradan oraya giderler ve tekrar geri dönerek ölümden hayata geçerler. Canlıların yeniden doğarak ölümlerden hayata döndüğü doğruysa eğer, ruhların orada olduğunu varsaymamız gerekecek. ^[70d] Önceden orada bulunmasalardı yeniden doğmaları mümkün olamazdı. Canlıların sadece ölümlerden doğduğu gösterilebilirse, bu onların var olduğunun güçlü bir

kanıtı olabilir. Ama öyle değilse, başka bir kanıt aramamız gerekecek.

— Kesinlikle öyle.

— Konuyu iyice anlayabilmek istiyorsan sadece insanları incelemekle yetinme, bütün bitkilerle bütün hayvanları ve genel olarak “doğum” yoluyla var olan bütün varlıkları da incele. ^[70e] Tümünün de aynı şekilde, yani –eğer varsa– karşıtlarından doğup doğmadıklarını sorgulayalım. Örneğin güzelin, çirkinin ve haklının da haksızın karşıtı olması gibi, birçok kavram arasında aynı ilişki vardır. Şimdi karşıtları bulunan kavramların, sadece karşıtlarından doğmalarının zorunlu olup olmadığını inceleyelim. Örneğin bir şey büyüdüğünde, daha önceki küçük hâlinden daha büyük bir hâle dönüşmüş olması gerekmez mi?

— Evet.

— Küçüldüğünde de, daha önceki büyük hâlinden ^[71a] daha küçük bir hâle dönüşmez mi?

— Evet öyle.

— Güçlü zayıftan, hızlı da yavaştan meydana gelmez mi?

— Şüphesiz.

— Peki bir şeyin kötüleşmesi, onun bir süre önce daha iyi olduğunu, doğrulaşması da bir süre önce daha yanlış olduğunu göstermez mi?

— Başka nasıl olabilir?

— O hâlde, her şeyin kendi karşıtından doğduğunu yeterince kanıtlamış olduk.

— Kesinlikle.

— Şimdi de şunu söyle! Karşıt çiftler arasındaki bu dönüşümlerde, her seferinde birinciden ikinciye ve ikinciden birinciye meydana getiren ikişer doğuş yok mudur? ^[71b] Biri büyük, diğeri küçük iki varlık arasında, büyüme ve küçülme

yoluyla birinin büyüdüğünü, diğerinin de küçüldüğünü söylemez miyiz?

— Evet.

— Ayrılma ile birleşmede, soğuma ile ısınmada ve bazen karşıtları belirtmek üzere uygun kelimeler bulunmasa da bütün benzer durumlarda öyle olmaz mı? Pratikte her oluşumda zorunlu olarak birinin diğerinden meydana geldiği ve bu değişimin iki yönlü geliştiği doğru mu?

— Tabii ki öyle!

— ^[71c] Uyanık olmanın karşıtı uyumaksa, “hayatta olmanın” da karşıtı var mıdır?

— Elbette vardır.

— Nedir?

— Ölüm.

— Hayatla ölüm birbirlerinin karşıtı olduklarına göre, karşılıklı olarak birbirlerinden doğmazlar mı?

— Başka nasıl olabilir?

— Az önce sözünü ettiğim iki karşıt çiftten birini, yani çiftin kendisini ve ikili doğuşlarını ben anlatayım, diğerini de sen anlatırsın. Bir yandan “uyumak” diğer yandan “uyanık olmak” varken, uyanık olmak uyumaktan, uyumak da uyanık olmaktan meydana gelir. ^[71d] Bir durumdan diğerine geçişler, yani doğuşlar da “uyanmak” ve “uyuyakalmak” kelimeleriyle ifade edilir. Bu kadarı yeterli mi?

— Yeterli.

— Hayatla ölüm hakkında da böyle olup olmadığını sen anlat. Hayatı ölümün karşıtı olarak görüyor musun?

— Görüyorum.

— Birinin ötekinden doğduğunu da kabul ediyor musun?

— Evet.

— O hâlde, hayatta olandan ne doğar?

— Ölüm.

— Ya ölü olandan ne doğar?

— Hayatın doğduğunu itiraf etmek zorundayım.

— Demek ki canlılar ve hayat ölülerden doğar Kebes.

— ^[71e] Öyle görünüyor.

— Öyleyse ruhlarımız Hades'te bulunuyor.

— Galiba öyle.

— Bu durumda incelediğimiz karşıtlar çiftinde, hiç olmazsa doğuşlardan biri gayet açık. “Ölmek” fiili sence de apaçık değil mi?

— Kesinlikle.

— Devamında ne yapalım? Çiftteki diğer doğuşu birinci doğuşla dengeleyemezsek doğa eksik kalır. “Ölüm”e de onun karşısını doğuran bir doğuş bulmamız gerekmez mi?

— Gerekir tabii.

— Peki, hangisini seçelim?

— Yeniden doğuşu!

— Eğer gerçekten de yeniden doğuş diye bir şey varsa, ölülerden ^[72a] canlılara dönüşümü gerçekleştiren fiilin bu yeniden doğuş olması gerekmez mi?

— Kesinlikle.

— Öyleyse ölülerin yaşayanlardan meydana geldiğini kabul ettiğimiz gibi, yaşayanların da ölülerden meydana geldiği noktasında da anlaştık. Vardığımız bu anlaşma doğruysa, ölülerin ruhlarının bir yerlerde bulunduğunu ve oradan yeniden hayata döndüğünü kanıtlamak için yeterli bir delildir.

— Bu durum karşılıklı kabullerimizin zorunlu bir sonucu sanırım Sokrates.

— Bunları kabul etmekle yanlış yapmadığımıza ikna olabilmek için şuna dikkat et Kebes: Karşıtlarda bir daire çizecek şekilde ikili doğuşu tekabül ettirmeseydik ^[72b] ve doğuş karşıtların birinden diğerine tek yönde düz bir çizgi hâlinde gelişseydi, yani geri dönmese, hatta hiç kıvrılmasaydı bütün varlıkların aynı görünümüne sahip olacağını, aynı etkilere maruz kalacağını ve artık doğmayacaklarını anlıyorsun herhâlde.

— Ne demek istiyorsun Sokrates?

— Söylediklerimi anlamak o kadar da zor değil. Uyu-yakalmanın var olduğunu, ancak uyanmanın onun karşıtı sayılmayıp uyumaktan doğmadığını varsayalım. ^[72c] Bu durumda, her şey uykuda olacağı için Endymion’un öyküsü⁹⁵ de anlamını yitirir, safsata gibi görünürdü. Ayrıca varlıklar bir daha birbirlerinden ayrılmamak üzere birleşselerdi Anaksagoras’ın özdeyişi olan “her şey bir arada”⁹⁶ hemen geçerlilik kazanırdı. Sevgili Kebes, hayattan nasibini alan her şey ölse ve öldükten sonra hiç değişmeden kalarak tekrar hayata dönmeseydi, sonunda her şeyin ölmesi, hiçbir şeyin hayatta kalmaması gerekmez miydi? Canlılar ölümlerden değil de başka bir şeyden ^[72d] meydana gelmiş olsa ve ardı ardına ölseydi, her şeyin ölüm içinde yitip yok olmasını ne engelleyebilirdi?

— Hiçbir şey engelleyemezdi Sokrates. Aslında söylediklerin bana çok doğru görünüyor.

— Bence de olaylar anlattığım gibi Kebes ve böyle düşünmekle aldanmış değiliz. Yeniden doğuş var, canlılar ölümlerden doğar, ölümlerin ruhları yok olmaz ve iyi ruhları iyi, ^[72e] kötü ruhları da kötü bir talih bekler.

Kebes söz alarak şöyle konuştu:

— Sokrates, sık sık söylediğin gibi, öğrenmenin bizim için anımsamaktan başka bir şey olmadığı doğruysa, şimdi

anımsadığımız şeyleri daha önceki bir tarihte öğrenmiş olmamız gerekirdi. Ancak ruhumuz şimdi sahip olduğu insan şekline bürünmeden önce bir şekilde var olmasaydı bu varsayım geçersiz olacaktı. ^[73a] Demek ki, bu yaklaşımdan da, ruhun ölümsüz olduğu sonucu çıkarılabilir.

— Fakat Kebes, bu nasıl kanıtlanabilir? diye sordu Simmias söz alarak. Şu anda pek anımsayamadığım için bana biraz anımsatır mısın?

— En güzel örneği vererek anımsatabilirim, dedi Kebes. Birilerine sorular sorulduğunda, uygun sorular sorularak gerçeği söylemeleri sağlanabilir. İçlerinde kesin bilgi ve doğru yargılama yetisi olmasaydı bunu yapamazlardı. Bunu geometrik şekillerle ya da onlara ^[73b] benzer başka bir şeyle sınırsak, öyle olduğunu açıkça görebiliriz.

Sokrates Simmias’a dönerek şöyle dedi:

— Bu örnekle de ikna olamadıysan, konuya bir de şöyle yaklaşırsak belki düşünceme katılırsın. Bilgi olarak tanımladığımız şeyin bir anımsama olduğuna inanmıyor musun?

— İnanmadığımdan değil de, söz konusu edilen şeyi anımsayabilmek için ona maruz kalmam gerekir. Kebes’in söylemeye çalıştıklarıyla onu hemen hemen anımsadım ve ikna oldum. Ancak konuya dair söylemeye başladıklarını dinlemeyi de çok isterdim.

— ^[73c] Öyleyse dinle beni. Bir şeyi anımsayabilmek için onu daha önceki bir tarihte öğrenmiş olmamız gerektiğinde anlaştık mı?

— Elbette anlaştık.

— Belirli bir şekilde gelen bilginin de anımsama olduğunda anlaştık mı? Belirli bir şekilde derken şunu kastediyorum. Bir insan gördüğü, duyduğu ya da herhangi başka bir duyusuyla algıladığı bir şey hakkında bilgi edinmekle kalmıyor, aynı zamanda başka kaynaklardan elde ettiği

bilgileri de o anda aklına getiriyor. Bu durumda, o insanın algılamış olduğu “kavramı” anımsadığını söylemeye ^[73d] hakkımız yok mu?

— Nasıl yani?

— Bir örnek vermek gerekirse, bir insanı tanımakla bir lyrayı tanımak farklı şeylerdir.

— Nasıl hayır diyebilirim?

— Âşıkların bir lyra, bir elbise ya da sevgililerinin kullandığı bir nesneyi gördüklerinde neler olduğunu bilirsin herhâlde. Lyrayı tanıyınca, lyranın sahibi olan çocuğun hayali de zihinlerinde canlanır. İşte anımsama budur. Aynı şekilde Simmias’ı gören bir insanın aklına Kebes’i getirmesi gibi; buna benzer binlerce örnek verilebilir.

— Zeus aşkına evet, binlerce örnek verilebilir, dedi Simmias.

— ^[73e] Bu bir anımsama değil midir? Özellikle geçen zamanla ve olayı araştırma bırakıldığı için unutulmuş şeyler söz konusu olduğunda.

— Muhakkak öyle.

— Şunu da söyle. Bir insan, bir at ya da bir lyra resmi gördüğünde bir insanı ve Simmias’ın resmini gördüğünde Kebes’i anımsayamaz mı?

— Elbette anımsar.

— Peki Simmias’ın resmini gördüğünde Simmias’ın kendisini de anımsaması mümkün değil mi?

— ^[74a] Mümkündür tabii.

— Verdiğimiz bu örneklerden, anımsamanın bazen benzer, bazen de benzemez nesnelerden beslenebileceği ortaya çıkmıyor mu?

— Çıkıyor.

— Benzer bir nesneden beslenen bir anımsamada, incelenmekte olan şeyin hayale getirilen şeyle ne derecede benzeştiği düşüncesi de akla gelmez mi?

— Muhakkak gelir.

— O zaman şu söylediğimin doğru olup olmadığını düşün. Bir şeyin eşit olduğunu söylediğimizde, bir tahtanın başka bir tahtaya, bir taşın başka bir taşla eşit olmasından ya da buna benzer şeylerin kendi aralarındaki eşitliğinden değil, eşitlik [kavramının] kendisinden bahsetmiş oluyoruz. Böyle bir şeyin varlığını kabul edecek miyiz?

— ^[74b] Zeus aşkına, kabul edeceğiz, dedi Simmias. Hem de fazlasıyla.

— Onun ne olduğunu bilecek miyiz?

— Kesinlikle bileceğiz.

— Peki bu bilgiyi nereden edindik? Demin konuştuğumuz tahtaların, taşların ve onlara benzer şeylerin eşit olduğunu görünce, onlardaki eşitlikten farklı olan bu eşitliği düşünmüş olabilir miyiz? Yoksa sence farklı değil mi? Konuyu bir de şu açıdan incele. Eşit taşlarla eşit tahtaların, aynı oldukları hâlde bazılarına eşit görüldüğü, bazılarına da eşit görünmediği olmuyor mu?

— Oluyor tabii.

— ^[74c] Ama eşitlik [kavramının] kendisi, sana eşitsizlik olarak göründü mü hiç?

— Hiçbir zaman görünmedi Sokrates.

— Öyleyse nesnelerde gördüğün eşitlikle, eşitlik kavramı aynı şey değil.

— Kanımca hiçbir şekilde değil Sokrates.

— Bununla beraber eşitlik kavramı hakkında, ondan farklı olan bu eşitliklerden esinlenerek bilgi edinmedin mi?

— Doğru söylüyorsun.

— Eşitlik kavramı onlara benzese de benzemese de mi?

— Evet öyle.

— Zaten bunun hiçbir önemi yok, çünkü bir şeye baktığında ^[74d] bu gördüğün şey, sana ona benzer ya da ondan farklı başka bir şeyi düşündürüyorsa, bunun bir anımsama olması gerekir.

— Kesinlikle.

— O zaman söyle bana, tahtaların eşitliği ve az önce konuştuğumuz eşitlik kavramı şöyle bir şey mi: Eşit şeyler bize, eşitlik kavramının öngördüğü şekilde eşit mi görünüyorlar, yoksa onlarda eşitlik kavramıyla özdeşleşmelerini engelleyen bir eksiklik mi var?

— Onlarda epey eksiklik var.

— O hâlde şu noktada anlaştık. Bir insan bir şey gördüğünde: “Şu anda görmekte olduğum şey başka bir şeye benzemeye meylediği hâlde ^[74e] bazı eksiklikleri yüzünden ondan aşağı kalıyor,” diye düşünürse, bu düşüncedeki kişinin tam olmasa da gördüğü şeye benzeyen, ama daha aşağı olduğunu kabul ettiği şeyi daha önce görmüş olması gerekmez mi?

— Mutlaka gerekir.

— Eşitler ve eşitlik kavramıyla ilgili aynı duyguları biz de yaşamadık mı?

— Şüphesiz yaşadık.

— Demek ki biz de ilk kez eşit şeyleri gördüğümüz zaman, “Bütün bunlar, ^[75a] eşitlik kavramının öngördüğü şekilde eşit olmak istiyorlar, ama onunla kıyaslandıklarında ondan aşağı kalıyorlar,” diye düşündüğümüze göre eşitliği daha önce görmüş olmamız gerekir.

— Öyledir.

— Şu noktada da anlaşılmış olmalıyız. Bu düşünce görme, dokunma ya da diğer duyularımızdan biri vasıtasıyla oluşmuştur ve ancak öyle oluşabilir. Söylediklerim bütün duyularımız için geçerlidir.

— En azından, verdiğin örnekle ilgili olarak, bütün duyular için geçerlidir Sokrates.

— Yine de her hâlükârda, “Bütün eşitler, eşitliği arzular ve ^[75b] bazı yönlerden ondan eksiktir,” düşüncesini bize duyularımızın vermiş olması gerekir ya da bunu başka nasıl ifade edebiliriz?

— Öyle ifade edilebilir.

— O hâlde görmeye, duymaya ya da başka duyularımızı kullanmaya başlamadan önce, eşitlik kavramının ne olduğunu öğrenmiş olmamız gerekir. Duyularımızla algıladığımız eşitleri, bu eşitlik kavramına indirgeyebilmemiz ve bu eşitlerin eşitlik kavramına yaklaşmaya çalıştıklarını, fakat bunda başarılı olamadıklarını fark etmemiz ancak böyle mümkün olacaktır.

— Daha önce konuştuklarımızın kaçınılmaz bir sonucudur bu Sokrates.

— Dünyaya gelir gelmez görmeye, duymaya ve diğer duyularımızı kullanmaya başladığımız doğru değil mi?

— Kesinlikle öyle.

— ^[75c] O hâlde, eşitlik bilgisini daha önceden edinmiş olmamız gerekir.

— Evet.

— Demek ki, görüldüğü kadarıyla bu bilgiyi mecburen doğmadan önce edinmiş olmalıyız.

— Öyle görünüyor.

— Eğer bu bilgiye sahip olarak doğmuş ve onu doğmadan önce kazanmışsak, aynı şekilde büyüklük, küçüklük ve

bütün benzer kavramları da doğmadan önce biliyor olmamız gerekmez mi? Burada söz ettiğimiz ^[75d] eşitlik, güzellik, iyilik, doğruluk, kutsallık ve her zaman söylediğim gibi, sorduğumuz sorularla verdiğimiz yanıtlarda “neyin ne olduğunu” belirten şeylerin tümüdür. Demek ki doğmadan önce, bütün bu şeyler hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir.

— Öyledir.

— Bu bilgilere sahip olduktan sonra, her seferinde onları unutmazaydık, hep onları bilerek doğmakla kalmaz, yaşadığımız sürece de onları biliyor olurduk. Çünkü “bilmek”, bir konu hakkında kazanılmış bilgileri muhafaza edip yitirmektir. Aynı şekilde “unutmak” da kazanılmış bilgiyi yitirmek değil midir Simmias?

— ^[75e] Kuşkusuz öyledir Sokrates.

— Öte yandan, bu bilgiyi doğmadan önce edindiğimizi ve doğarken yitirdiğimizi varsayalım. Devamında duyularımızın yardımıyla, daha önceden bildiklerimizi yeniden elde edersek, “öğrenmek” adını verdiğimiz şey, bize ait olan bilginin tekrar kazanımı olmaz mı? Buna, “yeniden anımsamak” dersek doğru adlandırmış olmaz mıyız?

— Elbette.

— ^[76a] Anlaşıldığı kadarıyla, bir şeyi görme, duyma ya da diğer duyulardan biriyle algılayıp, onun algılanan şeye benzeyip benzememesinden bağımsız olarak, unutilan başka bir şeyle yakınlığı olduğunu düşünmek bize makul görünmüştü. Tekrar ediyorum, sonunda iki şıktan biri geçerlidir. Ya kavramların bilgisine sahip olarak doğuyor ve onları yaşadıkça muhafaza ediyoruz ya da doğduktan sonra öğreniyoruz ve bu durumda daha önceden bildiklerimizi anımsamaktan başka bir şey yapmıyoruz. Bu durumda öğrenme anımsamadır.

— Söylediklerin tamamıyla doğru Sokrates.

— O hâlde ikisinden hangisini seçeceksin Simmias? Biz bu bilgilerle mi doğuyoruz, ^[76b] yoksa daha önceden bildiklerimizi yeniden mi anımsıyoruz?

— Şu anda hangisini seçeceğimi bilemiyorum, Sokrates.

— Ama şu ikisi arasında seçim yapabilirsin. Bir insan iyi bildiği bir konu hakkında fikir sahibi olabilir mi yoksa olamaz mı?

— Kesinlikle olur Sokrates.

— Şu anda konuştuğumuz konular hakkında herkesin fikir yürütebileceğine inanıyor musun?

— İnanabilmeyi çok isterdim, ama yarın bu saatte bunu hakkıyla yapabilecek kimse kalmayacak, korkarım.

— ^[76c] Demek herkesin bu gerçekleri bildiğini sanmıyorsun Simmias.

— Hiçbir şekilde bilmiyorlar.

— Ama daha önce bildikleri şeyleri tekrar anımsıyorlar, öyle mi?

— Evet öyle.

— Ruhlarımız bunları ne zaman öğrendi peki? İnsan olarak dünyaya geldiğimizde değil tabii.

— Kesinlikle hayır.

— Öyleyse daha önceden olmalı.

— Evet.

— Demek ki Simmias, ruhlar insan şekline bürünmeden önce de bedenlerden ayrı olarak vardılar ve düşünme yetisi-ne sahiptiler.

— Bütün bilgileri doğarken elde etmemişlerse tabii Sokrates, çünkü geriye sadece bu alternatif kalıyor.

— ^[76d] Öyle olsun sevgili yoldaşım. Az önce, onlara sahip olarak dünyaya gelmediğimiz konusunda anlaştığımıza

göre, bu bilgileri ne zaman yitiriyoruz? Onları öğrenir öğrenmez mi yitiriyoruz, yoksa senin önerebileceğin daha uygun bir zaman var mı?

— Yok Sokrates, sadece farkında olmadan anlamsız şeyler söyledim.

— Öyleyse Simmias durumumuz şu değil mi? Sürekli tekrarladığımız güzel, iyi ve buna benzer diğer özler⁹⁷ varsa ^[76e] ve biz duyularla gelen her şeyi daha önceden var olan bu özlere indirgiyorsak, bu özlerin önceden var olması gibi ruhlarımız da biz dünyaya gelmeden önce var olmalıydı. Ama bu özler hiç var olmadıysa, söylediklerimizin anlamı kalmıyor. Durum öyle değil mi? Bizler daha doğmadan hem bütün bu kavramlar hem de ruhlarımız var olmak zorundaydı. Ama kavramların var olmaması durumunda ruhlar da var olamazdı.

— Söylediklerin bana kesinlikle tutarlı görünüyor Sokrates ve doğuşumuzdan önce hem özlerin ^[77a] hem de ruhların var olduğunu savunan düşüncelerini çok güzel destekliyor. Bana kalırsa, az önce bahsettiğin güzel, iyi ve onlara benzer bütün diğer kavramların var oluşu kadar kesinlikle inandığım başka bir şey yok. Bence gösterdiğin kanıtlar yeterince inandırıcıydı.

— Ya Kebes bu konuda neler düşünüyor? Çünkü onu da ikna etmeliyiz.

— Öne sürülen fikirleri kuşkuyla karşılama konusunda tanıdığım en ısrarcı insan olmasına karşın, tatmin olduğunu sanıyorum, dedi Simmias. ^[77b] Ruhumuzun biz doğmadan önce var olduğuna yeterince ikna olmuş olmalı. Ama biz öldükten sonra da var olmaya devam ettiğine ben de hâlâ ikna olmuş değilim Sokrates. Çünkü daha önce Kebes'in de belirttiği gibi, bir insanın ölmesiyle ruhunun dağılıp yok olacağına dair genel kanı hâlâ içimizde yaşıyor. Gerçekten de ruhun önceden var olmasını, herhangi başka bir noktadan

hareket ederek insan bedenine kavuşmasını ve bedenden kurtulduktan sonra onun gibi sona ererek yok olmasını ne engelleyebilir?

— ^[77c] Doğru söylüyorsun Simmias, dedi Kebes. Göründüğü kadarıyla, ruhumuzun biz doğmadan önce var olduğu iddiası kanıtlanması gereken şeyin ancak yarısıydı. İspatın tam olabilmesi için, ruhun biz öldükten sonra, aynen biz doğmadan önce var olduğu gibi var olmayı sürdüreceğinin de kanıtlanması gerekiyor.

— Simmias ve Kebes, şimdi tartıştığımız savı az önce kabul ettiğiniz, bütün canlıların ölümlerden doğduğuna ilişkin savla birleştirirseniz, istediğiniz kanıt size hemen sağlayabilirim. ^[77d] Ruhumuzun daha önceden var olduğu, başka bir hareket noktasından değil de ölmekten ya da ölümden hayata kavuşup doğduğu doğru ise, tekrar hayata döneceği için ölümden sonra da var olması gerekmez mi? İşte istediğiniz şey şimdi kanıtlandı. Bununla beraber Kebes, sen ve arkadaşın Simmias'ın bu meseleyi memnuniyetle daha da derinleştirmeye meyilli olduğunuz ve ölüm özellikle durgun değil de ^[77e] fırtınalı bir havada gerçekleştiğinde, rüzgârın ruhu alıp dağıtmasından çocuklar gibi korktuğunuz anlaşıyor.

— O hâlde Sokrates, bu gibi korkularımız varmış gibi bizi ikna etmeye çalış, dedi Kebes gülerek. Ama belki de korkan bizler değiliz, böyle şeylerden korkan belki de içimizdeki çocuktur. Bir öcünden korkar gibi ölümden korkmaması için sen asıl onu ikna etmeye çalış.

— Onu korkularından kurtarmak için her gün bir epodi⁹⁸ okumanız gerekecek.

— ^[78a] Sen bizi terk etmek üzere olduğuna göre, usta bir epodi okuyucusunu nereden bulabiliriz Sokrates?

— Hellas çok büyüktür Kebes ve bir sürü iyi insan bulunabilir. Ayrıca birçok barbar kabilesi de var. Böyle bir okuyucuyu bu insanların arasında aramalısınız; bunu yaparken

de hiçbir masraftan, hiçbir zahmetten kaçınmayın, çünkü paranızı harcayabileceğiniz daha önemli hiçbir şey yoktur. Ancak o okuyucuyu kendi aranızda da arayabilirsiniz, çünkü belki de bu iş sizden iyi yapanı bulamazsınız.

— Öyle yaparız Sokrates. Ama senin de hoşuna gidiyorsa eğer, ^[78b] kaldığımız yerden sohbetimize devam edelim.

— Hoşuma gidiyor, hem de çok! Nasıl hoşuma gitmez?

— Haklısın.

— Kendimize bir soru sormamız gerekir, diye devam etti Sokrates. Hangi şey dağılıp yok olabilir ve bizler nelerin dağılıp yok olacağından korkuyor, nelerin dağılıp yok olacağından korkmuyoruz. Daha sonra da ruhun bu iki gruptan hangisine dâhil olduğuna bakarak, edineceğimiz sonuçlara göre ruhumuz için cesaretlenmeye ya da korkmaya karar veririz.

— Doğru söylüyorsun.

— ^[78c] Birleştirilmiş ya da doğası birleşik olan şeylerin, aynen birleştikleri gibi bileşenlerine ayrılmaları beklenmez mi? Aynı şekilde, birleşik olmayan bir şey varsa, onun da parçalara dağılmaması gerekmez mi?

— Seninle aynı düşüncedeyim, dedi Kebes.

— Hep aynı görünümü muhafaza eden, hep aynı durumda kalan şeyler birleşmemiş olanlar ise, her seferinde farklı olan ve aynı durumu muhafaza etmeyenler de birleşik olanlar değil mi?

— Bence de öyle.

— Şimdi de daha önce konuştuklarımıza dönelim. ^[78d] Sorularımızla yanıtlarımızda varlıkların özlerine değindiğimiz kavramlar hep aynı durumda mı yoksa her seferinde değişiyorlar mı? Eşit, güzel ve genel olarak varlıkların özüne değinen bütün kavramlar herhangi bir değişikliğe uğruyor-

lar mı ve uğruyorlarsa hangisine uğruyorlar? Yoksa her birinin kimliğine ait tek ve biricik bir görünümü olup hiçbir şekilde hiçbir değişikliğe uğramıyor mu?

— Onların hiç değişmeden hep aynı kalmaları gerekir Sokrates, dedi Kebes.

— Peki güzel, iyi ya da diğer özelliklere ait, özleriyle aynı adı taşıyan bunca insan, at, ^[78e] elbise ve diğer varlıklara ne oluyor? Bunlar hep aynı mı kalıyorlar, özlerinin tam karşıtı mı oluyorlar ya da ne özleriyle ne de kendi aralarında benzererek kimliklerinden uzaklaşıyorlar mı?

— Onlar, dedi Kebes, hiçbir zaman aynı kalmıyorlar.

— ^[79a] Demek ki onlara dokunabiliyor, görebiliyor ve diğer duyularınla algılayabiliyorsun, oysa kimliklerini muhafaza eden diğerlerini sadece düşünce yoluyla algılayabiliyorsun, çünkü onlar görünür değil görünmezdir.

— Her açıdan doğru konuşuyorsun Sokrates.

— İstersen şimdi, varlıkların biri görünür, diğeri görünmez olmak üzere iki farklı gruba ait olduklarını kabul edelim.

— Kabul edelim.

— Görünmezlerin hep aynı kaldığını, görünürlerin de hiçbir zaman aynı kalmadığını kabul edelim.

— Bunu da kabul edelim.

— ^[79b] Devam edelim o zaman. Bizde ruh ve bedenden başka bir şey var mı?

— Başka hiçbir şey yok.

— Peki, beden iki gruptan hangisine daha yakın ve hangisiyle benzerlikleri daha fazla?

— Bu sorunun yanıtı apaçık. Görünür olana yakın.

— Ya ruh? Görünür mü, görünmez mi?

— Görünmez, Sokrates. En azından insanlar için öyle.

— Biz görünür ve görünmezleri konuşurken insan doğasını temel almıştık. Sen başka bir şey mi sandın?

— İnsan doğasını temel aldığımızı biliyorum.

— Ruh için ne demiştik? Göründüğüne mi yoksa görünmediğine mi karar vermiştik?

— Görünmediğine.

— Yani o görünmezdir.

— Evet öyle.

— Demek ki, ruh görünmeze bedenın benzediğinden daha çok benzer, beden de görünüre benzer. Öyle mi?

— ^[79c] Elbette öyle Sokrates.

— Az önce şunu da söylemiştik: Ruh bir şeyi incelemek için bazen görmenin, işitmenin ya da başka bir duyunun aracılığıyla bedeni kullanır, çünkü bir şeyi “bedenin aracılığıyla incelemek” aslında duyuların aracılığıyla incelemek anlamına gelir. Ruh bu durumda, beden tarafından aynı kalmayan şeylere doğru sürüklenir ve onlara temas ettiği için sağa sola savrulur, altüst olur ve sarhoş olmuş gibi başı döner.

— Kesinlikle.

— ^[79d] Oysa bir incelemeyi kendi başına yaptığında, her zaman var olan, arı, ölümsüz ve hiç değişmeden aynı kalan şeylere doğru yükselerek, herhangi bir engelle karşılaşmaması durumunda, onlara yakınlığı yüzünden hep yanlarında kalır. İşte o zaman sağa sola savrulması biter, o şeylerle temas ettiği için kimliğini hiç yitirmez ve onlarla birlikte hep aynı kalır. İşte ruhun bu hâline sağduyu denir.

— Her bakımdan güzel ve doğru konuştuğun Sokrates.

— Az önce ve hemen şimdi konuştuklarımızın ışığında, ^[79e] sence ruh bu iki gruptan hangisine daha çok benzer ve hangisine daha yakındır?

— Bu yöntem baz alındığında, en zor öğrenenler bile, ruhun her bakımdan ve her zaman hep aynı kalana, aynı kalmayandan daha çok benzediğini kabul edecektir.

— Ya beden?

— O da değişene benzer.

— Şimdi konuya başka bir açıdan bakalım. Ruhla beden birlikte olduklarında, ^[80a] doğa bedene hizmet etmeyi ve yönetilmeyi, ruha ise yönetmeyi ve hükmetmeyi emreder. Buna göre sence ikisinden hangisi ilahîye, hangisi beşeriye benzer? Yoksa ilahî olan yönetmek ve hükmetmek, beşeri olan da yönetilmek ve hükmedilmek için yaratılmamış mıdır sence?

— Ben de senin gibi düşünüyorum.

— Öyleyse ruh ikisinden hangisine benzer?

— Bedenin beşeri olana, ruhun da ilahî olana benzediği çok açık Sokrates.

— Daha önce anlaştığımıza göre, şöyle bir sonuca varıp varamayacağımızı incele Kebes: ^[80b] Ruh büyük oranda ilahî, ölümsüz, anlaşılır, tek görünümlü, dağılmayan ve her zaman aynı kalana benzer. Beden de beşeri, ölümlü, anlaşılmaz, çok görünümlü, dağılabilen ve hiç aynı kalmayana benzer. Kebes dostum, söylediklerimiz dışında, böyle olmadığını iddia eden başka bir şey söyleyebilir miyiz?

— Söyleyemeyiz Sokrates.

— Durum böyle olduğuna göre bedenin çabuk dağılması, oysa ruhun ya hiç dağılmaması ya da zor dağılması gerekmez mi?

— ^[80c] Başka nasıl olabilir?

— O zaman şöyle düşün: Bir insan öldüğünde, onun görünen kısmının, yani görünür bir yerde bulunan bedeninin, başka bir deyişle bizim ceset dediğimiz şeyin dağılması, çürümesi ve duman olup uçuşması beklenirken, bunların hiçbir

hemen gerçekleşmez ve beden uzun süre dayanır. Hatta ölen insan sağlıklı ve genç olduğunda bu süre daha da uzun olur. Mısır'da yapıldığı gibi, bedenin içi boşaltılıp mumyalandığında, hesaplanamayacak kadar uzun bir süre boyunca hemen hemen hiç bozulmadan da kalabilir. ^[80d] Ayrıca, bedenin bazı parçaları çürüse bile kemikler, sinirler ve onlara benzer bazı başka parçalar, tabiri caizse “ölümsüz” kalır.

— Evet.

— Oysa ruh, tanrının izniyle benim ruhumun da oraya gideceği, kendisine yakışan yüksek, arınmış ve görünmez bir yerde, kendi adıyla anmak gerekirse Hades'te, iyi ve bilge bir tanrının yanına gider. Şansımıza, doğası gereği böyle üstünlüklere sahip olan ruh, bedenden kurtulur kurtulmaz, insanların çoğunun inandığı gibi rüzgârla savrulup yok olabilir mi? ^[80e] Hayır, sevgili dostlarım Kebes ve Simmias, öyle bir şey olmaz. Tam tersine, size şimdi anlatacağım gibi olur: Ruh bedenden ayrılırken arıdır, kendisiyle birlikte bedenden hiçbir şey götürmez. Hayatı boyunca, onunla kendi arzusuyula hiçbir ilişkide bulunmadığı gibi, ondan uzak durur, kendi içine yoğunlaşır. Hep bunu amaçlaması, doğru bir şekilde felsefe yaptığını, kendini kolay bir şekilde ölmeye hazırladığını gösterir. ^[81a] Yoksa sence bu ölüme hazırlanmak değil midir?

— Sana aynen katılıyorum.

— Durumu bu olduğu için, ruh kendisine benzeyen, görünmez, ilahî, ölümsüz ve sağduyulu olana yönelir. Ona, amaçsızca dolanmaktan, zihin yorgunluğundan, korkulardan, vahşi aşklardan ve insan doğasının diğer kötülüklerinden kurtulmuş bir hâlde, mutluluğun doruklarında ulaşır. Mistik tapınmalara, kabul edilenlere yakıştırıldığı gibi, zamanının geri kalanını tanrıların yanında geçirir. Öyle mi konuşalım Kebes, yoksa farklı şeyler mi söyleyelim?

— Zeus aşkına, öyle konuşalım, dedi Kebes.

— ^[81b] Buna karşılık sürekli bedenle birlikte olduğu, bakımına özen gösterdiği, onu sevdiği, istek ve arzularına önem verdiği için ruhun bedenden arınmamış ve kirli bir hâlde ayrıldığını varsayalım. Dokunulabilen, görülebilen, yenebilen, şehvet uyandırabilen bedene ilişkin şeyler dışında hiçbir şey ona gerçek görünmesin, tam tersine, gözlere karanlık ve görünmez gelen, sadece felsefe yoluyla algılanarak anlaşılabilen şeylerden nefret etmeye, korkmaya ve onlardan uzak kalmaya alışkın olsun. ^[81c] Bu durumda olan ruhun bedenden ayrıldığında katışıksız ve arı olabileceğine inanıyor musun?

— Kesinlikle hayır.

— Ama sürekli bedenle birlikte olmanın ve onunla ilgilenmenin sonucunda, bedenin ruha sınıksız sarılarak ruhun bir parçası olduğuna inandığını sanıyorum.

— Elbette.

— Bedene ait olanı ağır, dünyevi ve görünebilir saymak gerekir dostum. Bu durumda bedeni çevreleyen ruh, görünmez ve Hades adı verilen bilinmez korkusuyla ağırlaşıp duyularla algılanabilen dünyaya doğru çekilir. ^[81d] Bedenlerinden tamamen ayırlamayarak görünürle ilişkisini kesemeyen ruhlar, hayaletler gibi, gölgeler ve yansımalar gibi mezarlarla anıtların arasında dolaşır dururlar.

— Söylediklerin akla yatkın geliyor Sokrates.

— Öyledir elbette Kebes. Ayrıca sağda solda dolaşan bu ruhlar iyilerin değil, kötü yaşadıkları bir önceki hayatlarının cezasını çeken kötülerin ruhlarıdır. Peşlerinden gelenin, yani bedenin arzuları, ^[81e] tekrar bir bedenle birleşmelerini sağlayana kadar dolanmaya devam ederler. Doğal olarak, birleştikleri bedenin alışkanlıkları da kendi dünyevi yaşamları süresince tanıdıkları türden alışkanlıklar olur.

— Ne demek istiyorsun Sokrates?

— Bir örnek vermek gerekirse oburluğa, şehvete ve içkiye meraklıların, tutkularını gemlemeyi başaramayanların ruhları eşek ve benzeri hayvanların bedenlerine girer. ^[82a] Sen de aynı düşüncede değ il misin?

— Söylediğ in çok mantıklı!

— Haksızlığ a, zulme ve yağmalamaya meyilli olanlar da kurt, çaylak ve atmacaların bedenlerine bürünürler. Bu türden ruhlar başka nereye gidebilir ki?

— Kesinlikle benzer hayvanlara giderler, dedi Kebes.

— Bu durumda diğ er ruhların sonunun da hayatta iken yaptıklarına göre şek illendiğ i besbelli değ il mi?

— Besbelli, başka nasıl olabilirdi ki?

— Ruhların en mutlularıya en iyi yerlere gidenleri, felsefe ya da zekânın yardımı olmadan, ^[82b] alışkanlık ve ç alışmaları sayesinde, sağduyu ve adalet adı verilen siyasi ve toplumsal erdemlerle uğ raş anlar değ il mi?

— Onlar hangi bakımdan en mutludurlar?

— Onlar, ölümden sonra arı, eşek arısı ve karınca gibi toplumsal ve yumuşak huylu hayvan soylarının, hatta tekrar insanların bedenine bürünerek ölçülü insanları oluşturdukları için mutludurlar.

— Tabii.

— Ancak tanrılar katına yükselmek felsefe yapmayanlara ^[82c] ve fani dünyadan ayrılırken tamamen arınmayanlara yasaktır, bu sadece öğrenmeyi sevenlerin hakkıdır. İşte bu yüzden dostlarım Simmias ve Kebes, hakkıyla filozof denmeye layık olanlar bedeninin tüm arzularından uzak dururlar, onlara karşı koyup teslim olmazlar. Ne maddiyata düşkün çoğ u insan gibi servetlerini yitirip yoksul düşmekten, ne de mevki ve şöhret tutkunları gibi itibar ve mevkilerini yitirmekten korkarlar. Onlar bu tür arzulardan uzak dururlar.

— Haklısın Sokrates, böyle davranmak onlara yakışmaz, dedi Kebes.

— ^[82d] Zeus aşkına Kebes, gerçekten de öyle. Bu durumda ruhlarına özen gösteren ve önemsemediklerinden bedenlerini hiç düşünmeyip onun için yaşamayanlar, bedenlerine tutkun olup nereye gittiklerini bilmeyenlerle aynı yolu takip etmezler. Felsefeye ve onun kazandırdığı arınmayla bedenden kurtuluşa aykırı davranmamaları gerektiğinin bilincinde olarak felsefeye yönelirler ve onun işaret ettiği yolu tutarlar.

— Bu nasıl olur Sokrates?

— Söyleyeyim! Bilgiyi sevenler, bedenlerine yapışarak ona sınıksız bağlanan, ^[82e] gerçek varlıkları kendi imkânlarıyla değil de bir hapisanede bulunuyorlarmışçasına bedenlerinin aracılığıyla algılamaya zorlanan ve mutlak bir cehalet içinde bulunan ruhları felsefenin denetimine geçtiğinde, bu korkunç hapisaneyi arzularının inşa ettiğini ve bizzat hapsedilen kendilerinin bu bağları daha da sıkılaştırdığını görürler. ^[83a] Bilgiyi sevenler, bu durumda bulunan ruhlarını ele geçiren felsefenin, ruhlarını tatlı tatlı teselli ettiğini, görme, duyma ve diğer duyular aracılığıyla edinilen bilgilerin aldatıcı olduğunu söyleyerek onu kapalı kaldığı hapisaneden kurtarmaya çalıştığını bilirler. Felsefe, ruhu kesin ihtiyaç duymadığı sürece duyulardan uzak durmaya, kendisinden başka kimseye güvenmemeye ^[83b] ve gerçek varlıkları sadece kendisinin algılayabileceğine ikna ederek dikkatini toplamasını, kendi içine yoğunlaşmasını teşvik eder. Aynı şekilde, kendisi görünmeyen ve düşünce yoluyla kavranabilen şeyleri algılayabilirken, diğer duyularla incelendiklerinde farklı durumlarda, farklı şekiller alabilen şeyleri, duyularla algılayabilir ve görünür oldukları için gerçek kabul etmemesini söyler. Gerçek bir filozofun ruhu, böyle bir kurtuluşa karşı gelmemesi gerektiğine inanarak zevklerden, tutkulardan, keder ve korkulardan uzak durur. Bu zevk, keder, korku ve

tutkuların aşırılıkları sonucunda, ^[83c] sadece böylesi durumlarda başa gelmesi beklenebilecek hastalanmak ya da varını yoğunlu tutkuları uğruna saçıp savurmak gibi felaketler dışında, bütün felaketlerin en büyüğü ve en kötüsü de başına gelebilir.

— Bu felaket nedir Sokrates, diye sordu Kebes.

— İnsan ruhu aşırı mutluluk ya da acı duyduğunda, hiç de öyle olmadığı hâlde, bu duyguları açık ve gerçek nedenler yüzünden yaşadığını sanabilir. Oysa bu nedenler genellikle görünür nedenlerdir, öyle değil mi?

— Elbette.

— ^[83d] Özellikle böylesi durumlarda, ruh bedene sınıksız bağlı değil midir?

— Ne şekilde bağlıdır?

— Her acı ve her mutluluk, bir çivi gibi ruhu bedene çiviler, onu bedene yapıştırarak maddi özellikler kazanmasını sağlar ve bedenın doğru saydığı şeyleri kendisinin de doğru saymasına neden olur. Bedenin değer yargılarını sahiplenerek onunla aynı şeyleri sevmeye başladığından bedenle aynı alışkanlıklara, aynı hayat tarzına sahip olur ve Hades'e hiçbir zaman arınmış hâlde gidemez. Ruh, terk ettiği bedenle kirlenmiştir, ^[83e] hemen başka bir bedene girer ve ekilmiş bir tohum gibi orada kök salar. Bu yüzden ilahî, arınmış ve değişmeyenle bir araya gelme imkânını bulamaz.

— Söylediklerin çok doğru Sokrates, dedi Kebes.

— Bilgiyi gerçekten sevenler, insanların çoğunun sandığı nedenlerden değil, işte bu yüzden görgülü ve cesurdurlar. Yoksa sen de insanların çoğuyla aynı fikirde misin?

— ^[84a] Hayır değilim.

— Olmamalısın da! Filozofun ruhu işte böyle düşünür. Felsefe kendisini bağlarından kurtardığında, yeniden haz ve

acılarla kapılarak tekrar bedenine zincirlenmek, örgüsünü gereksiz yere söküp ören Penelope⁹⁹ gibi boşuna uğraşmak üzere kurtardığına inanmaz. Tam tersine zevk ve acılardan uzak durur, mantıklı düşünceyi izler ve ondan ayrılmaz; ^[84b] gerçek, ilahî ve düşüncelerden üstün olana gözlerini dikip ondan beslenir ve hayatının sonuna kadar öyle yaşaması gerektiğine inanır. Ölümünden sonra insanca kusurlarından arınmış olarak kendisine benzeyene ve yakın olana gider. Bunları yaptıktan sonra Simmias ve Kebes, bedenden ayrıldığı an dağılmaktan, rüzgârda savrulmaktan ve uçup gidecek yok olmaktan hiç korkmaz.

^[84c] Sokrates'in bu sözlerini uzun süren bir sessizlik takip etti. Yüzüne bakıldığında az önce konuşulanları düşündüğü anlaşıyordu. Biz geri kalanların çoğu da aynı durumdaydı. Kebes ile Simmias aralarında kısık sesle konuşuyordu. Sokrates farkına varınca ikisine birden seslendi:

— Aranızda neler konuşuyorsunuz öyle? Az önce konuştuklarımız size yetersiz mi geldi? Konuyu daha ayrıntılı incelemek istersek daha birçok karanlık noktayı aydınlatmak, birçok itirazı yanıtlamak gerekecek. Tereddüt ettiğiniz, daha iyi ifade edilmesi gerektiğine inandığınız bir nokta varsa, ^[84d] söz alıp konuyu tartışmaktan kaçınmamalısınız. Sonuca benimle birlikte daha kolay ulaşacağınızı düşünüyorsanız, ben de size katılabilirim.

— Sana doğruyu söyleyeyim Sokrates, dedi Simmias. Her ikimizin de soracak soruları olduğundan, öne çıkıp sözü alması için birbirimizi dürtüp duruyoruz. Seni dinlemeyi çok istediğimiz hâlde, başına gelen bu felaket yüzünden rahatsız etmekten çekiniyoruz.

Sokrates bu söylenenleri dinledikten sonra sakince gülümseyerek söz aldı:

— Aşk olsun Simmias! Geçmiş yaşamımdan daha kötü durumda olduğumu düşündüğünüz şu anda, başıma gelen-

lere bir felaket gözüyle bakmadığıma ^[84e] sizleri bile inandırmazken başkalarını inandırmak çok zor olacak. Hatta beni kehanet sanatında kuğulardan daha aşağı görüyorsunuz sanırım. Her zaman güzel öten kuğular, ölümlerinin yaklaştığını hissettiklerinde, ^[85a] belki de hizmetinde bulundukları tanrının yanına gideceklerine sevindiklerinden, daha çok ve daha güzel ötmeye başlarlar. Ama insanlar ölümden korktukları için kuğulara iftira atarak, üzüntülerinden öttüklerini, yaklaşan ölümleri için ağıt yaktıklarını söylerler. Oysa genel inanişâ göre kederlerinden öttükleri varsayılan bülbül, kırlangıç ve ibibik gibi kuşlar da dâhil olmak üzere, hiçbir kuşun aç olduğunda, üşüdüğünde ya da başka herhangi bir sıkıntı yaşadığında ötmediğini hiç akıllarına getirmezler. Ben aslında diğer kuşların da kuğuların da kederlerinden öttüklerini sanmıyorum. ^[85b] Kuğular Apollon'un kutsal kuşları olarak kehanette bulunma yetisine sahip olduklarından, Hades'in güzelliklerini önceden sezerler ve o gün hayatlarının en mutlu anını yaşayarak mutluluklarından öterler. Ben de kuğularla aynı tanrıya hizmet ettiğime, efendimizin kehanet sanatına en az onlar kadar hâkim olduğuma ve hayattan ayrılırken onlardan fazla keder duymayacağıma inanıyorum. Bu yüzden, Atinalıların görevlendirdiği on bir görevli müsaade ettiği sürece istediğinizi söyleyebilir, istediğinizi sorabilirsiniz.

— Doğru söylüyorsun, dedi Simmias. ^[85c] Şimdi sana kuşkularımı açacağım, Kebes de sırası gelince söylenenlerden hangilerini onayladığını söyleyecek. Bana öyle geliyor ki Sokrates, sen de benim gibi, yaşadığımız bu dünyada buna benzer konularda kesin bilgi edinmenin imkânsız değilse de çok zor olduğuna inanıyorsun. Ancak, konuyla ilgili konuşulanları her açıdan incelememek ve sıkılarak araştırmayı olabilecek her yöne doğru yaymadan tartışmayı terk etmek tembel insanlara mahsustur. Böylesi bir durumda iki şıktan biri seçilmelidir, bir insan bu bilgileri ya

bir başkasından öğrenmeli ya da kendisi bulmalıdır. Her ikisi de mümkün olmadığında, hayatını daha az tehlikeye maruz kalarak daha güvenli bir araçla ya da ilahî sözlerin peşinden giderek geçirmeyi başaramadığında, ^[85d] başkalarının dedikleri arasından en doğrusunu ve çürütülmesi en zor olanını seçmeli, bir sala binermişçesine üzerine binmeli ve ömrünün kalanını üzerinde yolculuk ederek geçirmelidir. Bu yüzden, sen de izin verdiğiğe göre sana sorular sormaktan utanmayacak ve daha sonra düşündüklerimi söyleyemediğim için kendime kızmayacağım. Çünkü Sokrates, ister kendi adıma, ister şu yanımdaki Kebes adına konuşmuş olayım, konuştuklarımızı gözden geçirdiğimde onları pek de tatmin edici bulamıyorum.

— ^[85e] Belki de haklısın dostum, dedi Sokrates. Ama hangi konularda tatmin olmadığını söyleyebilir misin?

— Kanımca daha önce verdiği bir örneği, lyra, telleri ve armoni için de kullanabiliriz, dedi Simmias. İyi akort edilmiş bir lyranın armonisi görünmez, maddi olmayan, mükemmel ve ilahî olduğu hâlde, ^[86a] lyrayla telleri maddi, karmaşık, dünyevi ve ölümlü varlıklardır. Şimdi birisinin lyrayı parçalayıp tellerini kopardığını varsayalım, sonra da senin gibi düşünerek, lyradaki armoninin zorunlu olarak devam edeceğini, yok olmayacağını iddia edelim. Senin akıl yürütmene göre doğası dünyevi olan, parçalanmış lyra ile kopmuş teller var olmaya devam ederken, ^[86b] ilahî ve ölümsüze benzeyen, onlarla aynı doğaya sahip armoninin ölümlü olandan önce yok olması imkânsızdır. Bu durumda tahtalarla teller çoktan çürüyüp gittikten sonra da armoni bir yerlerde var olmayı sürdürüyor olmalı. Sokrates ruh hakkında konuşurken böyle bir sonuca vardığımızı senin de aklına getirdiğini sanıyorum. Oysa bedenimiz gerilmiştir ve içinde sıcaklıkla soğukluk, kurulukla yaşlık ve buna benzer diğer özellikler dengede ve uyum içerisindedir. ^[86c] İşte ruh da bu unsurların doğru oranlarda karışmasıyla, dengede ve armoni için-

de bulunmasıyla oluşur. Ruh gerçekten de bir armoniden ibaret olduğuna göre, beden hastalıklar ve başa gelen başka felaketlerle gerilir ya da gevşerse, en ilahî varlık olmasına rağmen hemen yok olur. Ruh da seslerle ifade edilen ya da herhangi bir sanat eserinde bulunan diğer armoniler gibi yok olurken, bu armonileri barındıran varlıklar, kalıntıları tamamen çürüyüp yakılıncaya kadar uzun bir süre varlıklarını sürdürürler. ^[86d] Biri bize, “Ruh, bedende bulunan unsurların bir birleşimi olduğuna göre, ölüm dediğimiz olay gerçekleştiğinde ilk önce o yok olur,” derse bu düşünceye nasıl bir yanıt verebileceğimizi düşün.

Sokrates, arkadaşına genellikle kullandığı, karşısındakinin içine kadar nüfuz eden delici bakışıyla bakarak gülümsemi ve şöyle dedi:

— Simmias doğru konuştu. İçinizden herhangi biri benden daha hazırsa hemen yanıt versin, çünkü soru savıma oldukça iyi saldırıyor. Ama yanıt vermeden önce Kebes’in de bu konu hakkındaki itirazlarını dinlememiz gerektiğine inanıyorum. ^[86e] Bu şekilde, nasıl yanıt vereceğimizi düşünmek için zaman kazanacağız. Her ikisini de dinledikten sonra, doğru konuştuklarına kanaat getirirsek onlara hak vereceğiz, aksi takdirde kendi savımızı savunmaya çalışacağız. Haydi söyle bakalım Kebes, seni rahatsız eden nedir?

— Hemen söyleyeyim! dedi Kebes. Bence savımız baştaki noktada bulunuyor ve daha önce ileri sürdüğümüz itirazlar hâlâ geçerli. ^[87a] Ruhumuzun daha önce de şimdiki şekliyle var olduğu konusundaki kabulümü geri almıyorum. Beni tamamen tatmin edecek şekilde ifade edildi ve abarttığımı sanmayacaksanız çok iyi şekilde kanıtlandığını söyleyebilirim. Ancak biz öldükten sonra da bir yerlerde varlığını sürdürmesi konusunda aynı düşüncede değilim. Bununla birlikte, ruhun bedenden daha güçlü ve daha uzun ömürlü olmadığını iddia eden Simmias’a katılmıyorum, kanımca ruh her

açıdan bedenden çok daha üstündür. O zaman biri şunu sorabilir: “Bir insanın ölümünden sonra onun en dayanıksız parçasının var olmaya devam ettiğini gördüğün hâlde neden hâlâ itiraz ediyorsun? ^[87b] Daha uzun ömürlü olan ruhun da, bu süre içinde zorunlu olarak var olmaya devam etmesi gerekmez mi?” Buna karşılık verdiğim yanıtın bir anlamı olup olmadığına bir bakıver. Anlaşıldığı kadarıyla benim de Simmias gibi bir örneğe ihtiyacım var. Bu şekilde konuştuğumuz sürece, ölen yaşlı bir dokumacı hakkında, “aslında adam yok olmadı, bir yerlerde sağ salim olarak varlığını sürdürüyor” der gibiyiz. Kanıt olarak da bizzat dokuduğu ve giydiği elbisenin hasar görmediğini, yok olmadığını gösteriyoruz. Herhangi biri söylenenlere inanmasa ona: ^[87c] “İnsan mı yoksa kullanıp giydiği elbise mi uzun ömürlüdür?” sorusunu sorabiliriz. En uzun ömürlünün insan olduğu yanıtı, kısa ömürlü elbisenin yok olmaması durumunda söz konusu insanın yaşadığının kanıtı mı olur? Ama Simmias, gerçek hiç de öyle değil. Söyleyeceklerimi sen de dikkatle dinle. Gerçekten de herkes bu fikir yürütmenin saçmalığını anlayabilir. Söz konusu dokumacı, bir sürü elbise dokuyup onları eskittikten çok sonra, ^[87d] ama son elbisesinden önce ölür. Ama bu söylediğim, adamın o son elbiseden daha kısa ömürlü ve daha güçsüz olduğunu göstermez. Bu düşünce ruhla beden için de ifade edilebilir. Onlar hakkında da, beden güçsüz ve kısa ömürlü, ruhunsa uzun ömürlü olduğu ve özellikle uzun süre var olması durumunda birçok beden eskittiği söylenebilir. Gerçekten de beden akan bir nehir olsa, insanın yaşamı süresince yıpranıp tükense ^[87e] ve ruh eskittiği bedenleri hiç durmadan yeniden dokusa, yok olduğu sırada ruhun dokuduğu son elbisesini giyiyor olması gerekirdi.¹⁰⁰ Söz konusu elbise kendisinden daha uzun ömürlü tek elbise olurdu ve ruh yok olduktan sonra beden de fiziksel güçsüzlüğünü göstererek süratle çürüyüp yok olurdu. Bununla birlikte, savdan ikna olarak, öldükten sonra ruhumuzun kesin-

likle bir yerlerde var olmaya devam ettiğine inanmaya henüz hakkımız yoktur. ^[88a] Hatta böyle düşünen birine daha da ileri gidilerek daha çok hak verilmesi durumunda, ruhların sadece biz doğmadan önce var olmakla kalmayıp, bazı ruhların ölümümüzden sonra da varlıklarını sürdürdükleri, gelecekte de var oldukları ve ruhlar birkaç kez doğuma dayanabildikleri için tekrar tekrar doğup öldükleri konusuna da katılıyorum. Ama bütün bunlar kabul edilse bile, ruhun bu birbirini izleyen doğumlarda yorulmadığı ^[88b] ve ölümlerin birinden sonra tamamen yok olmayacağı konusunda kesin bir şey söyleyemeyiz. İçimizden kimse algılayamayacağından, ruh için bir felaket olan bu ölümü ve bu dağılmayı kimse bilemez. Durum dediğimiz gibiyse, ölüm karşısına güvenle çıkmak yanıltır, çünkü ruhun her açıdan ölümsüz ve yıpranmaz olduğu kanıtlanmadıkça bu güven aptallıktan başka bir şey değildir. Ruhun ölümsüzlüğü kanıtlanmadığı sürece, ölmek üzere olan insanlar ruhları için korkmalı, bu seferki ayrılışla bedenlerinin kesin olarak yok olmasından çekinmelidirler.

^[88c] Kebes ile Simmias'ın sözleriyle, daha sonra kendi aramızda konuşurken kabul ettiğimiz gibi, hepimizin canı sıkıldı. Konuşmaların başında tamamen ikna olduğumuz hâlde, şimdi aklımızın çelindiğini hissettik. Sadece o ana kadar söylenenler hakkında değil, daha sonra söylenecekler hakkında da tereddüde düştük. Herhangi bir konuyu yargılayabilecek yetiye sahip olmadığımızı ya da böylesi konularda kesin karar vermenin mümkün olmadığını düşündük.

EKHEKRATES - Tanrılar aşkına Phaidon, size hak veriyorum. Seni şimdi dinleyen benim bile aklım karıştı. ^[88d] Hangi savlara inanacağımı bilemiyorum. Sokrates'in söyledikleri ilk başta çok ikna edici gibi görünse de sonra inandırıcılıklarını yitirdi. Bu konu, yani ruhumuzun bir tür armoniden ibaret oluşu, kendimi bildim bileli beni büyüler. Az önce sözünü ettiğinde, benim de bir zamanlar böyle düşündüğümü

anımsadım. Buna karşın, beni ruhun bedenle birlikte ölmediğine inandıracak güçlü bir kanıtı çok ihtiyacım var. Zeus aşkına söyle bana, Sokrates sohbeti nasıl sürdürdü? Onun da sizin gibi canı mı sıkıldı, yoksa sükûnetini hiç yitirmeden ^[88e] düşüncelerini desteklemeyi mi sürdürdü? Savları yeterli mi, yoksa yetersiz miydi? Her şeyi gerçeğe mümkün olduğunca sadık kalarak, bütün ayrıntılarıyla anlat.

PHAİDON - Seni temin ederim Ekhekrates, Sokrates'ten birçok kez bayağı etkilenmiş olmama rağmen, hiçbir zaman yanında geçirdiğim o saatlerdeki kadar ona hayranlık duymamıştım. ^[89a] Verecek yanıtlar bulabilmesi şüphesiz şaşıla- cack bir şey değildi, ama özellikle o iki gencin söylediklerini dinlerken gösterdiği sevecenlik, iyi niyet ve saygıya hayran kaldım. Sonra bu sözlerin bizi ne kadar etkilediğini anlayarak hemen tedavi etmeye çalıştı ve sanki bir muharebede yenilmiş kaçaklarımız gibi bizi tekrar geri çağırarak, onu izlememizi ve konuyu yeni baştan gözden geçirmemizi sağladı.

EKHEKRATES - Bunu nasıl yapabildi?

PHAİDON - Sana anlatacağım. O sırada sağında, yatağın yanındaki ^[89b] alçak bir iskemlede oturuyordum, o da benden oldukça yüksek bir yerdeydi. Başımı okşayarak, fırsat buldukça yapmaktan hoşlandığı gibi, omuzlarıma dökülen saçlarıma takıldı.¹⁰¹

— Demek Phaidon, yarın bu güzel saçlarını kestireceksin, dedi.

— Öyle görünüyor Sokrates, diye yanıt verdim.

— Ama seni ikna edebilirsem kestirmeyeceksin.

— Neden ikna etmeye çalışacaksın ki?

— Bugün savımız “ölür” ve biz ona yeniden hayat veremezsek, ben kendi saçlarımı, sen de şu elimde tuttuğum saçlarını kestireceğiz.¹⁰² Ben kendi hesabıma senin yerinde olup bu tartışmada yenilseydim, ^[89c] Simmias ve Kebes'in iti-

razılarını başka bir tartışmada alt edene kadar Argoslular¹⁰³ gibi saçlarını tekrar uzatmamaya ant içerdim.

— Ama rivayet edildiğine göre Herakles’in gücü bile iki kişiye yetmiyordu,¹⁰⁴ dedim.

— O zaman hava henüz kararmamışken, sen de beni İolaos niyetine yardımına çağır.

— Peki çağırıyorum, dedim. Ama Herakles gibi değil, Herakles’i çağırın İolaos gibi çağırabilirim.

— İkisinin arasında pek fark yok, dedi. Ama her şeyden önce başımıza gelebilecek bir beladan sakınmalıyız.

— Nasıl bir beladan söz ediyorsun?

— ^[89d] Bazılarının “insan düşmanı” olması gibi biz de “düşünce düşmanı” olmayalım, çünkü düşüncelerden nefret etmek kadar kötü bir şey olamaz, dedi Sokrates. Aslında düşünce düşmanlığı da insan düşmanlığının olduğu şartlarda ortaya çıkar. İnsan düşmanlığı, insanlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan bir insana sonsuz güven duyup, onu kesinlikle doğru, düzgün ve güvenilir sandıktan sonra kurnaz, güvenilmez ve sandığımızdan farklı olduğunun anlaşılmasıyla ortaya çıkar. Bu hayal kırıklığı, özellikle en yakın ve samimi saydığımız arkadaşlarımızla birkaç kez tekrarlandığında bütün insanlardan nefret etmeye ^[89e] ve hiçbirinde en küçük de olsa sağlıklı bir özellik bulunmadığına inanmaya başlarız. Bunun böyle olduğunu sen de hiç fark etmedin mi?

— Elbette, ben de fark ettim, dedim.

— Bu çok çirkin bir davranış değil mi? Bu şekilde davranan biri, insanlar hakkında bilgi sahibi olmadan onlarla ilişkiye girmeye çalışmıştır. ^[90a] İnsanları az da olsa tanısaydı, tamamen iyi ve tamamen kötülerin çok az olduğunu, oysa iki uç arasında bulunanların çoğunlukta olduğunu bilirdi.

— Bununla ne demek istiyorsun? diye sordum.

— Aynı şey ufak tefek ve iri insanlarda da olur, diye devam etti Sokrates. Dev gibi bir adamla bir cücenin, çok büyük bir köpekle çok küçük bir köpeğin ya da [uç özelliklere sahip] herhangi başka bir şeyin ne kadar nadir olduğunu bir düşünsene! Aşırı hızlı ve yavaş, güzel ve çirkin, ak ve kara ile de böyle değil mi? Her zaman uçların nadir ve az, aradaki durumların ise çok ve sık görüldüğünü bilmez misin?

— Bilirim tabii, diye yanıt verdim.

— ^[90b] Bir kötülük yarışı ilan edildiğini düşün. Bu yarışın birincileri çok az sayıda olmaz mıydı sence?

— Az olmaları doğal, dedim.

— Tabii ki doğal! Ancak en azından bu açıdan, düşüncelerle insanlar aynı değil, çünkü bu kez konuşmamıza sen liderlik ettin ve ben seni takip ettim. Aslında benzerlik şurada: Düşünce sanatına hâkim olmayan biri bir düşüncenin doğru olduğuna inanır, ama daha sonra aynı düşüncenin yanlış olduğuna hükmeder. Aslında aynı düşünceye başka açılardan yaklaşıldığında bazen doğru, bazen de yanlış olduğuna hükmedilebilir ve bu birkaç kez üst üste tekrarlanabilir. Hayatlarını karşıt düşünceleri incelemekle geçirenler, ^[90c] yani sofistler, sonunda bilgeliğin doruklarına ulaştıklarına, hiçbir şeyin ve hiçbir düşüncenin doğru ve güvenilir olmadığını sadece kendilerinin fark ettiğine inanırlar. Onlara göre, her şey Eğriboz'da olduğu gibi sürekli ileri geri hareket eder,¹⁰⁵ hiçbir şey bir an bile yerinde durmaz.

— Söylediklerin çok doğru, dedim.

— Bu durumda Phaidon, hep aynı kaldıkları hâlde bazen doğru bazen de yanlış görünen düşüncelerin varlığından hareketle, ^[90d] herkesin doğruluğunu kabul edeceği düşünceler gerçekten de varken, bir insanın bütün düşüncelerin yanlış olduğuna hükmetmesi çok üzücü. Böyle bir insan, kabahati kendinde ve acemiliğinde arayacağına, duyduğu üzüntünün etkisinde kalarak büyük bir rahatla-

mayla sorumluluğu kendinden düşüncelere devreder. Bundan sonraki hayatını düşüncelerden nefret ederek ve onları küçümseyerek geçirir, gerçeklerden ve varlıklar hakkındaki bilgiden mahrum kalır.

— Zeus aşkına, bu çok acıklı bir durum!

— Öyleyse, düşüncelerde sağlıklı hiçbir şey bulunmadığı yaklaşımının ruhumuzu ^[90e] etkilemesine izin vermeyelim. Buna karşılık, henüz sağlıklı düşünme yetisine sahip olmadığımızı kabul edelim. Sen ve ötekiler yaşayacağınız uzun yıllar, bense yaklaşan ölümüm uğruna, büyük bir cesaret ve coşkuyla düşüncelerimizi sağlıklı kılmaya çalışalım, ^[91a] çünkü şu anda ölümü bir filozof gibi değil, cahil bir insanın kavgacı zihniyetiyle karşılamaktan çekiniyorum. Böyle insanlar, herhangi bir konuyu tartıştıkları ya da bir itirazda bulundukları zaman, ne hakkında konuştuklarını iyi bilmekten çok, savundukları düşünceleri orada bulunan herkese kabul ettirmeye önem verirler. Bana gelince, şu anda onlardan şöyle bir farkım var: Bütün imkânlarımı kullanarak söylediklerimin doğruluğuna sizi değil –bu benim için ikinci derecede önemli–öncelikle kendimi ikna etmeye çalışacağım. ^[91b] Sevgili dostum, kanımca oldukça avantajlı bir konumdayım. Söylediklerim doğruysa, iyi ki onlara şimdiden inanmışım, doğru değilse, yani ölümünden sonra hiçbir şey yoksa, en azından ölene kadar ağlayıp sızlayarak yanımda bulunan sizleri rahatsız etmeyeceğim. Ayrıca bu düşünceler beni uzun süre meşgul etmeyecek, kısa süre sonra yok olup gidecekler. İşte Simmias ve Kebes, kendimi bu şekilde hazırlayarak tartışmaya dönüyorum. Size gelince, beni dinleyecek olursanız ^[91c] Sokrates’e değil gerçeklere önem verin ve bana ancak söylediklerimin doğru olması durumunda hak verin. Bütün savlarınızı kullanarak bana karşı çıkın ve coşkuyla kapılıp, hem sizi hem de kendimi aldatarak, giderayak iğnesini içeride bırakan arılara benze-memi engelleyin.

Haydi başlayalım artık! Öncelikle bana söylediklerinizi hatırlayamadığımı görürseniz bana hatırlatın. Anladığım kadarıyla Simmias, bedenden daha ilahî ve daha iyi olmasına rağmen, ^[91d] bir tür armoni olduğundan, ruhun bedenden önce yok olmasından şüpheleniyor ve korkuyor. Öte yandan Kebes, ruhun bedenden daha uzun ömürlü olduğuna dair bana katılıyor görünse de, birçok bedene bürünerek onları eskiten ruhun, son bedenini terk ettiğinde onunla birlikte yok olup olmadığından emin değil. Ayrıca beden sürekli hasara uğradığına göre, ruhun bu yok oluşunun gerçek ölüm anlamına gelebileceğinden kuşkulanıyor. Simmias ve Kebes, inceleyeceğimiz noktalar bunlar değil mi?

^[91e] İkisi de incelenecek noktaların bunlar olduğunu söylediler.

— Daha önce ileri sürdüğümüz savların hepsini mi reddediyorsunuz, yoksa bazılarını kabul edip bazılarını kabul etmiyor musunuz? diye sordu Sokrates.

— Bazılarını kabul ediyoruz, bazılarını da etmiyoruz, diye yanıtladılar.

— O hâlde öğrenmenin anımsama olduğunu ve bu durumda ruhun bedene bağlanmadan önce bir yerde bulunması gerektiğini ^[92a] iddia eden savımız hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Bu sav ilk andan beri beni tamamen ikna etti ve ona hâlâ bütün diğer konuştuklarımızdan daha fazla bağlıyım, dedi Kebes.

— Ben de aynı şekilde düşünüyorum ve günün birinde bu konu hakkında fikrimi değiştirirsem bana çok tuhaf gelecek, dedi Simmias.

— Ama buna mecbursun Thebaili dostum, dedi Sokrates. Armoninin birleşik bir şey olduğuna ve ruhun bedende bulunan birtakım gerginliklerden oluşturulmuş bir armoni

olduğuna inanmaya devam edeceksen fikrini değiştirmek zorunda kalacaksın. Armoniye meydana getiren unsurlar daha ortaya çıkmadan ^[92b] armoninin var olduğuna dair az önce söylediklerine kendini bile inandıracağını sanmam. Yoksa inandırabilir misin?

— Hiç sanmıyorum Sokrates.

— Ruhun insan şekline bürünmeden ve bir bedenle birleşmeden önce var olduğunu ve aynı zamanda henüz var olmayan unsurların birleşmesinden meydana geldiğini iddia ettiğinde böyle bir sonuca vardığımızı sen de anlıyorsun herhâlde, diye devam etti Sokrates. Armoni senin anlattığın gibi değil, lyra, telleri ^[92c] ve henüz armoni kazanmamış sesler daha önce var olur, oysa armoni bütün bunların bir araya gelmesiyle daha sonra meydana gelir ve ilk yok olan da odur. Bu savı daha önceki savınla nasıl uzlaştırabilirsin?

— Hiçbir şekilde Sokrates.

— Ancak savların uyuşması, yani bir bakıma armoni içinde bulunmaları isteniyorsa, ilk önce armoniyle ilgili savının uyuşması gerekmez mi?

— Gerçekten de öyle, dedi Simmias.

— Yine de bu savın öncekilerle uyuşmuyor. Bu durumda, öğrenmenin anımsama ve ruhun armoni olduğunu iddia eden iki farklı savdan birini seçmek zorundasın.

— Kesinlikle birincisini seçerim Sokrates, diye yanıtladı Simmias. ^[92d] Diğer sav, insanların çoğunun fikir yürütmesinde olduğu gibi, bana mümkün ve gerçeğe yakın geldiğinden, hiçbir şekilde kanıtlanmadan aklıma geldi. Ancak kanıtları gerçeğe yakınlığa dayandırılan savların boş olduklarının bilincindeyim. Bunlardan sakınılmazsa, geometri ve diğer konularda insanı kolaylıkla aldatabilirler. Öğrenme ve anımsamaya dair diğer sav ise kabul edilmeye değer bir yöntemle kanıtlandı. Ruhumuzun bedene ulaşmadan önce,

“gerçekten var olan”ın özünün var oluşu gibi var olduğunu söylemiştik. Bu savın doğruluğunu hiç tereddüt etmeden, ^[92e] tam olarak kabul ediyorum. Bu yüzden de, görüldüğü kadarıyla, ne kendim ne de başkaları, ruhun armoniden ibaret olduğunu söylediğinde bunu kabul edemem.

— Peki buna ne dersin Simmias? diye devam etti Sokrates. ^[93a] Armoniye ya da herhangi başka bir birleşime, kendisini oluşturan unsurlardan farklı olması uygun düşer mi?

— Hiçbir şekilde.

— Aynı şekilde, kanımca bu unsurların yaptığı ya da maruz kaldığı fiillerden birini yapması ya da maruz kalması da uygun düşmez.

Simmias ona hak verdi.

— O hâlde armoninin kendisini oluşturan unsurları yönetmesi değil, onların peşinden gelmesi uygun düşer.

Simmias bu konuda da ona hak verdi.

— Demek ki armoninin; hareketler, sesler ve herhangi başka şeyler konusunda, kendisini oluşturan unsurlardan farklı davranabilmesi mümkün değil.

— Kesinlikle öyle.

— Her tür armoninin doğasında, kendisini oluşturan unsurların birleşme derecesine uygun bir armoni olması yok mudur?

— Dediğini pek anlayamadım.

— Eğer armoniyi oluşturan bileşenler daha çok ve daha geniş ölçüde senkronize olabilseydi ^[93b] daha fazla ve daha büyük bir armoni, daha az ve daha dar ölçüde senkronize olsaydı daha az ve daha küçük bir armoni gerçekleşmez miydi?

— Elbette.

— Bunu ruhlara da uygulayabilir miyiz? Yani en asgari düzeyde bile, bir ruhun diğer ruhlarla kıyaslandığında daha çok ve daha büyük derecede ya da daha az ve daha küçük derecede ruh olması mümkün mü?

— Asla.

— Zeus aşkına devam edelim öyleyse. Bir ruhun dirayetli ve erdemli olduğundan iyi olduğunu ya da dirayetsiz ^[93c] ve erdemsiz olduğundan kötü olduğunu söyleyebilir miyiz?

— Elbette söylenebilir.

— Ruhun armoni olduğunu iddia edenler, ruhlarda iyilik ve kötülük bulunmasına dair ne diyebilirler? Bunu farklı bir armoni türünün varlığıyla mı yoksa armoni eksikliğiyle mi açıklayacaklar? Yani iyi bir ruhun senkronize olduğundan, kendisi de armoni olduğu hâlde içinde başka bir armoni barındırdığını, diğerininse senkronize olmadığından içinde başka bir armoni barındırmadığını mı iddia edecekler?

— Ben bu konuda herhangi bir yanıt veremem. Ama ruhun armoni olduğunu iddia edenlerin herhâlde buna benzer bir şey söylemesi gerekir.

— ^[93d] Az önce bir ruhun başka bir ruhtan daha çok ya da daha az ruh olamayacağı konusunda anlaştığımızı. Ancak bu, aynı zamanda bir armoninin başka bir armoniden ne daha büyük ve geniş, ne de daha küçük ve dar olamayacağı konusunda anlaştığımızı da gösterir.

— Kesinlikle.

— Demek ki bir armoni ne daha az ne de daha çok armoni olabildiği gibi, ne daha az ne de daha çok senkronize olabilir. Öyle mi?

— Öyledir.

— Bu durumda, ne daha az ne de daha çok senkronize olmayan bir armoni; armoniye daha mı az, daha mı çok yoksa eşit derecede mi katılır?

— Eşit derecede katılır.

— O hâlde bir ruh başka bir ruhla kıyaslandığında ondan ^[93c] daha fazla ya da daha az ruh olamayacağı gibi, daha çok ya da daha az senkronize de olamaz.

— Doğru.

— Bu şartlar altında, armoninin varlığına ya da yokluğuna daha çok katılması mümkün değildir.

— Değildir tabii.

— İyiliğin armoni, kötülüğün de armoni eksikliği olduğu doğruysa, bir ruh iyiliğe ya da kötülüğe başka bir ruhtan daha fazla katılamaz ve iyilik ya da kötülükte o ruhun daha fazla payı olamaz değil mi?

— Olamaz tabii.

— ^[94a] Ruhun armoni olduğu doğruysa Simmias, düz mantığa göre hiçbir ruhun kötülüğe katılmayacağını sanıyorum, çünkü armoninin kendisi de armoni olduğuna göre, hiçbir şekilde armoni eksikliğine katılamaz, ona katkıda bulunamaz.

— Kesinlikle.

— Aynı şekilde, tamamen ruh olan ruh da kötülüğe katkıda bulunamaz.

— Şimdiye kadar söylediklerimiz doğruysa böyle bir şey nasıl olabilir?

— Bu düşünceye göre, ruhlar doğaları gereği ruh olarak meydana geldilerse, bütün canlı varlıkların ruhları eşit derecede iyi olmalıdır.

— Ben de öyle düşünüyorum Sokrates, dedi Simmias.

— Ruhun armoni olduğuna dair baştaki varsayım doğru olsaydı, ^[94b] konuştuklarımızın yerinde söylendiğine ve böyle bir sonuca varacağımıza hâlâ inanıyor musun?

— Kesinlikle hayır.

— Şimdi de şunu söyle, diye devam etti Sokrates. İnsanın sahip olduğu şeyler içinden, ruh ve özellikle sağduyulu ruh dışında, insanı yönetebilecek başka bir erk biliyor musun?

— Ben bilmiyorum.

— Peki, ruh insanı şu iki yoldan hangisiyle yönetir: Bedenin tutkularına boyun eğerek mi yoksa onlara karşı koyarak mı? Şunu demek istiyorum: Örneğin beden ateşlenir ve susarsa ruh bizi karıştını yapmaya, yani su içmemeye zorlar ve açlık duyduğumuzda yememize engel olur. ^[94c] Buna benzer birçok başka durumda da ruhun bedenin tutkularına karşı koyduğunu görüyoruz, öyle değil mi?

— Evet öyle.

— Ama az önce, ruh armoni olduğu için, kendisini meydana getiren unsurların maruz kalabileceği gerilme, gevşeme, titreşimde olma gibi durumlara ters tepki veremeyeceği, o unsurları takip ettiği ve onları asla yönetmediği konusunda anlaşmamış mıydık?

— Anlaşmıştık tabii, başka ne yapabilirdik?

— Şimdi de tam tersini yaptığını görmüyor muyuz? Onlardan meydana geldiğini söylediğimiz şeyleri yönetiyor, onlara ömür boyu karşı çıkıyor, ^[94d] idmanlar ve tıp yoluyla bazılarını sert davranıp acılar vererek, bazılarını da yumuşak davranarak hepsine hüküm sürüyor. Arzulara, öfkelere ve korkulara hitap ederek, bazılarını tehditlerle, bazılarını da nasihatlerle kendisinden başka şeylermişçesine yönlendiriyor. Homeros da Odyseia’da Odysseus’tan bahsederken buna benzer bir tespitte bulunur:

“...göğsüne vurarak kalbine seslendi, dayan kalbim,
^[94e] bir zamanlar daha büyük kötülöklere dayanmış-
tın...”¹⁰⁶

Hmeros'un bu sözleri, ruhun armoni olduğu ve armoniden daha ilahî olduğu hâlde, bedenın tutkularına hükmedemeyip onların hükmü altına girdiğine inanarak söylediğini mi düşünüyorsun?

— Zeus aşkına, öyle düşünüyorum.

— Bu durumda sevgili dostum, ruhın bir tür armoni olduğunu söylemek hiç doğru değil, çünkü bu şekilde hem ilahî şair Hmeros'a, hem de kendi kendimize ters düşeriz.

— Gerçekten de öyle, diye yanıt verdi Simmias.

— Thebaili tanrıça Armonia'yı¹⁰⁷ iyi kötü yatıştırdık sanırım, ama Kadmos'la ne yapacağız? Onu nasıl ve hangi sözlerle yatıştırabiliriz Kebes?

— Onu sen bulacaksın sanırım, diye yanıt verdi Kebes. Zaten armoni hakkındaki savını beklemediğim derecede mükemmel savundun. Simmias tereddüdünü açıkladığında, ^[95a] sözlerine herhangi bir karşılık verilebilir mi diye merak ediyordum. Bu yüzden, savın senin ilk açıklamalarına bile dayanamadığını görünce çok şaşırdım. Bu yüzden Kadmos'un savının da aynı akıbete uğradığını görürsem hiç şaşırmayacağım.

— Sevgili dostum, diye yanıt verdi Sokrates, büyük sözler söyleme! Nazar değerse doğruluğunu kanıtlamaya çalıştığımız sav çürütölür. Ancak bu işleri tanrılar bilir! Bize gelince, Hmeros'un dediği gibi, birbirimize yakın kalarak yan yana ilerleyelim ve senin ciddiye alınabilecek bir şey söyleyip söylemediğine bakalım. Öğrenmek istediklerin özetle şunlar: Ruhumuzun yok olmaızlığının ve ölümsüzlüğünün kanıtlanmasını istiyorsun, ^[95c] çünkü aksi takdirde, ölmek üzere olan yaşlı bir filozofun, iyi bir hayat yaşadığı için gideceği yerde çok mutlu olacağına inanmasının aptalca bir cüret gösterisi olduğundan korkuyorsun. Ruhun güçlü ve ilahî olduğunu ve bizler insan kılığına bürünmeden çok önceden beri var olduğunu kanıtlamanın ruhun ölümsüzlüğünü değil, sadece

uzun ömürlü olduğunu, hesaplanamayacak kadar uzun bir süreden beri var olduğunu, birçok şey bildiğini ve birçok şey yaptığını kanıtladığını iddia ediyorsun. Ancak bütün bunların onu daha fazla ölümsüz kılamayacağını, hatta insan bedenine girmesinin bile, ^[95d] bir tür hastalık gibi yıpranmasının başlangıcı olacağını söylüyorsun. Bütün hayatı boyunca çile çektikten sonra ölüm denilen sonla karşılaşınca yok olur. Öte yandan bir ya da birçok kez bir bedene bürünmesinin korkularımızla ilgili olmadığını söylüyorsun. Bir insanın ruhun ölümsüzlüğünü bilmemesi ya da bildiği hâlde kanıtlayamaması durumunda aptal değilse korkması doğaldır. ^[95e] Savunduğun tezler aşağı yukarı bunlardı sanırım Kebes. Hiçbir noktanın gözden kaçmaması ve bir şeyler ekleyebilmen ya da bir şeyler çıkarabilmen için tereddütlerini birkaç kez tekrarladım.

— Şimdilik ekleyecek ya da çıkaracak hiçbir şeyim yok, dedi Kebes. Söylediklerim işte bunlar.

Sokrates derin düşüncelere dalıp uzun süre suskun kaldıktan sonra tekrar söz aldı.

— İstediklerin az buz değil Kebes, dedi. Doğuş ve yıpranmanın nedenlerini ayrıntılı bir şekilde incelememiz gerekecek. ^[96a] Bu konuyla ilgili başıma gelenleri anlatayım istersen. Söyleyeceklerim arasında kendi görüşlerini savunmada kullanabileceğin şeyler bulursan kullanabilirsin.

— İsterim elbette, dedi Kebes.

— Öyleyse söyleyeceklerime kulak ver. Gençliğimde “doğa tarihi” denen bilime karşı büyük bir ilgi duyuyordum, çünkü her şeyin nedenini, yani neden doğduğunu, neden öldüğünü ve neden var olduğunu bilmeyi çok önemsiyordum. Çoğu zaman da ^[96b] kafamı şöyle konuları araştırmakla yoruyordum: Canlı varlıklar bazılarının dediği gibi, sıcak ve soğuşun bir araya gelmesiyle mi oluşur? Düşünebilmemizi sağlayan kan mı, hava mı, yoksa ateş mi?¹⁰⁸ Yoksa bunlar-

dan hiçbirini değil de işitme, görme ve koklama duyularını doğuran beyin mi? Bu duyular anımsama ile düşünmeyi, onlar da sabitlenince sırasıyla aynı şekilde bilgiyi mi oluştururlar? Daha sonra, her birinin zamanla nasıl bozulduğunu ve yer ile gökte meydana gelen olayları ^[96c] incelerken bu türden araştırmalar için hiç de uygun biri olmadığını fark ettim. Bunu sana gayet tatmin edici bir şekilde kanıtlayabilirim. Bu araştırmalar beni öyle köreltti ki, kendi kanıma ve başkalarının kanısına göre iyi bildiğim konuları bile tamamen unuttum. Unuttuğum birçok şeyden biri de insanın büyüyüp gelişme sebebiydi. O zamanlar insanların yedikleri ve içtikleri sayesinde büyüdüğünü herkesin doğal olarak bildiğini sanıyordum. ^[96d] Besinler sayesinde kaslara kas, kemiklere kemik ve aynı şekilde bedenin bütün parçalarının her birine uygun unsurlar eklenir, böylece bedenin hacmi büyür, insan da küçükken büyük olur. O zamanlar bu şekilde düşünüyordum. Ne dersin, böyle düşünmekte haklı mıydım?

— Bence haklıydın, dedi Kebes.

— Öyleyse şunu da bir araştı! Uzun boylu biri kısa boylu birinin yanında dururken, başı daha büyük olduğu için uzun görüldüğünü, ^[96e] küçük bir atla büyük bir atın da aynı şekilde kıyaslandığını sanırdım. Bunlardan daha da açık söylemek gerekirse, on sayısı sekiz sayısına iki sayısının eklenmesiyle oluştuğu için onun sekizden büyük olduğuna, biri diğerinin iki misli olduğu için de iki kulacın bir kulaçtan büyük olduğuna inanıyordum.

— Peki bu konu hakkında şimdi ne düşünüyorsun?

— Zeus aşkına, böyle şeylerin nedenlerini bilmek konusunda kendimi çok yetersiz görüyorum. Bire bir eklediğimizde, bire bir katıldığı için mi birken iki olduğunu, yoksa baştaki bir ile ona eklenen birin toplama işlemi sayesinde mi iki olduklarını bile kendi kendime anlatamıyorum. ^[97a] Ayı ayrı var oldukları zaman, her biri birdi ve daha ikiyi oluştur-

muyorlardı, ancak karşılıklı olarak birbirlerine yaklaştıklarında, bir araya gelmeleri ikiye oluşturmalarının nedeni oldu. Aynı şekilde, ikinin “bir”in ikiye eşit parçaya ayrılmasıyla da meydana geldiğine kendimi ikna edemiyorum, çünkü bu yaklaşım birinci yaklaşımın tamamen tersi. ^[97b] Birinci şıkta, iki ayrı “bir”in yakınlaşması ve birbirlerine eklenmesi sayesinde iki oluşurken, diğer şıkta bir parçanın diğerinden kopması ve iki parçanın birbirlerinden ayrılması sayesinde iki oluştu. Bu durumda, böyle akıl yürütmeyle elde edilebilecek bilgileri, yani “bir”in ya da herhangi başka bir şeyin nasıl oluştuğunu ve nasıl yok olduğunu bildiğimden emin değilim. Ancak bu akıl yürütmeyi hiç benimsemediğimden, çeşitli unsurları rastgele bir araya getirerek kendime özgü başka bir yöntem geliştirdim.

Fakat günün birinde, birisinin, [kendi ifadesine göre] Anaksagoras’ın yazmış olduğu bir kitapta: ^[97c] “Her şeyi düzene sokan ve her şeyin sebebi akıldır,” diye bir cümle okuduğunu duydum. Nedenleri açıklayan böyle bir düşünceyi çok beğendim ve her şeyin nedeninin “akıl”a bağlanması bana doğru göründü. Eğer bu düşünce doğruysa, her şeyi düzenleyen aklın, her şeyi mümkün olabilecek en iyi şekilde düzene sokup yerleştireceğini düşündüm. Bu durumda, herhangi bir şeyin nasıl meydana geldiğini, nasıl yok olduğunu ve nasıl var olduğunu öğrenmek isteyen bir insan, ^[97d] bütün bu şeylerin en iyi şekilde nasıl meydana gelebileceğini, yok ve var olabileceğini araştırmalıdır. Bu düşünceden hareketle, bir insanın hem kendisi hakkında, hem de kendisi dışındaki konular hakkında, daima en iyiyi ve en güzeli araştırması gerektiğine kanaat getirdim. Ancak iyiyi ve güzeli öğrenirken, aynı bilginin başka bir cephesi olan kötüyü de öğrenmek gerekir.

Bunları düşünerek, büyük bir sevinçle bana varlıkların var oluş nedenini benim anlayabileceğim şekilde anlatacak kişiyi Anaksagoras’ta bulduğuma inandım. Bana ilk önce

yerin düz mü yoksa yuvarlak mı olduğunu, ^[97e] neden öyle olduğunu ve yer için en iyi şeklin hangisi olduğunu anlatacak, neden öyle olması gerektiğini ayrıntılarıyla öğretecekti. Yerin evrenin ortasında olduğunu söylese, onun merkezde olmasının kendisi için neden en iyi durum olduğunu anlatmasını isteyecek, ^[98a] başka hiçbir neden açıklamasına gerek duymayacaktım. Aynı mantığa sadık kalarak güneş, ay ve diğer yıldızlar hakkında bilgiler edinmek isteyecektim. Kıyaslamalı olarak hızlarını, yörüngelerindeki değişimleri, maruz kaldıkları diğer değişiklikleri, her biri hakkında yaptıklarını yapmanın, maruz kaldıklarına maruz kalmanın ne açıdan iyi olduğunu öğrenecektim. Her şeyin akıl tarafından düzene sokulduğunu iddia eden birinin, ^[98b] bu varlıkların bu şekilde var olmasını, onlar için en iyi olacağından başka bir nedene dayandırabileceğini aklıma bile getirmemiştim. Her biri için ayrı ayrı ve tümü için genel bir açıklama getirdiğine göre, her biri için ayrı ayrı ve tümü için genel olarak neyin en iyi olduğunu ayrıntılarıyla anlatacağını sanmışım. Beklentilerimden kolay kolay vazgeçmemeye kararlıydım. Büyük bir hevesle kitabı elime alarak en iyiyi ve en kötüyü mümkün olabilecek en kısa zamanda öğrenmek üzere, elimden geldiğince hızlı bir şekilde okumaya başladım.

Bu güzel umutlarla başladığım hâlde, biraz okuduktan sonra karşımda hiçbir konuda akli kullanmayan ^[98c] ve varlıkların nedenini birtakım gerçeklere bağlayacağına, havaya, aither'e, suya ve başka tuhaf şeylere bağlayan bir insan çıktı. Bence bu durum, Sokrates'in her şeyi aklına danışarak yaptığını söyledikten sonra, yaptıklarını bedeninin kemik ve sinirden oluşmasıyla açıklamaya çalışan bir adamın durumuna benziyor. Kemikler katıdır ve birtakım bağlantı yerleri vasıtasıyla birbirleriyle bağlanırlar, oysa gerilip kasılma özelliğine sahip olan sinirler, ^[98d] kemikleri kaslarla ve hepsini çevreleyen deriyle birlikte sararlar. Kemikler eklemler içinde rahatlıkla hareket ederken, sinirler gerilip kasılarak örneğin

bacaklarımı bükebilmemi sağlarlar. Bu yaklaşıma göre, şu anda burada oturmamın nedeni, daha önce bacaklarımı bükebilmiş olmamdır. Sizinle konuşmamı açıklayabilmek için de benzer şekilde akıl yürütür, gerçek nedenleri açıklamaktan kaçınarak ^[98e] ses, hava, gürültü ve bunlara benzer binlerce neden gösterebilirim. Ancak, burada kalmanın iyi olacağına inanmamı ve bana verecekleri ceza ne olursa olsun kabullenmemi sağlayan, Atinalıların beni ölüme mahkûm etmenin iyi olacağına hükmetmeleri oldu. Çünkü köpek aşkına, kentin bana verdiği cezayı çekmenin daha doğru ve daha iyi olacağını düşünmesem, bir köle gibi kaçarak ^[99a] bu kemiklerle bu sınırları uzun süre önce Megara ve Boiotia'ya götürmüş olurdum. Bununla birlikte bu tür şeylere “neden” adını vermek son derece mantıksız olurdu. Ancak herhangi biri, bana kemik, kas ve sahip olduğum benzeri şeylere sahip olmasaydım, yapmayı aklıma koyduğum şeyleri yapamaya-
cağımı söylese doğruyu söylemiş olurdu. Yine de her yaptığımı, en iyiyi yapmayı seçtiğim için değil de aklımı kullanarak ^[99b] ve demin saydığım şeyler sayesinde yaptığımı söylemesi büyük düşüncesizliktir. Bu, gerçek “neden”in ve “neden”in “neden” olmasını sağlayan şeyin bambaşka şeyler olduğunu ayırt edemediğini gösterir. Bana kalırsa insanların çoğu, bu ikincisine karanlıkta el yordamıyla yaklaşır gibi yaklaşmakta ve ona doğasına uymayan “neden” adını vermektedirler. Bu yüzden, biri yeryüzünü bir kasırga ile sararak gökyüzü sayesinde yerinde sabit kaldığını¹⁰⁹ söylerken, başkası onu havanın desteği ile yerinde duran geniş bir çamaşır teknesi-
ne¹¹⁰ benzetir. Ancak hiç kimse, her şeyin bulunabileceği en iyi yerde bulunmasını sağlayan gücü aramayı önemsemez ve onun ilahî bir güç olması gerektiğini düşünmez. ^[99c] Varlıkları “iyiliğin” ve “gerekliliğin” birleştirip bir arada tuttuğunu akıllarına getirmeden, her şeyi bir arada tutan daha güçlü ve daha ölümsüz bir Atlas bulabileceklerini sanırlar. Böyle bir “neden”le ilgili neler olup bittiğini öğrenebilmek için seve

seve herhangi bir öğretmenin öğrencisi olabilirdim. Ancak buna sahip olamadığım, bulmayı beceremediğim ve başkasından da öğrenemediğim için, “neden”e kavuşabilmek için çıktığım ^[99d] ikinci yolculuğa nasıl başladığımı anlatmamı ister misin Kebes?

— Ne kadar istediğimi bilemezsin!

— Bütün bunlardan sonra, varlıkları incelemekten yorulduğum ve güneş tutulmasını izleyip gözleyenlerin başına gelen belalardan sakınmak için korunmam gerektiğine kanaat getirdim. Onlar güneşin aksini su ya da yansıtıcı başka bir yüzey üzerinde ^[99e] izlemediklerinden gözlerini mahvederler. Ben de başıma benzer bir bela gelmesinden çekindim. Varlıklara gözlerimle bakıp, onları bütün diğer duyularım ile kavramaya çalışırsam ruhumu tamamen köreltmekten korktum. Bu yüzden düşüncelere sığınmaya ve varlıkların gerçekliğini düşünceler vasıtasıyla incelemem gerektiğine karar verdim. Aslında yaptığım benzetme belki de o kadar doğru değil, ^[100a] çünkü varlıkları düşünceler yoluyla inceleyen birinin onları somut anlamda inceleyen birinden daha fazla imge hâlinde gördüğünü iddia etmek istemiyorum. Ancak yine de incelemelerimde bu yolu izledim. Her seferinde bana en sağlam gelen düşünceyi temel alarak onunla bağdaşan şeyleri hem “nedenler”, hem de bütün diğer şeyler açısından gerçek kabul ediyorum. Temel düşünceyle bağdaşmayan şeyleri de gerçek dışı sayıyorum. Ancak bu söylediklerimi sana daha açıkça anlatmak isterim, çünkü sanırım beni pek anlayamadın.

— Zeus aşkına, pek anladığımı söyleyemem, dedi Kebes.

— ^[100b] Gerçi söylediklerimde yeni bir şey yok. Her fırsatta daha eski konuşmalarımızda olduğu kadar az önce de tekrarlamaktan bıkip usanmadığım şeyler. Sana, bunca üzerinde durduğum “neden”in ne olduğuna dair düşüncelerimi açıklamaya kalktığımda, binlerce kez tekrarlanan savlara

dönerek onlardan başlayacağım: Güzel, iyi, büyük ve benzeri kavramlar kendiliklerinden vardır. Bana katılır ve kendiliğinden var olan şeylerin varlığını kabul edersen, bunlardan hareketle sana ruhun ölümsüzlüğünü gösterip kanıtlayabileceğimi umuyorum.

— ^[100c] Elbette kabul ediyorum, dedi Kebes. Sen de bir an önce söylediklerinin sonunu getirmeye çalış.

— Söylediklerimden çıkarılacak sonuçları gözden geçir ve bana katılıp katılmadığını söyle. Bence mutlak güzel dışında bir güzel varsa, söz konusu güzel başka bir neden yüzünden değil, mutlak güzele katıldığı için güzeldir. Bu düşüncem bütün diğer kavramlar için de geçerlidir. Bu tür bir “neden”in geçerliliğini kabul ediyor musun?

— Kabul ediyorum, dedi Kebes.

— Başka bilgece “neden”leri bir türlü anlayamadığımı ve açıklayamadığımı kabul etmek zorundayım. Bana bir şeyin renginin canlılığı, şeklinin ^[100d] ya da herhangi başka bir özelliğinin güzelliği yüzünden güzel olduğunu söylediklerinde, aklıma karıştırmaktan başka işlevleri olmayan bu açıklamaları reddediyorum. Basit, kaba ve belki de safça bir düşünce yürüterek, bir şeyin, sadece mutlak güzel sayesinde ve hangi yöntem ya da yolla olursa olsun ona katılmasıyla güzel olabileceğine inanıyorum. Güzelliğin nasıl iletildiği konusunda fazla ısrarcı değilim, ancak söylemek istediğim şudur: Güzel şeyler mutlak güzel sayesinde güzel olurlar. Kendime ve başkalarına verebileceğim en sağlam yanıt budur. ^[100e] Bu ilkeye dayanarak hiçbir yanlış adım atmayacağıma inanıyorum ve tam bir emniyetle, kendime ve başkalarına, güzel şeyleri “mutlak güzel”in güzel kıldığını söyleyebilirim. Sen de öyle düşünmüyor musun?

— Evet, öyle düşünüyorum.

— Aynı şekilde, mutlak büyüklük sayesinde büyükler büyük ve daha büyükler daha büyük, mutlak küçüklük sa-

yesinde de küçükler küçük ve daha küçükler daha küçük oluyor, değil mi?

— Evet.

— Bir insanın bir başkasından bir baş kadar büyük olduğunu, diğerinin de bir baş kadar küçük olduğunu ^[101a] sana söylediklerinde sen de kabul etmeyeceksin. Bir başkasından büyük olan herhangi bir şeyin sadece mutlak büyüklük [kavramı] sayesinde büyük olduğunu, bir diğerinden küçük olan bir şeyin de sadece mutlak küçüklük [kavramı] sayesinde küçük olduğunu söyleyeceksin. Eğer birinin diğerinden bir baş sayesinde daha büyük olduğunu söyleseydin, sana ilk olarak tek bir şey sayesinde büyüğün daha büyük ve küçüğün daha küçük olamayacağı itirazını, daha sonra da küçük bir şey olan kafa sayesinde ^[101b] büyüğün daha büyük olmayacağı itirazını öne sürmelerinden çekinecektin. Yoksa bu itirazlardan çekinmez miydin?

— Mutlaka çekinirdim, dedi Kebes gülerek.

— O hâlde onun sekizden niceliği yüzünden ya da niceliği yüzünden değil de iki sayı kadar fazla olduğu için daha büyük olduğunu söylemekten de çekinmeyecektin, diye devam etti Sokrates. Aynı şekilde iki kulaç da niceliği yüzünden değil, bir kulacın iki misli olduğu için ondan büyüktür. Sanırım bu ikinci örnekte de aynı şeylerden çekinmek gerekir.

— Şüphesiz!

— Bire bir eklenmesi durumunda ikiye oluşturanın toplama işlemi, ^[101c] birin ikiye bölünmesi durumunda da ikiye oluşturanın bölme işlemi olduğunu söylemekten kaçınmayacaksın, değil mi? Bir şeyin meydana gelmesinin tek nedeninin onu oluşturabilecek karakteristik öze katılması olduğunu haykırmayacak mısın? Bu durumda ikinin oluşmasının tek nedeninin, ikiliğe katılmasının olduğunu göreceğinden, toplamaları, bölmeleri ve bunlara benzeyen diğer karmaşık işlemleri bir kenara iterek, bunlara dair açıklamaları sen-

den daha bilgili olanlara bırakacaksın. ^[101d] Sen denildiği gibi, kendi gölgenden ve tecrübesizliğinden korkacağından üzerinde anlaştığımız varsayımın güvenine dayanarak yanıt vereceksin. Ama başka biri aynı varsayıma dayandığını söylediğinde sen onu önemsemeyecek ve bu varsayımdan çıkacak sonuçları incelemeden, onların birbirleriyle uyuşup uyuşmadıklarını görmeden yanıtlamayacaksın. Eğer bu varsayımı mantıklı gerekçeler öne sürerek desteklemek zorunda kalırsan aynı şekilde davranacak, yani sana öncekilerden daha doğru görünen daha genel bir varsayıma dayanacak ve tatmin edici bir sonuca ulaşana kadar bu şekilde ilerleyeceksin. Aynı zamanda, eğer gerçek olan şeyleri, yani varlıkları bulmayı amaçlıyorsan, ^[101e] her konuda itiraz etmekten hoşlananlar gibi, varsayımdan ve ondan çıkan sonuçlardan söz ederek her şeyi birbirine karıştırmamaya özen göstereceksin. Onlar, her şeyi birbirine karıştıran bilgelikleriyle kendilerini kendilerine beğendirmekle meşgul olduklarından hiç konuşmazlar ve böylesi konularla ilgilenmezler. Ama sen gerçekten de bir filozofsan ^[102a] benim anlattığım gibi davranmalısın.

Simmiyas ve Kebes'in ikisi birden söz alarak:

— Bu söylediklerin, başından sonuna kadar çok doğru, dediler.

EKHEKRATES - Zeus aşkına, haklıymışlar. Sokrates anlayışı kıt insanların bile anlayabileceği derecede açık konuşmuş.

PHAİDON - Elbette Ekhekrates. Orada bulunan herkes öyle düşündü.

EKHEKRATES - Orada olmayan, ama şimdi seni dinleyen bizlerin de düşüncesi bu yönde. Peki daha sonra neler konuşuldu?

PHAİDON - Hatırlayabildiğim kadarıyla Sokrates'in düşüncelerine hak verdiler, ^[102b] kavramların her birinin var olduğunu ve bütün varlıkların, adlarını dâhil oldukları kav-

ramlardan aldıklarını kabul ettiler. Sonra Sokrates onlara bir soru sordu: “Bu konuştuğumuz geçerliyse, Simmias’ın Sokrates’ten büyük ama Phaidon’dan küçük olduğunu söylerken, Simmias’ta iki şeyin, hem büyüklüğün hem de küçüklüğün bulunduğunu kabul etmiş olmuyor muyuz?”

— Evet, dedi Kebes.

— Ama, “Simmias Sokrates’i aşıyor” sözünü kabul etmiyorsun umarım, çünkü ifade edildiği şekliyle gerçek değil. Simmias, doğası yüzünden, ^[102c] yani Simmias olduğu için değil, sahip olduğu boyut yüzünden Sokrates’i aşar. Aynı şekilde, Sokrates’ten Sokrates olduğu için değil, boyutları kendisinden küçük olduğundan daha büyüktür.

— Doğru.

— Phaidon da Phaidon olduğundan değil, Simmias’ın küçüklüğüyle kıyaslandığında ondan daha fazla büyüklüğe sahip olduğundan Simmias’ı aşar.

— Öyledir.

— O hâlde, Simmias söz konusu iki kişinin arasında bulunduğu için hem küçük hem de büyük olarak adlandırıldı. ^[102d] Büyüklüğüyle kendisini aşanın karşısında küçüklüğü öne çıkarken, daha büyük olduğu diğerinin karşısında büyüklüğü öne çıktı.

Sonra gülerek ekledi:

— Bir mukavele yazmak istiyormuş gibi görünüyorum, ama aslında durum anlattığım gibi.

Kebes ona hak verdi.

— Bunları anlatmamın nedeni, senin de benimle aynı düşüncede olmanı istememdir. Kanımca hem büyük hem küçük olmayı kabullenmeyen sadece boyut kavramı değil. Bizim boyutumuz da küçük olmayı ve başkaları tarafından aşılmayı kabul etmek istemez. Bu yüzden iki seçenekten birini seçer: Ya

karşıtı olan küçüğün yaklaşmasıyla geri çekilip uzaklaşır ^[102e] ya da küçük yakınına geldiğinde ortalıktan kaybolur. Ama küçüklüğe katlanmayı kabul ettiğinde bile olduğundan farklı bir şey olmaya çalışmaz. Küçüklüğe katlanmayı ve küçük olmayı kabul eden ben de, küçüklüğüme [kısa boylu] karşın kendim olmaya devam ettiğim hâlde, boyut mutlak büyük iken küçük olmaya cüret edemedim. Aynı şekilde içimizde bulunan küçük de büyümeyi ve büyük olmayı istemez, durumlarını muhafaza eden bütün diğer karşıtlar da aynı zamanda kendi karşıtları hâline gelmek ve öyle kalmak istemezler, ^[103a] böyle bir durumda ya uzaklaşırlar ya da yok olurlar.

— Hangi açıdan bakarsan bak, bana da öyle geliyor, dedi Kebes.

O sırada, orada bulunanlardan biri –tam olarak kim olduğunu hatırlamıyorum– söz isteyerek şunları söyledi:

— Tanrılar aşkına, az önce şimdi söylediklerinizin tam aksini savunan düşünceler üzerinde anlaşılmamış mıydık? Büyük küçükten, küçük de büyükten doğmuyor muydu? Genellemek gerekirse, karşıtlar karşıtlarından doğmuyorlar mıydı? Oysa şimdi, doğru anladıysam, böyle bir şeyin kesinlikle olamayacağını söylüyoruz.

Sokrates başını sesin geldiği tarafa çevirerek yanıt verdi:

— ^[103b] Bunu bize hatırlatman mertçe bir davranış oldu, fakat şimdi söylediklerimizle az önce söylediklerimizin arasındaki farkı kavrayamamışsın. Az önce karşıtların karşıtlarından doğduğunu söylemiştik, oysa şimdi içimizde ya da doğada bulunan karşıtların kendi kendilerinin karşıtı olmayacağını söylüyoruz. O zaman sevgili dostum, karşıtları bulunan ve kendilerini karşıtlarının adlarıyla tanımladığımız şeylerden bahsediyorduk, oysa şimdi, bir varlığın içinde bulundukları zaman o varlığa kendi adlarını veren karşıtların kendilerinden bahsediyoruz. ^[103c] Bu karşıt kavramların hiçbir zaman birbirlerine dönüşmeyeceğini söylüyoruz.

Sokrates Kebes'e bakarak:

— Bu arkadaşın itirazı senin de mi aklını karıştırdı Kebes, diye sordu.

— Hayır arkadaşın dedikleriyle aklım karışmadı, ama aklımı karıştıran birtakım noktaların kalmadığını da söyleyemem.

— Ancak karıştıların kendi kendilerinin karıştına dönüşmeyeceği üzerinde anlaştık sanırım.

— Orası kesin, dedi Kebes.

— O hâlde bir de şu konuda bana katılıp katılmadığını söyleyebilir misin? Sıcak ve soğuk adlarıyla adlandırdığın şeyler var mı?

— Evet, var.

— Bunlara, aynı zamanda, ateş ve kar adlarını da veriyor musun?

— ^[103d] Zeus aşkına, hayır!

— O hâlde, sıcak ateşten, soğuk da kardan farklı şeyler mi?

— Evet.

— Bu durumda tam demin söylediğimiz gibi, karın sıcaklığı kabul ettikten sonra, artık hiçbir şekilde eskisi gibi olamayacağını anladığını sanırım. Hem sıcak, hem kar olamayacak ve sıcaklığın yaklaşmasıyla ya ondan uzaklaşacak ya da yok olacak.

— Elbette.

— Aynı şekilde, soğuk kendisine yaklaştığı zaman, ateş de ya uzaklaşacak ya da yok olacak. Soğuğu kabul ettikten sonra, daha önceki hâlini sürdüremeyecek, yani aynı anda hem ateş hem de soğuk olamayacak.

— ^[103e] Doğru söylüyorsun, dedi Kebes.

— Buna benzer bazı hâllerde, diye devam etti Sokrates, sadece kavramın kendisi değil, kavramın kendisi olmadığı hâlde, var olduğu sürece o kavramın şekline [özellğine] sahip olan başka şeyler de hep aynı adı taşıma hakkına sahiptir. Bu söylediğim, şimdi vereceğim örneklerle daha iyi anlaşılabilir. Sayılar söz konusu olduğunda, “tek sayı” hep bu adı taşımak zorundadır, öyle değil mi?

— Kesinlikle öyle.

— Şimdi sana sormak istediğim de tam olarak şu: ^[104a] Varlıklardan sadece buna mı “tek sayı” demeliyiz, yoksa “tek sayı” kavramının kendisi olmadığı hâlde, doğası itibarıyla “tek sayı” olma özelliğine sahip olan, “tek sayı” olmaktan hiçbir zaman uzaklaşmayan başka şeylere de “tek sayı” diyebilir miyiz? Üç sayısı ve başka birçok sayı için de benzer bir durum söz konusudur. Üç sayısının durumunu bir düşün: Üç, tam olarak “tek sayı” kavramıyla eşleşmediği hâlde, kendi adı olan üçle olduğu kadar “tek sayı” adıyla da tanımlanamaz mı? Oysa üç, beş ve sayıların yarısı bu durumdadır. ^[104b] Her biri tam olarak tek sayı kavramıyla eşleşmedikleri hâlde birer tek sayıdırlar. Aynı şekilde iki, dört ve sayıların diğer yarısı da her biri “çift sayı” kavramıyla tam olarak eşleşmedikleri hâlde hepsi de çift sayıdırlar. Benimle aynı fikirde değil misin?

— Nasıl olmayabilirim ki! diye yanıt verdi Kebes.

— Öyleyse dikkatini şu vurgulamak istediğim noktaya ver: Görüldüğü kadarıyla, birbirlerini dışlayanlar sadece karşıt kavramlar değildir. Birbirlerinin karşıtı olmadıkları hâlde, içlerinde karşıt özellikler barındıran şeyler de sahip oldukları bu özelliğin karşıtı olan kavramı dışlarlar, onun yaklaşmasıyla ya yok olur ^[104c] ya da geri çekilirler. Üç sayısının da üç olmayı sürdürmekteyken çift sayı olmaya zorlandığında ya kaybolacağını ya da başına bir sürü şey geleceğini söyleyebilir miyiz?

— Söyleyebiliriz elbette.

— Ancak her şeye rağmen iki, üçün karşıtı değildir, diye devam etti Sokrates.

— Değildir şüphesiz.

— Öyleyse karşılıklı olarak birbirlerine yaklaşmayı kabul etmeyenler sadece karşıt kavramlar değildir. Bazı başka şeyler de sahip oldukları özelliğin karşıtı kavramların kendilerine yaklaşmasını kabul etmez.

— Söylediklerin çok doğru!

— Şimdi de, eğer yapabilirsek, bunların neler olduğunu tanımlamamızı ister misin?

— İsterim elbette.

— ^[104d] Kebes bunlar sakın hâkimiyetleri altına aldıkları şeyleri kendi şekillerini almaya zorlamakla yetinmeyip, aynı zamanda hep kendilerine karşıt başka birer idea'ya¹¹¹ [kavram] sahip olan şeyler olmasın? diye sordu Sokrates.

— Ne demek istiyorsun?

— Az önce konuştuklarımızı tekrarlıyorum. Bildiğin gibi üç ideasının hâkim olduğu her şey sadece üç değil, aynı zamanda tek sayı da olmak zorunda.

— Elbette.

— Böyle bir şeyin içine, onu oluşturan özelliğin karşıtı olan ideanın hiçbir zaman giremeyeceğini söyleyebiliriz.

— Kesinlikle.

— Onu oluşturan “tek” ideası değil mi?

— Evet.

— “Tek”in karşıtı da “çift” ideası değil mi?

— Evet.

— ^[104e] Demek ki “çift” ideası hiçbir zaman üçe ulaşamayacak.

— Elbette ulaşamayacak.

— O hâlde “üç”ün “çift”le hiçbir ilişkisi yok.

— Evet, hiçbir ilişkisi yok.

— Demek ki üç çift sayı değildir.

— Evet.

— İşte benim tanımlamamızı istediğim şey de, belirli bir şeye karşıt olmadığı hâlde, bu karşıtı kabul etmeyen şeydi. Üç örneğinde olduğu gibi, üç “çift”e karşı olmadığı hâlde onu kabul etmiyor, çünkü içinde ona karşı olan bir özellik barındırıyor. ^[105a] Aynı durum iki ile “tek”, ateş ile soğuk ve bir sürü başka şey için de söz konusu. Düşün bakalım, şöyle bir tanımlama yapabilir miyiz? Karşıt, kendi karşıtını kabul etmemekle kalmaz, aynı zamanda yaklaşmakta olduğuna karşıt bir özellik taşıyan da, yaklaştığı şeyi kabul etmez. Bunları tekrar düşün, çünkü aynı sözlerin birkaç kez dinlenmesinde yarar var. Beş “çift” ideasını, onun iki misli olan on da “tek” ideasını kabul etmeyeceklerdir. Aynı şekilde, “iki misli olan” başka bir şeyin karşıtı olduğu hâlde “tek” ideasını kabul etmeyecek, ^[105b] içinde yarımı içeren üçte iki türünden kesirler, üçte bir ve bunlara benzer kesirler de “tam” ideasını kabul etmeyeceklerdir. Tabii bütün bunlar beni dinliyorsan ve benimle aynı şekilde düşünüyorsan geçerli.

— Seni hem dikkatle dinliyor hem de sana katılıyorum, dedi Kebes.

— Şimdi hareket noktamıza dönelim, ancak sana soru sorarken kullandığım kelimeleri kullanarak değil, beni örnek alarak yanıt ver. Daha önce söz ettiğimiz kesin yanıtta başka, şimdi konuşmakta olduklarımızdan çıkarılacak başka bir kesin yanıt bekliyorum. Bana, “Varlığıyla bir bedeni sıcak kılması için o bedende bulunması gereken şey nedir?”

diye sorarsan, ^[105c] sana ilk akla gelen o basit “sıcaklıktır” yanıtını değil, daha karmaşık bir yanıt vereceğim. Az önce konuştuklarımıza dayandırarak, o bedeni sıcak kılanın ateş olduğunu söyleyeceğim. Aynı şekilde ““Varlığıyla bir bedeni hasta eden şey nedir?” sorusuna “hastalık” hasta eder değil “yüksek ateş” hasta eder yanıtını vereceğim. “Varlığıyla bir sayıyı tek kılan şey nedir?” sorusuna da “tek sayı olma özelliği” değil “birim”dir yanıtını vereceğim ve bu iş böyle devam edecek. Ne demek istediğimi yeterince anlayıp anlamadığını bir düşün.

— Yeterince anladım.

— Öyleyse yanıt ver! Varlığıyla bedeni canlı kılması için o bedende bulunması gereken şey nedir?

— Ruh, diye yanıt verdi Kebes.

— ^[105d] Bu her zaman geçerli mi?

— Başka nasıl olabilir ki?

— Bu durumda, ruh mülkiyetine geçirdiği her şeye hayat verir diyebilir miyiz?

— Kesinlikle öyle!

— Peki hayatın karşıtı herhangi bir şey var mı?

— Var.

— Nedir o?

— Ölüm!

— O hâlde az önce konuştuklarımıza göre, ruh her zaman kendisinde bulunan şeyin karşıtını hiçbir şekilde kabul etmeyecektir.

— Kesinlikle öyle.

— Şimdi söyle bana! “Çift” ideasını kabul etmeyen şeyi az önce nasıl adlandırmıştık?

— Çift olmayan.

— Ya adaleti kabul etmeyenle müziği kabul etmeyi?

— ^[105e] Birine adil olmayan, diğerine de müziksiz demiştik!

— Güzel! Peki ölümü kabul etmeyi nasıl adlandırabiliriz?

— Ölümsüz!

— Demek ki ruh ölümü kabul etmez, öyle mi?

— Evet.

— O hâlde ruh ölümsüzdür.

— Evet ölümsüzdür.

— Çok güzel! Şimdi bu konunun kanıtlandığını söyleyebilir miyiz, ne dersin?

— Hem de çok tatmin edici bir şekilde kanıtlandığını söyleyebiliriz Sokrates.

— Ne dersin Kebes, “çift olmayan”ın yıpranamaz olması bir gereklilikse, ^[106a] “üç” yıpranamazdan başka bir şey olabilir miydi?

— Nasıl olabilirdi ki?

— Yıpranamazlık “sıcak olmayan” için de bir gereklilik olsaydı, sıcak kara yaklaştığında karın oradan uzaklaşması, erimemesi ve zarar görmemesi gerekmez miydi? Kar ne yok olacak, ne de sıcaklığa katlanmayı bekleyecekti.

— Doğru söylüyorsun.

— “Soğuk olmayan”ın da yıpranamaz olması hâlinde aynı şeyler geçerli olurdu sanırım. Soğuk ateşe yaklaştığında, ateş hiçbir zaman sönmeyecek ve yok olmayacak, sağ salim uzaklara çekilecekti.

— Mecburen.

— ^[106b] Bu durumda “ölümsüz” için de aynı şeyleri söyleyemez miyiz? Ölümsüz aynı zamanda yıpranamaz da ise,

ölüm yaklaştığında ruhun yok olması imkânsızdır. Daha önce söylediklerimize göre; üçün ve tek sayıların çift olamayacağı, ateşin ve ateşin içinde bulunan sıcaklığın soğuk olamayacağı gibi ruh da ölümü kabul etmeyecek ve ölmeyecektir. Ancak biri kalkıp: “Çift ona yaklaştığı zaman tekin çift olmamasını kabul ettik, ama tekin yok olması durumunda ^[106c] yerine çiftin oluşmasını engelleyen nedir?” diye sorarsa, ona “çift olmayan” yıpranamaz olduğu için “tek” yok olamaz yanıtını veremeyiz. Daha önceden bu konuda anlaşmış olsaydık, çift yaklaştığı zaman “tek”in ve üçün çekilerek uzaklaşacakları yanıtını kolaylıkla verebilirdik. Aynı durum ateş, sıcak ve benzer kavramlar için de geçerli olurdu. Öyle değil mi?

— Kesinlikle.

— Demek ki şimdi, ölümsüzün aynı zamanda yıpranamaz da olduğunda anlaşırsak, ruh hem ölümsüz hem de yıpranamaz olacaktır. ^[106d] Ama bu konuda anlaşamazsak başka bir kanıtı ihtiyacı duyacağız.

— Hiç olmazsa bu konuda başka bir kanıtı ihtiyacımız yok. Ebedi olan ölümsüz, yıpranmaya karşı koyamıyorsa, yıpranmaya karşı koyacak başka bir şey bulmak çok zor olacaktır.

— Ancak kanımca tanrının, yaşamın kendisinin ve ölümsüz olan her şeyin, hiçbir zaman yok olamayacağını herkes kabul edecektir, dedi Sokrates.

— Zeus aşkına, herkes kabul eder. Hatta sadece insanlar değil, en az onlar kadar tanrılar da kabul eder.

— ^[106e] Ölümsüz yıpranamaz olduğuna göre, ruh da gerçekten ölümsüzse aynı zamanda yıpranamaz olması da gerekmez mi?

— Elbette gerekir.

— O hâlde ölüm insana yaklaştığında, görüldüğü kadarıyla ölümlü tarafı ölür, ölümsüz tarafı da –yerini ölüme

bırakarak– sapasağlam ve yıpranmamış hâlde oradan uzaklaşıp gider.

— Öyle görünüyor.

— Demek ki ruh başka her şeyden daha fazla ölümsüz ve yıpranamazdır Kebes. ^[107a] Ruhlarımız gerçekten de Hades'te var olacaktır.

— Bu söylediklerinden farklı şeyler söyleyecek ya da düşüncelerine itiraz edecek değilim Sokrates. Ancak Simmias'ın ya da burada bulunan herhangi başka birinin söyleyecekleri varsa susması hiç doğru olmaz. Buna benzer konularda bir şeyler söylemek ya da dinlemek isteyenlerin, şimdikinden daha uygun bir fırsat bulabileceklerini hiç sanmam.

— Benim de bu konuşulanlardan sonra söyleyecek sözüm ve belirtilecek itirazım kalmadı, dedi Simmias. ^[107b] Bununla beraber, incelediğimiz konunun önemi ve insanların güçsüzlüğüne dair inancım, söylenenler hakkında birtakım kuşkular duymama neden oluyor.

— Bu söylediklerin doğru olduğu gibi Simmias, ilk başta hareket noktası olarak aldığımız varsayımlar da inandırıcı olsalar bile daha ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir. Hatta bu varsayımları tatmin edici derecede inceleyebilirsiniz, yapmakta olduğumuz sohbeti bir insanın kavrayabileceği en iyi derecede izleyebilirsiniz. Ve bu konu açıklığa kavuşursa başka bir şeye ihtiyacınız kalmaz.

— Doğru söylüyorsun.

— ^[107c] Fakat dostlarım, dedi Sokrates, düşünmemiz gereken bir şey var. Eğer ruh ölümsüzse, ona sadece bizim “hayat” adını verdiğimiz zaman süresince değil, zamanın tümü süresince özen göstermemiz gerekir ve bunu ihmal edenler korkunç tehlikelerle karşı karşıya kalırlar. Öte yandan, ölümün her şeyden kurtulmak anlamına gelmesi kötüler için beklenmedik bir nimet olurdu, çünkü ölürken ruhlarından

kurtulacakları için, bedenleriyle birlikte kötülüklerinden de kurtulacaklardı. Fakat gerçekte ruh ölümsüz olduğuna göre, ^[107d] kötülüklerden kaçınmasından ve mümkün olduğunca daha iyi ve daha erdemli olmaya çalışmasından başka seçeneği yoktur. Ruh Hades'e inerken, eğitimi ve yetiştirme terbiyesi dışında başka hiçbir şeyi yanında götüremez. Bunlar da, denildiğine göre, öbür dünyaya doğru yol alan ölülerin yolculukları boyunca onlara en yararlı ya da en zararlı olabilecek şeylerdir. Bir insan öldüğü zaman, yaşadığı süre boyunca ona eşlik eden daimon, ^[107e] onu ölülerin yargılanmak üzere toplandığı yere götürmeyi üstlenir. Orada yargılandıktan sonra, kendisini öteki dünyaya götürmekle görevlendirilmiş bir rehber eşliğinde Hades'e doğru yol alır.¹¹² Hak ettiği karşılığı aldıktan ve orada gerektiği kadar kaldıktan sonra başka bir rehber onu farklı ve uzun birçok safhanın ardından bu dünyaya geri getirir. Ancak Hades'e yolculuk, Aischylos'un Telephos piyesinde anlattığı gibi, basit ve kolay değildir. ^[108a] Aslında bu yol ne kolaydır ne de izlenebilecek biricik yoldur. Biricik yol olsaydı, yolunu kaybetmek imkânsız olduğuna göre rehberle hiç gerek kalmazdı. Dinî inanışlara, örf ve âdetlere dayandırarak söylüyorum: Görüldüğü kadarıyla bu yol kıvrılarak ilerler ve birçok kola ayrılır. Erdemli ve bilge ruh, başına geleceklerin bilincinde olarak rehberini uysalca takip eder. Daha önce de söylediğim gibi, bedenine tutkuyla bağlı olan ruh ise ^[108b] uzun bir süre için bedenden ve görünür evrenden ayrılmak istemez. Uzun bir direnme ve çekilen birçok sıkıntıdan sonra, sorumluluğunu üstlenen daimonun zorlaması ve dayatmasıyla sürüklenerek götürülür. Diğer ruhların bulunduğu yere geldiğinde, herhangi bir kötülük yapan, haksız yere kan döken ya da kendisine benzeyen ruhlara özgü başka kötülükler yapan arınmamış ruh, herkesin ondan kaçtığını ve ona yüz çevirdiğini görür. Hiç kimse ona yoldaşlık ya da rehberlik etmeye yanaşmaz ve zorunluluk sonucu hak ettiği yere götürüleceği

zaman gelene kadar, ^[108c] bir süre için nereye gideceğini bilmez hâlde bir serseri gibi dolaşır durur. Tam aksine, bütün hayatını erdemli ve ölçülü geçiren, tanrıların yoldaşlığına ve rehberliğine mazhar olan ruh, kendisine layık görülen yeri hemen bulur. Beni anlattıklarına inandıran birinden duyduğuma göre, dünyanın birçok güzel köşesi vardır ve ne şekli ne de büyüklüğü dünya hakkında konuşmaktan hoşlananların anlattığı gibidir.

— ^[108d] Ne demek istiyorsun Sokrates? diye sordu Simmias. Dünya hakkında ben de birçok şey duydum, ama bunlar senin inandıklarından farklıydı. Bu yüzden seni seve seve dinleyebilirim.

— Sana bunları anlatmak için Glaukos'un ustalığına ihtiyaç duymayacağım ¹¹³ Simmias. Ama gerçek olduklarını kanıtlamak çok zor, buna Glaukos'un ustalığı da yetmez sanırım. Belki de bunları ben de tam olarak anlayamam, hatta anlayabilecek olsam bile yaşamak için kalan zamanım konuyu bitirmeme yetmez. Yine de dünyanın nasıl bir yer olduğuna ^[108e] ve bölgelerine dair düşüncelerimi anlatmama hiçbir engel yok.

— Bu bana yeter, dedi Simmias.

— İlk olarak, dünyanın gökyüzünün ortasında bulunduğu ve yuvarlak olduğuna inanıyorum. ¹¹⁴ Bulunduğu yerde durması ^[109a] ve düşmemesi için ne havaya ne de başka bir desteğe ihtiyaç duyar. Evrenin homojen oluşu ve dünyanın kendi dengesi onu yerinde tutmaya yeter. Homojen bir ortamın merkezine yerleştirilen dengeli bir cisim hiçbir yana meyletmez, sabit ve hareketsiz kalır. İşte benim en başta inandığım şey bu.

— Çok doğru, dedi Simmias.

— Aynı şekilde, muazzam büyük olduğuna ve Phasis nehrinden ^[109b] Herakles sütunlarına kadar ¹¹⁵ üzerinde yaşayan bizlerin, bir bataklığın etrafında toplanan karınca-

lar ya da kurbağalar gibi denizin etrafında yayılmış olarak onun sadece küçük bir kısmını kapladığımıza ve buna benzer başka birçok yerde çok sayıda başka insanın yaşadığına inanıyorum. Dünyanın çevresinde her yerde, içlerinde su, sis ve rüzgârın toplandığı her şekil ve her boyda birçok oyuk vardır. Dünyanın kendisi de, yıldızların bulunduğu ve bu konularda fikir yürütenlerin ^[109c] aither adını verdikleri gökyüzünün arınmış bölgesinde, arınmış bir şekilde yer alır. Dünyanın alçak oyuklarında toplanan madde de işte bu aitherin döküntüsüdür. Bizler, bu oyuklarda yaşadığımızın farkında bile değiliz ve yüzeyde yaşadığımızı sanıyoruz. Yüzeyinden olduğu kadar dibinden de aynı uzaklıkta, denizin tam ortasında bulunan [bir balık] yıldızları ve güneşi denizin içinden gördüğü için denizi gökyüzü sanır. ^[109d] Ağır hareket ettiğinden ve güçsüzlüğünden hiçbir zaman su yüzüne çıkmayı başaramaz, başını sudan çıkarıp bulunduğumuz yere doğru çevirerek bizim yerimizin onun yerinden nasıl daha güzel ve daha arınmış olduğunu göremez, bunu görmüş olan başkalarından da duyma imkânını bulamaz. Bizim başımıza da aynı şeyler geliyor, dünyanın bir oyuğunda yaşadığımız hâlde yüzeyinde yaşadığımızı sanıyoruz ve bizi çevreleyen havaya sanki içinde yıldızlar hareket ediyormuşçasına gökyüzü adını veriyoruz. Biz de ağır hareket ettiğimizden ^[109e] ve güçsüzlüğümüzden havayı bir ucundan diğerine kadar katedemiyor, sınırlarına ulaşamıyoruz. Bir insan eğer havanın sınırına varabilseydi ya da kanatlanıp uçabilseydi –başını denizden çıkaran balıkların bizim dünyamızı gördüğü gibi– başını kaldırıp yukarı evreni görebilirdi. Doğamız bu manzaraya bakmaya dayanacak güce sahip olsaydı, gördüklerimizin gerçek gökyüzü, gerçek ışık ve gerçek dünya olduğunu bilecektik, ^[110a] çünkü bu yeryüzü, bu kayalar ve çevremizdeki her şey, tuzun denizin içindeki her şeyi tahrir etmesi misali bozulmuş ve tamamen aşınmıştır. Denizde de söz edilmeye değer hiçbir şey bitmez ve mükemmel denilebi-

lecek hiçbir şey bulunmaz. Orada sadece mağaralar, kum ve deniz dibinin bulunduğu yerde muazzam miktarda kıvamlı çamurla bataklıklar vardır, yani bizim dünyamızın güzellikleriyle kıyaslanmaya değer hiçbir şey bulunmaz. [Yukarı evren de] bizimkinden çok daha üstün olmalı. ^[110b] Eğer güzel bir mitos anlatmanın sırası gelmişse Simmias, gerçek gökyüzünün altında bulunan yeryüzünün nasıl olduğunu dinleme zahmetine katlanmanıza değer.

— Gerçekten de Sokrates, bu mitosunu memnuniyetle dinlemeye hazırız, dedi Simmias.

— Rivayete göre dostum, yukarıdan bakan biri için, dünya deriden yapılmış on iki parçalı toplara benzer. Tıpkı onlar gibi rengârenktir ve ressamların kullandığı renkler bu topun renkleriyle kıyaslandığında birer numune gibi kalırlar. ^[110c] Oradan bakıldığında, dünya bizim algıladığımızdan daha parlak ve daha saf renklerden oluşmuş gibidir. Bir tarafı şaşırtıcı derecede güzel kırmızı renkte, bir başka tarafı altın yıldız renginde ve bir başka tarafı da kardan ve kireçten daha beyazken, onu meydana getiren bütün renkler bizim görebildiklerimizden daha çeşitli ve daha güzeldir. Su ve havayla dolu derin oyukları bile, ^[110d] parıldayan diğer renklerin içinde renkli görünürler ve bütün dünya sürekli bir renklilik sergiler. Bu dünyada ekilen meyvelerle çiçekler ve dikilen ağaçlar hep birbirleriyle uyumludur. Aynı şekilde bu dünyanın taşlarıyla kayaları da parlaklık, saydamlık ve renklerinin çeşitliliği açısından bizimkilerden daha güzeldir. Başta akik, yeşim, zümrüt olmak üzere bizim değerli taş adını verdiğimiz taşlar ^[110e] bu kayaların parçalarıdır. Oradaki her şey buradakilerden daha güzeldir. Taşları da bizim dünyadakiler gibi tuzla, çürümeyle ve buralara dökülerek taşlarla toprağa olduğu kadar bitkilerle hayvanlara da çirkinlik ve hastalık getiren sıvılarla aşınıp bozulmuş değildir. Bu dünya saydığım süslemelerle, altınla, gümüşle ^[111a] ve benzeri güzelliklerle süslüdür. Bu süslemeler doğaları gereği bol,

göz önünde ve her yere dağılmış olduklarından, bu dünyayı şanslı seyirciler için muhteşem bir manzara hâline getirirler. Üzerinde farklı hayvanlar ve bazıları orta kesimlerde, bazıları –bizim deniz kıyısında yaşadığımız gibi– havanın kıyısında yaşayan, bazıları da karanın yakınında bulunup havayla çevrelenen adalarda yaşayan insanlar vardır. Tek kelimeyle söylemek gerekirse, su ile deniz bizim için ne anlama geliyorsa onlar için de hava aynı anlama gelir ve bizim için hava ne anlama geliyorsa ^[111b] onlar için aither aynı anlama gelir. Bu dünyanın mevsimleri ılıman olduğundan, buranın insanları hastalık nedir bilmezler ve bizlerden uzun yaşarlar. Safalık bakımından aither havadan ve hava da sudan ne derecede üstünse, bu insanlar da görme, duyma ve düşünme yetileri açısından bizden o derecede üstündürler. Tanrılara adanmış oldukları kutsal koru ve tapınaklarda gerçekten de tanrılar yaşar. Tanrılar ses, kehanet ve çeşitli işaretlerle kendilerini insanlara belli eder, ^[111c] onlarla temasa geçerek yüz yüze görüşürler. Orada güneş, ay ve yıldızlar da insanlara gerçekte oldukları gibi görünürler ve herkese mutluluk sağlarlar. Dünya ve dünyanın çevresi böyledir işte.

İç kısmında bulunan bölgelere gelince, bunlar yüzeyinde bulunan oyukların devamıdır ve bütün hacmi boyunca çepeçevre sıralanırlar. Bazıları bizim yaşamakta olduğumuz oyuktan daha derin ve daha geniştir, bazıları bizimkinden derin olmakla birlikte daha dardır, ^[111d] bazıları da daha sığ ama daha geniştirler. Yer altındaki bütün bu bölgeler, bazen geniş bazen de dar birtakım deliklerle birkaç noktada birbirleriyle birleşirler. Bir bölmeden diğerine muazzam miktarda suların aktığı, yanardağ krateri gibi noktalarda, müthiş boyutlarda, hiç kurumayan, soğuk ya da sıcak yer altı nehirleri vardır. Yer altında ayrıca bol ateş ve büyük ateş nehirleri, ^[111e] Sicilya'daki volkan patlamalarında lavların akmaya başlamasından önce ortaya çıkan çamur selleri gibi, bazen daha berrak, bazen de daha bulanık akan çamur ve lav ne-

hirleri de vardır. Bu nehirler her seferinde akıntının yönüne göre taşarak her yeri bataklığa çevirirler. Sular yer altında havada asılıymış gibi yükselip alçalırlar. Suların bu şekilde asılı kalması şöyle açıklanabilir: Yer altındaki derin yarıklardan özellikle biri ^[112a] muazzam büyüklüktedir ve bir uçtan diğerine kadar uzanır. Homeros onun hakkında:

“... çok uzaklarda, yer altında en derin yarığın bulunduğu nokta...”¹¹⁶

mısrasını yazmıştır. Başka bir mısrasında ve başka şairlerin şiirlerinde bu derin yarığa Tartaros adı verilir. Bütün nehirler bu yarığa döküldükleri gibi buradan doğarlar ve içinden geçtikleri bölgenin özelliklerini alarak akarlar. Bütün nehirlerin buradan doğup buraya dökülmesinin sebebi, ^[112b] suyun bu noktada bir dibe ya da bir temele ulaşamamasıdır. Su burada havada asılı kalır ve bazen yukarıya bazen aşağıya doğru dalgalanır. Hava ve onu çevreleyen hava akıntısı, suyu izleyerek tıpkı nefes gibi bir o yana bir bu yana savrulurlar.

Nefes alıp verirken her seferinde bir hava akıntısı oluştuğu gibi, bizim durumumuzda da su ile birlikte hareket eden hava, yarığa girip çıkarken korkunç ve şiddetli rüzgârlar oluşturur. Su, aşağı adıyla anılan yere doğru geri çekildiğinde, ^[112c] toprak içinden geçerek tulumbalarda olduğu gibi nehir yataklarına ve akıntılara karışıp onları doldurur. Bu şekilde dolan yerlerin suyu, toprak içine emilerek ve arklar yoluyla kendine yol açarak ilerler, denizleri, gölleri, nehirleri ve pınarları meydana getirir. Sonra yeniden yer altına girerek, bir kısmı uzun ve dolambaçlı, ^[112d] bir kısmı da kısa ve düz yollardan geçerek yeniden Tartaros’a dökülür. Suyun bir kısmı çıktığı yerin çok altına, başka bir kısmı biraz daha az altına akar; fakat tümü de her zaman çıkış noktasından daha aşağıya dökülür. Suyun bir kısmı kaynadığı yerin karışısına, başka bir kısmı kaynadığı yere gelir. Yılanlar gibi bir

ya da birden fazla daire çizerek ^[112e]dünyanın çevresini dolaştıktan sonra ilk kaynadığı yerin mümkün olduğu kadar aşağısına akan sular da vardır. Sular bu yandan ya da öte yandan olmak üzere en çok merkeze kadar inebilirler, çünkü merkezin diğer tarafı her iki yönden gelen sular için yokuş yukarı kalır.

Elbette çok sayıda, büyük ve her türden akıntılar vardır. Ancak bu çok sayıdaki akıntıdan dördü dikkat çekicidir. Merkezden en uzaktaki dairesel döngüde akan en büyüklerine Okeanos adı verilir. Onun karşısında ve aksi yönde akan Akheron ^[113a]çöllerden geçer ve yer altından akarak ölümlerin ruhlarının büyük çoğunluğunun toplandığı Akherousias gölüne dökülür. Ruhlar, bazıları kısa bazıları daha uzun olmak üzere, Moira'nın kendilerine layık gördüğü kadar burada kalırlar ve oradan birer hayvan bedeninde tekrar yaşama geri gönderilirler. Bu iki nehrin arasında doğan bir üçüncü nehir, kaynağının hemen yanında bulunan ve içinde şiddetli bir ateş yanan geniş bir alana dökülür. Burada içinde su ve çamurun kaynadığı, bizim denizimizden daha büyük bir göl vardır. ^[113b]Nehir gölün içine akıp, oradan bulanık ve çamurlu çıkarak yer altından bütün dünyayı çepeçevre dolaşır ve başka bir yönden sularına karışmaksızın Akherousias gölünün sahillerine kadar gelir. Oradan ayrılarak yer altında birkaç kez dolandıktan sonra Tartaros'un alçak bir noktasına dökülür. Bu nehre Pyriphlegethon adı verilir. Onu oluşturan lav selleri, yeryüzüne çıkış yolu buldukları her yere lav fışkırtırlar. Bu nehrin tam karşısında akan dördüncü bir nehir, rivayete göre her tarafı koyu lacivert renginde olan ^[113c]korkutucu ve vahşi bir yere dökülür. Bu yerin adı Stygion'dur ve nehrin döküldüğü yerde oluşan göl de Styga adını alır. Nehir buraya döküldükten ve suları korkunç güçler kazandıktan sonra yer altına geçerek ve dairesel bir yol izleyerek Pyriphlegethon'un aksi yönünde akar. Buradan Akherousias gölünün karşı taraftaki sahiline

kadar gelir. Bunun suyu da başka hiçbir suyla karışmadan dairesel bir yol izleyerek Pyriphlegethon'un tam karşısında Tartaros'a dökülür. Şairlerin dediklerine bakılırsa bu nehrin adı Kokytos'tur.

[113d] Bu nehirlerin doğası böyledir. Her biri kendisine tahsis edilen daimonun eşliğinde ait oldukları yere getirtilen ölülerin hepsi, güzel ve dine uygun bir hayat yaşayanlarla diğerleri bir yargılamadan geçerler. Ölçülü bir hayat yaşadıklarına kanaat getirilenler, kendilerini bekleyen ve göle taşıyacak olan kayıklara binerek Akheron'a doğru yola çıkarlar. Orada yaşar, kötülüklerden arınır ve eğer bir suç işlemişlerse, hüküm giydikleri cezaları ödeyerek işledikleri suçlardan affolunurlar. Aynı şekilde yaptıkları iyilikler için de layık oldukları şekilde ödüllendirilirler. [113e] İşledikleri suçların büyüklüğü yüzünden ıslah edilemez olarak değerlendirilenler, yani pek çok defa dine saygısızlıkta bulunanlar, haksız yere ve yasalara aykırı olarak cinayet işleyenler ya da buna benzer başka suçları işleyenler bir daha çıkmamak üzere Tartaros'a atılırlar. Büyük de olsa, suçlarının kefareti mümkün görülenlerin, örneğin bir öfke anında anne ya da babalarına karşı [114a] şiddet kullandıkları hâlde kalan ömürlerini pişmanlıkla geçirenlerin ya da buna benzer şartlar içinde insan öldürenlerin de Tartaros'un içine atılmaları gerekir. Ancak onlar, bir müddet burada kaldıktan sonra kabaran dalgalar; katilleri Kokytos'a, anne ya da babalarına karşı şiddet kullananları da Pyriphlegethon'a taşırlar. Akherousias gölünün sahilinde vardıklarında, katiller öldürdükleri insanları, saygısız davrananlar da kurbanlarını yüksek sesle yanlarına çağırarak kendilerini affetmeleri [114b] ve karşı tarafa geçmelerine izin vermeleri için yalvarmaya başlarlar. Muhataplarını ikna etmeyi başarırlarsa karşıya geçerler ve dertleri sona erer. Aksi takdirde tekrar Tartaros'a, oradan da nehirlerle götürülürler, kurbanlarını merhamete getirene kadar da cezalarını çekmeye devam ederler, çünkü yargıçların onlara verdiği ceza

budur. Hayatlarını dine uygun sürdürdüklerine kanaat getirilenler ise yeryüzünün bu aşağı bölgelerinden, ^[114c] zindanlarından kurtularak dünyanın arınmış yüksek katlarına çıkar ve orada yaşarlar. Bunların arasında olup kendilerini gerektiği kadar felsefeyle arındırmış olanlar ise kalan zamanlarını tamamen bedensiz olarak geçirirler ve diğerlerinden daha da güzel yerlere yerleşirler. Bu yerleri anlatmak kolay değil ve anlatmak istesem de buna zamanım kalmadı.

Uzun uzadıya anlattıklarımı bakarak şunu söyleyebiliriz Simmias: Ömrümüz boyunca erdem ve bilgelik kazanmak için elimizden geleni esirgememeliyiz, çünkü ödülü güzel olduğu gibi verdiği umut da büyüktür. ^[114d] Bununla beraber, bu şeylerin benim anlattığım gibi olduğunu iddia etmek aklı başında bir adamın işi değildir. Ancak görüldüğü kadarıyla ruhlar ölümsüz olduklarına göre, bu söylediklerimin ruhlarımız ve ruhlarımızın mekânı için aşağı yukarı geçerli olduğuna inanmak, alınması gereken ve alınmaya değer bir risktir kanımca. Böyle bir risk güzeldir ve insan dua okur gibi bu inancı kendi kendine defalarca tekrar etmelidir. İşte bu yüzden anlattığım mitin üzerine bu kadar çok düşünüyorum. ^[114e] Hayatı boyunca bedeni zevkleri önemsemeyen, süslenmeye özen göstermeyen, tam aksine böyle alışkanlıkların arzu edilenin tersi sonuçlar vereceğine inanan ve öğrenmeyi hedefleyen alışkanlıklara değer veren bir insan, bu inanış sayesinde ruhu için endişe etmemelidir. Böyle bir insan ruhunu yabancı süslerle değil, ruhun kendisine özgü ^[115a] bilgelik, ölçülülük, adalet, yüreklilik, özgürlük ve hakikat gibi süslerle süsledikten sonra, alın yazısı onu çağırdığında Hades yolunu tutmak üzere hazır bekler. Sizler Simmias, Kebes ve diğerleri, daha sonraki bir tarihte bu yolun yolcusu olacaksınız. Ama beni, bir trajedi kahramanının sözlerini ödünç alarak söylersek, alın yazım şimdiden çağırmış bile. Artık yıkanmamın vakti geldi. Zehri içmeden önce yıkansam iyi olur sanırım. Kadınları bir ölünün bedenini yıkama zahmetine sokmanın gereği yok!

[115b] Sokrates'in bu anlattıklarından sonra sözü Kriton aldı:

— Bütün bunlar iyi de Sokrates, benden ve burada bulunan arkadaşlarından herhangi bir isteğin yok mu? Çocukların ya da ne olursa olsun herhangi başka bir konu hakkında seni hoşnut kılmak için ne yapabiliriz?

— Her zaman söylediklerimden başka isteyebileceğim yeni bir şey yok Kriton. Şimdiden herhangi bir yükümlülük altına girmeseniz bile, kendinize iyi bakarsanız hem bana, hem sevdiklerinize, hem de kendinize en büyük iyiliği yapmış olursunuz. Kendinizi ihmal eder ve şimdi ya da daha önce konuştuklarımıza uygun yaşamayı reddederseniz, [115c] şu anda bana vereceğiniz sözlerin hiçbir anlamı olmayacak.

— Söylediklerini yerine getirmek için elimizden geleni esirgemeyeceğiz, dedi Kriton. Ama cenazeni nasıl kaldırmamızı istersin?

— Nasıl isterseniz öyle kaldırın. Yeter ki beni sıkı tutun ve sakın elinizden kaçırmayın.

Sokrates bunları söyledikten sonra tatlı tatlı gülümseyerek bakışlarını üzerimize çevirdi.

— Kriton'ı şimdi konuşmakta olduğu ve sözlerini yerli yerinde kullanan kişinin Sokrates olduğuna bir türlü inandıramıyorum dostlarım. Az sonra ölüsünü göreceği kişi olduğumu sanıyor [115d] ve cenazemin nasıl kaldırılacağını soruyor. Benim bunca saattir, zehir içtikten sonra aranızda kalmayaçağıma, mutlu insanların yanına mutlu olmaya gideceğıme dair tekrarlayıp durduklarımı sizi ve kendimi avutmak için söylediğim boş laflar olarak görüyor sanırım. Lütfen onu burada kalmayacağıma, uzaklara gideceğıme inandırın. [115e] Böylece bedenimin yakılmasına ya da gömülmesine¹¹⁷ daha kolay katlanabilir, güya çektiğimi sandığı acılar için üzülmez, cenazemde “bu taşınan ve gömülen Sokrates'tir” diye kahrolmaz. Şunu iyi bilmelisin sevgili Kriton! Yanlış konuş-

mak sadece dile karşı işlenen bir suç değildir, aynı zamanda ruhlara da zarar verir. Cesaretini toplayarak sadece bedeni mi gömdüğünü düşünmen gerekir. ^[116a] Cenazemi istediğin gibi ve geleneğe uygun olacağını sandığın şekilde kaldır.

Sokrates bunları söyledikten sonra ayağa kalktı ve yıkanmak üzere başka bir odaya geçti. Kriton bize beklememizi söyleyerek arkasından gitti. Biz de aramızda konuştuklarımızı tekrar tekrar gözden geçirerek bekledik. Başımıza gelen felaketin büyüklüğü üzerinde konuşurken, gerçekten de babamızı yitirdiğimize ve bundan böyle yetim kaldığımıza inanıyorduk. ^[116b] Yıkandıktan sonra yanına çocuklarını getirdiler, iki küçük bir de büyük oğlu vardı. Yakınlarından kadınlar da geldiler, Kriton'un yanında kendilerine öğütler vererek onlarla konuştu. Sonra kadın ve çocuklara çekilmelerini söyleyerek yanımıza geldi. İçeride uzun süre kalmıştı ve güneş batmak üzereydi. Yanımıza gelip oturdu ve bundan sonra pek fazla konuşmadı.

^[116c] Az sonra On Birlerin uşağı gelerek ona şöyle dedi:

— Sokrates, başkalarına ettiğim sitemi sana edemem. Onlardan, arhonların buyruğu üzerine, zehri içmelerini istediğimde kızıyor ve beni lanetliyorlar. Ama sen, bu süre içinde birçok kez tespit ettiğim üzere, şimdiye kadar buraya gelen en cesur, en yumuşak huylu ve en iyi kalpli insansın. Şimdi bile bana kızıp gücenmediğinden eminim. Sen durumunun sorumlularını biliyor, onlara kızılıyorsun. Sana neler söylemeye geldiğimi biliyorsun. ^[116a] Haydi yolun açık olsun! Mümkün olduğu kadar kaçınılmaza tahammül etmeye çalış!

Adam bunları söyledikten sonra gözleri yaşardı ve sırtını dönerek uzaklaştı. Sokrates onun tarafına bakarak:

— Hoşça kal, dedi, bize söylediklerini yapacağız. Sonra da bize dönerek: Ne ince düşünceli bir insan, dedi. Burada bulunduğum süre içinde beni görmeye geliyor, benimle

sohbet ediyordu. Çok iyi bir insan, şimdi de beni nazıkçe ve gözünde yaşlarla uğurluyor. Haydi bakalım Kriton, sözünü dinleyelim. Ezilmişse zehri getirin, değilse adam onu ezsın.

— ^[116e] Eğer yanılmıyorsam Sokrates, güneş hâlâ dağların tepesinde, daha tamamen batmadı, dedi Kriton. Başka mahkûmların verilen emirden çok sonra, iyice yiyip içtikten ve sevdikleriyle baş başa kaldıktan sonra zehri içtiklerini biliyorum. Acele etme, daha çok zamanın var.

— Elbette Kriton, sözünü ettiğin adamların böyle davranması çok doğal! Öyle yaparak bir şeyler kazandıklarını sanıyorlar. Ancak benim de onlar gibi davranmamam doğal! Zehri biraz geç içmekle ^[117a] hiçbir şey kazanmayacağıma, tam aksine elimde hiçbir şey kalmadığı hâlde hayata sınıksarı olarak onu sürdürmeye çalışmamın gülünç olacağına inanıyorum. Haydi sözümü dinle de bana itiraz etme.

Bu sözler üzerine Kriton yanında duran kölesine işaret etti. Köle dışarı çıktı ve biraz kaldıktan sonra zehri verecek adamla birlikte döndü. Adam bir kap içinde ezilmiş zehri getiriyordu. Sokrates adamı görünce:

— Sevgili dostum, dedi, bu işleri en iyi sen bilirsin. Söyle bakalım ne yapmam gerekiyor?

— Fazla bir şey yapmana gerek yok. Yalnız zehri içtikten sonra bacaklarında ^[117b] bir ağırlık hissedene kadar yürümelisin. Sonra da uzanırsın ve zehir etkisini gösterir. Adam bunları söyleyerek kabı uzattı.

Sokrates sakince kabı eline aldı ve inanır mısın Ekhekra-tes, titremedi, rengi atmadı ve ifadesi hiç değişmedi. O bildiğimiz, boğalara özgü bakışını adama yönelterek:

— Ne dersin? diye sordu. Bu içkiden birazını herhangi bir tanrı şerefine toprağa dökmeme izin var mı?

— Biz miktarını hesaplayarak tam bir içimlik hazırlıyoruz Sokrates, dedi adam.

— ^[117c] Anlıyorum, dedi Sokrates. Ama hiç olmazsa, bu dünyadan ötekine göçerken, geçişin hayırlı olması için tanrılara dua etmeye izin verildiğine, hatta bunun şart koşulduğuna inanıyorum. Ben de dua ediyorum, umarım duam kabul olunur.

Bunları söyledikten sonra, hiç duraksamadan ve yüzünü buruşturmadan, büyük bir rahatlıkla zehri son damlasına kadar içti. O ana kadar çoğumuz duygularımızı denetleyerek gözyaşlarımızı engellemeyi başardığımız hâlde zehri içtiğini, hatta içip bitirdiğini görünce kendimizi tutamadık. Ben de kendimi kaybettim, yüzümü örttüm ve gözyaşlarım seller gibi boşandı. Ona değil, daha çok kendime, böyle değerli bir dostumu yitirmeme neden olan kaderime ağlıyordum. ^[117d] Kriton benden çok önce gözyaşlarına boğularak kendini odadan dışarıya atmıştı. Başından beri hüngür hüngür ağlayan Apollodoros ise kendini tamamen kaybetmişti, çaresizlik ve acı içinde dövünüyor, Sokrates dışında hepimizin yüreğini paralıyordu.

O zaman Sokrates:

— Ne yapıyorsunuz sevgili dostlarım? diye seslendi. Demin kadınları tam da bu yüzden, ^[117e] böylesi duygusallıklardan kaçınmak için göndermiştim. Bildiğim kadarıyla bir insan iyi dileklerle uğurlanmalıdır. Sakinleşin ve metin olun!

Bu uyarısıyla hepimiz utandık ve gözyaşlarımızı engellemeye çalıştık. Ona gelince, oda içinde biraz dolaştıktan sonra bacaklarının ağırlaştığını söyledi. Zehri veren adamın önerisine uyarak sırtüstü uzandı. Adam, sık sık bacaklarıyla ayaklarına dokunarak onu yokluyordu. Ayağını kuvvetlice sıkarak herhangi bir şey hissedip hissetmediğini sordu. ^[118a] Sokrates hissetmediğini söyledi. Adam bundan sonra baldırlarını sıktı ve ellerini ağır ağır yukarıya doğru kaydırarak Sokrates'in bedeninin soğuyup katılaşmaya başladığını gösterdi. Katılaşma kalbe ulaştığında ölümün gerçekleşeceğini

söyledi. Soğukluk karın altı bölgesine varınca, Sokrates örtmüş olduğu yüzünü açarak şu son sözlerini söyledi:

— Asklepios’a bir horoz borçluyuz Kriton. Parasını ödeyin,¹¹⁸ sakın ihmal etmeyin.

— Bunu olmuş bil, dedi Kriton. Bizden başka bir isteğin var mı?

Bu soruya artık yanıt veremedi. Az sonra hafifçe kımıldadı. Adam örtüyü açarak yüzüne baktı, gözleri sabit bir noktaya dikilmişti. Kriton bunu görünce ağzını ve gözlerini kapadı.

İşte Ekhekrates, dostumuzun ve tanıdığımız insanlar içinde çağdaşlarının en iyisi, en doğrusu ve en adili olduğunu söyleyebileceğimiz insanın sonu böyle oldu.

Sonnotlar

1. Lykeion, Atina'nın kuzeydoğusunda, Lykavitos Tepesi ile İlıssos Deresi arasında, bugün Yunanistan parlamentosunun bulunduğu bina ile Ethnikos Kipos'un [Milli Bahçe] tam arkasında yer alan bir Apollon tapınağıydı. Sağlı sollu ağaclar dikilmiş ara yolları ile antikenin popüler bir gezinti yeri idi. Daha sonraki tarihlerde, Aristoteles derslerini burada vermeye başladı ve bu yüzden kurduğu felsefe ekolü Peripatetik [Yürüyüş Yapanlar] adıyla tanındı. Lise kelimesi Lykeion'dan türetilmiştir.
2. MÖ 683-2'den itibaren Atina'yı her yıl kura ile seçilen dokuz arhon yönetiyordu. Bu yüksek rütbeli yöneticiler: Eponymos Arhon, Arhon Basileus, Polemarhos ve hukuki sorumlulukları olan altı Thesmothetai idi. Arhon Basileus dine ilişkin davalar, dinî törenler, tanrılara sunulan kurbanlar ve ölüm davalarından sorumluydu. Agora Meydanının girişinde, sağda bulunan 18 metre uzunluğundaki dikdörtgen bina arhon basileus'un makamıydı. Önünde bulunan üstü kapalı sütunlu yol yüzünden Basileios Stoa=Kral Pasajı adını taşıyordu.
3. Antik Atina'da medeni hukuk davaları δίκη [diki], kamu hukuku davaları da γραφή [graphe] adlarını taşıyordu.

4. Meletos oğlu Meletos, trajediler yazan babası gibi şairdi. Mahkemeye sunduğu Sokrates'i suçlayan iddia-nameyi dönemin tanınmış hatibi Polykrates yazmıştı [*Suda*, IV cilt, s. 165]
5. Atina'yı oluşturan bölgelere demos deniyordu. Kent içinde bugün mahalle diyebileceğimiz Pire, Faliron gibi demoslar olduğu gibi, kent dışındaki Lavrion, Dekeleia gibi yerleşimler de demos olarak tanımlanıyordu. Pittheus demosu bugünkü Keratea banliyösünün bulunduğu bölgedeydi.
6. Kent anlamına gelen *polis* kelimesi aynı zamanda kenti oluşturan halkı, kentin idari yapılarını ve siyasi kurumlarını da betimlediğinden metinde çevrilmeden polis olarak bırakılmıştır. Ancak okurları bir kez ikaz ettikten sonra, metnin akıcılığını bozmamak için polis kelimesi kent olarak çevrilecektir.
7. Sokrates'in meşhur δαιμόνιον σημεῖον (daimonion simeion) hayatının önemli anlarında duyduğu ve bazı eylemlerden uzak kalmasını emreden gizli bir iç sesi. İlahî kaynaklı olduğuna inandığından, Sokrates onu ilahî işaret anlamına gelen bu adıyla tanımlıyordu. Daimonion, büyük düşünürün akılcı düşünceyle uyum içinde olan mistik doğasını simgeliyor.
8. Antik Atina'da ekonomik suçları ihbar edenlere maddi ödüller veriliyordu. Zamanla özellikle zengin yurttaşları, bir suçlarını ihbar etmekle tehdit etmeyi meslek edinen bir kitle oluştu [συκοφάντες=sykofantes]. Bu insanlar, bazen de dürüst insanların mahkemelerde sürünmek istememesinden yararlanarak onlara hayalî suçlar yüklüyor, para sızdırıyorlardı.
9. Yorumcu terimiyle çevrilen ἐξηγητής (eksigitis) terimi özellikle dinî geleneklere ilişkin yasaları yorumlamakla görevli olanları tanımlar. Dinî davalarda yargıçlar bu

yorumcuların danışmanlığına başvururdu. Atina'da, Delphoi Tapınağı tarafından asil sınıf mensupları arasından seçilen üç eksigitis vardı. Bu pasaj, söz konusu antik dinî kuruma ilişkin en eski tarihli kayıttır [G. Morrow, *Plato's Cretan City*, s. 421]

10. Mitolojiye göre, Kronos, babası Ouranos'u devirerek onun yerine geçti. Ancak daha sonra oğlu Zeus babasını tahttan indirdi ve evreni iki kardeşiyle paylaşarak yeni bir yönetim kurdu. Paylaşımında Zeus gökyüzünü, Poseidon denizi, Plouton da Hades'i, yani yer altı dünyasını aldı.
11. Büyük Panathinaia şenlikleri Atina'nın en büyük bayramıydı. 25-29 Ağustos [Ekatomvaion] arasında, Olimpiyatlardan sonraki her üçüncü yılda, dört yılda bir kutlanırdı. Kutlamalarda koşular, at yarışları ve müzik yarışmaları düzenlenirdi. Şenliklerin son gününün gecesinde, görkemli bir törenle, tanrıça Athena'nın ve başka tanrıların yaşamından kesitlerin işlendiği beyaz renkli yünlü bir pelerin bütün kentte dolaştırıldıktan sonra Akropolis'e çıkarılır ve Athena heykeline sunulurdu.
12. Platon, tanrılar hakkında kötü konuşulmasını uygun bulmadığından, öngördüğü devlet modelinde tanrıları kötü gösteren şair ve yazarlara yer vermemiştir. Tanrıları yanlış tanıtmayla ilgili olarak Platon'un başka diyaloglarında da benzer ifadeler bulmak mümkündür. Bkz. *Devlet*, 377e, 379b, 380c.
13. Mitolojiye göre, efsanevi kral Theseus'un çağdaşı olan mimar Daidalos heykelticilik sanatının ilk temsilcisi olarak bilinir. Girit'teki Labirent'in inşasında çalışmış ve kral Minoas'tan kurtulmak için oğlu İkarus'la birlikte balmumundan yaptığı kanatlarla Girit'ten uçarak ayrılmayı denemişti. Ayakları birbirinden ayrık ve göz

kapakları açılmış ilk heykelleri yaptığına, bu şekilde heykel sanatına ilk kez hareketi getirdiğine inanılıyordu. Geleneğe göre heykelleri hareket ettikleri sanılacak derecede canlı görünümlüydü. Kendisi ve babası Sofroniskos heykeltıraş olduklarından, Sokrates Daidalos'u atası olarak niteliyor.

14. Frigya'nın efsanevi kralı Tantalos muazzam zenginlikle olduğu kadar, tanrılar tarafından Hades'te sürekli susayıp su içememe cezasına çarptırılmasıyla da tanınıyordu.
15. Antikitede Homeros'tan sonra epik şiirler yazan şairler Κυκλικοί (Kyklikoi=dairesel) adıyla bilinirler. Mısralar bu şairlerin en tanınmış olan Stasinos'un *Kypria Epi* [Kıbrıs Destanları] adlı eserindendir (20. Fragman). Destan İlyada'dan önceki olayları ve Helene'nin kaçırılışını anlatır.
16. Homeros'un andığı kılıktan kılığa girebilen yaşlı deniz kâhini [*Odysseia*, iv 382]. Kehanette bulunması için ona karşı şiddet uygulanması gerektiğinden kılık değiştirerek bundan kurtulmaya çalışıyordu. Platon, başka diyaloglarında da Sokrates'le tartışmaktan kaçanlar için aynı benzetmeyi kullanır [*Euthydemos* 288b, *İon* 541e].
17. Bu hitap şekli de alışılmadık olmamakla birlikte, mahkemelerde ὦ ἄνδρες δικάστοι [o andres dikastes=sayın yargıçlar] hitabının kullanılması gerekirdi. Sokrates savunmasında 44 kez ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι [o andres Athenaioi=Atinalı erkekler ya da beyler] ve 15 kez ὦ ἄνδρες [o andres=beyler] hitaplarını kullanır. Sokrates, yargılarına güvenmediğini belirtmek için yargıçları küçümseyerek onlara bilinçli olarak Atinalılar diye seslenir. Sadece mahkeme kararının açıklamasından sonra, kendisi lehine oy kullanan yargıçlara hitaben 4 kez sayın yargıçlar hitabını kullanır.

18. [thorybo=gürültü yapmak] terimi, yargıçların mahkemede beğenmedikleri konuşmaları gürültü yaparak durdurmaları anlamına gelir ve yuhalamak kelimesiyle karşılandı.
19. Atina yurttaşı olan Sokrates elbette ξένος [ksenos=yabancı] değildi. Ancak ilerlemiş yaşına karşın daha önce hiç mahkeme önüne çıkmayışını vurgulamak için yabancı terimini kullanıyor. Antik Yunan geleneğine göre hırsız ya da işgalci konumunda olmayan yabancılar kutsaldı ve dinî inançlarla gelenekler onlara en iyi şekilde davranmayı, onları korumayı emrediyordu.
20. Sokrates, aleyhindeki iddianameyi Meletos imzaladığı hâlde, maddi ve siyasi açıdan güçlü olan Anytos'u öne çıkarır. Anytos ve arkadaşları Peloponez savaşlarından önce hüküm süren ılımlı demokratik rejimin taraftarıydılar ve Sokrates'i siyasi rakipleri olarak görüyorlardı. Zengin iş adamı Anthemion'un oğlu Anytos en yüksek makamlara çıkmış babasından farklı olarak yetenekleri ve zekâsıyla pek sivrilememişti. Dönemin etkin siyasetçilerinden ve büyük bir tabakhanenin sahibiydi. Peloponez savaşında Spartalılar Pylos şehrini kuşattığında [MÖ 409] vatan hainliği suçlamasıyla mahkemeye verilmiş, yargıçlara rüşvet vererek hayatını kurtarmıştı. Otuzlar döneminde demokratik düşünceleri yüzünden sürgün edilmişti. Platon ciddiyetsizliğinin kanıtı olarak sofistleri iyi tanımadığını kabul ettiği hâlde onlardan nefret etmesini gösterir [*Menon* 92b-c].
21. Metinde τὸν ἴττω λόγον κρείττω ποιεῖν [ton itto logo kreitto poion=önemsiz lafı önemli göstermek] şeklinde geçen özdeyişi, ünlü sofist Protagoras kendini övmek için kullanıyordu [Aristoteles, *Retorik* 1402a, 24]. Aristophanes, özellikle bu konuda sofistlerle ters düşen Sokrates'i eleştirmek için, mesnetsiz olarak, onu önemsiz şeyleri önemli göstermeye çalışmakla suçlar.

22. MÖ 423'te Sokrates'i hicveden Νεφέλαι [Nepheles=Bulutlar] komedisiyle ödül kazanan Aristophanes kastediliyor. Aynı tarihlerde Ameipsias [Konnos, MÖ 423] ve Eupolis [Kolakes, MÖ 421] de filozofu hicveden komediler yazmışlardı. MÖ 423 yılında Sokrates'in Delion savaşında yiğitlik ve cesaretiyle takdirleri kazanması konuyu daha da ilginç kılar. Kratinos ve Dipfilos'un da komedilerinde aynı tutumu sergilemesi, Sokrates'in neden hicvedildiğini tam olarak anlatamıyorsa da o tarihlerde Atina'da oldukça tanınmış olduğunu belgeler.
23. Verdiği dersler için para alan ilk aydın, kendini sofist olarak tanımlayan Protagoras'tı ve ücreti 100 mnaydı [Diogenes Laertius, *Büyük Filozofların Yaşamı*, VIII, 52]. Onu Leontinoslu Gorgias [müthiş bir hatip olarak ün salmıştı], Kealı Prodikos [kelimelerin anlamları ve aynı anlamlı kelimelerle uğraşıyordu. 50 drahmi ücret alıyordu. Platon onu takdir eder ancak pintiliğini eleştirir, *Protagoras*, 315d] ve Elealı Hippias [matematik ve astronomiyle uğraşıyordu, *Hippias Meizon* 285bc, *Protagoras* 315c] izlediler.
24. En zengin Atinalılardandı ve Ploutarchos'a göre zengin lakabıyla tanınıyordu [Ploutarchos, *Perikles* XXIV]. Perikles ve Alkibiades'in akrabasıydı. Evinde sofistleri konuk etmekten hoşlanırdı ve onlara yüksek ücretler ödeyerek edindiği bilgilerle bilge olduğuna inanıyordu. Ksenophon'un Symposion'u [Şölen] onun evinde gerçekleşmişti.
25. Paros adası Pythagorasçıların toplandığı bir mekândı ve Euenos da Pythagoras ekolündendi. Aldığı ücret Protagoras'ın ücretinin yanında az gibi görünse de yetenekli bir ev kölesinin fiyatına denk geliyordu.
26. Khairephon Sokrates'in eski dostlarındandı. Aristophanes, *Bulutlar* komedyasında ona da atıfta bulunur.

Ksenophon onun iyi bir hatip olduğunu belirtir [*Memorabilia*, A II 48]. Demokrat görüşlü olduğundan 8 aylık Otuzlar yönetimi [MÖ 404/3] tarafından sürgüne yollanmıştı. Sokrates yargıçları etkilemek için bu özelliğini vurgular. Kendisi ve Platon dâhil öğrencilerinin çoğu bu dönemde sürgüne yollanmamıştı ve demokratik rejimin yeniden kurulmasından sonra bu pek hoş karşılanmıyordu.

27. Köpek ya da kazların adını anarak yemin etmek Radamantys yemini adıyla biliniyordu. Orpheus törenleriyle ilişkilendirilen bir anlayışa göre tanrılara duyulan saygı yüzünden onların adına yemin etmekten kaçınmak gerekiyordu. Aynı yemini Aristophanes'in de kaydetmiş olması, onu Sokrates'in suçlandığı yeni tanrılarla ilişkilendirmeyi engelliyor [Aristophanes, *Sphekes*=Eşekarıları, 83].
28. Şairler antikitede bilge kabul ediliyordu. Sokrates'in andığı *dithyramboslar*, Dionysos adına söyleniyordu ve lirik şiir geleneğinde ahlak kurallarını en çok zorlayan türdü.
29. Antik Yunanistan'da zanaat ile sanat arasında fark gözetilmiyordu ve iki uğraşı da ortak *χειροτεχνία* [cheirotechnia=ellerle çalışma] terimiyle betimleniyordu. Fidias gibi heykeltıraşlar da zanaatçılarla birlikte anılıyor, özgür Atinalıların çoğu bedenlen çalışmalarını gerektiren meslekler yapıyordu. Sadece ateşin kullanıldığı meslekler [*βαναυσικαὶ τέχναι*=banausikai tehnaï] kaba olarak niteleniyor, tercihen kölelere yaptırılıyordu.
30. Persler ve Yunanlıların ilişkide bulunduğu diğer barbar kavimler Ay ve Güneş'e tapınıyordu. Yunanlılar da tanrıları Apollon ve Artemis'i güneş ve aydan esinlenmişlerdi. Başta Anaksagoras olmak üzere bazı filozoflar bu inanca karşı çıktılar. Ancak mahkemenin görül-

düğü tarihte, resmi Atina dininde Ay'la Güneş, Artemis ve Apollon'la özdeş değildi.

31. Kleon'un Anaksagoras'ı dinsizlikle suçladığı dava 50 yıl kadar önce görülmüştü. Anaksagoras'ın halkın tanrı olarak tanıdığı güneşe kızgın kaya demesi iddianamenin en güçlü delilini oluşturunuyordu. Anaksagoras'ı mahkemede öğrencilerinden Perikles savunduğu hâlde beş talant para cezası ve sürgünle cezalandırıldı. Sokrates böyle konularla ilgilenmediği gibi, Anaksagoras'ın teorilerini çürüten çalışmalar da yapmıştı [Ksenophon, *Memorabilia*, D VII, 6].
32. Antik Yunanistan'da kullanılan ilk para birimi, obolos adında ince uzun demir şişlerdi. Bir elin tutabileceği şiş miktarı anlamına gelen drahmi 6 obolos değerindeydi. Mahkemenin görüldüğü yıllarda tiyatro bileti iki obolosken tiyatronun içinde satılan kitapların fiyatı bir drahmiydi. Yazarlar satılan kitaplardan hiçbir gelir elde etmezken, kitabın maliyeti papirüs, mürekkep ve köle yazıcıların kitabı kopyalamak için aldığı son derece düşük ücretten oluşuyordu. [Atina'da para birimlerinin değeri şöyleydi: 1 talant = 60 mna, 1 mna = 100 drahmi, 1 drahmi = 6 obolos, 1 obolos = 8 chalkos]
33. Akhilleus.
34. ἄχθος ἀρούρης, [ahthos arouris=toprağa yük olan, yarsız adam], ilk olarak Homeros'un kullandığı ve bugün deyim olarak kullanılan bir niteleme, [Homeros, *İlyada* XVIII 104.]
35. Sokrates Poteidaia [MÖ 432], Delion [MÖ 424] ve Amfipolis [MÖ 422] muharebelerine katılmış, cesareti ve sorumluluk duygusuyla dikkatleri çekmişti. Bu muharebelerden Atinalıların galibiyetiyle tek sonuçlanan olan Poteidaia'da öğrencisi ve dostu Alkibiades'in hayatını kurtarmıştı.

36. Beş Yüzler Meclisi [boule], Atina'nın ayrılmış olduğu 10 phyle'nin [kabile] her birinden 30 yaşını aşmış yurttaşlar arasından kurayla seçilen 50 üyeden oluşuyordu. Her yurttaş üst üste olmamak şartıyla sadece iki kez seçilebiliyordu. Boule bütün yurttaşların katıldığı Halk Meclisi'nde görüşülecek konuları hazırlıyor ve alınan kararların uygulanmasını denetliyordu. Her phyle 35 ya da 36 gün boyunca prytanes görevini üstlenerek meclis yönetimini devralıyordu. Her gün bu görevi üstlenen phyle'nin bir üyesi kurayla belirlenerek o gün için boule'yi yönetiyordu. Ordu komutanı anlamına gelen strategos unvanı kurayla değil atamayla veriliyordu.
37. Atina'da Agora'nın güneybatısında bulunan tuğlalarla örülmüş dairesel bina. Bu binada, prytanesler masraflarını kamunun karşıladığı yemekhanede yemek yiyor ve tanrılara kurbanlar sunuyordu.
38. Hiç kimseye karşı suç işlemeyen Salamisli Leon zengin ve sevilen bir yurttaştı. Otuzlar yönetimi tarafından haksız yere tutuklanışı çok konuşulmuştu [Ksenophon, *Hellenica* 2, III, 39]. Yönetimde Harmides ve Krittias gibi yakın akrabaları bulunan Platon bu olaydan etkilenerek oligarşik Otuzlar'dan uzaklaşmıştı.
39. Otuzlar yönetiminin devrilmesinden sonra [MÖ 403] genel af ilan edilmiş, o güne kadarki bütün siyasi hareketler, gruplaşmalar ve ittifaklar af kapsamına alınmıştı. Bu durumda Sokrates'in yakın çevresindekilerle konuştukları ve siyasi düşünceleri hiçbir şekilde suç sayılmıyordu. Suçlamalar da siyasi düşüncelerine değil, dinî inançlarına ve gençleri yoldan çıkarmasına atıfta bulunuyordu. Sokrates bu yüzden ısrarla öğretmen olmadığını vurguluyor.
40. Penelope, 20 yıllık ayrılıktan sonra ilk kez gördüğü ve henüz tanıyamadığı kocası Odysseus'la karşılaştığın-

da onun kim olduğunu öğrenmeye çalışır [Homeros, *Odysseia*, xix, 163]

41. Sokrates'in lehine ve aleyhine kullanılan oyların sayısı hakkında temel kaynak Diogenes Laertius'tur [*Büyük Filozofların Yaşamı*, II, 41] ve 280 aleyhte oydan söz eder. Bu durumda, Platon'un 30 oyun farklı kullanılması durumunda beraat kararı çıkacağına ilişkin verdiği bilgi de doğrulanmış oluyor. IV. yüzyılda kararlarda çoğunluk sağlamayı garantilemek düşüncesiyle mahkemeler 201, 401 ve 1001 yargıçtan oluşuyordu. Bu pratğin Sokrates'in davasının görüldüğü MÖ 399'da geçerli olup olmadığı bilinmiyor. Uygulamanın devam etmesi durumunda, Sokrates'in oyların eşit çıkması hakkındaki yorumu geçersiz oluyor.
42. Mesnetsiz ve kötü niyetli davaların açılmasını engellemek üzere, mahkeme üyelerinin beşte birinin mahkûmiyet yönünde oy kullanmaması durumunda, suçlamada bulunanın 1.000 drahmi ceza ödemesi öngörülyordu. Sokrates, alınan 280 mahkûmiyet oyunu üçe bölerek Meletos'un payına düşen oyların, 500 üyeli mahkeme heyetinin beşte birini bulmadığını ve dolayısıyla ceza ödemek zorunda kalacağını söylüyor.
43. Agora'da, Akropolis'in kuzeyinde, MÖ 6. yüzyılın üçüncü yarısında inşa edilen Prytaneion, Atina'nın en eski kamu binalarından biriydi. Burada tanrıça Hestia'nın hiç söndürülmeyen kutsal ateşi yanıyor ve hukuki belgeler arşivleniyordu. Ayrıca, kamu masraflarıyla kentin ileri gelenlerine, başka kentlerin elçilerine ve Olimpiyat Oyunlarında altın madalya alanlara ömür boyu yemek sunuluyordu. Prytaneion'da ömür boyu yemek yemeğe hak kazanmak, Atina kentinin bir yurttaşına verebileceği en büyük onurdu.
44. Diogenes Laertius'a göre [*Büyük Filozofların Yaşamı*, II, 41], birinci oylamada mutlak çoğunluk sağlana-

madığı için, Sokrates kendisine verilen cezaya alternatif bir ceza önerebilirdi. Bir gümüş mna 100 drahmi değerindeydi. Aristoteles [*Nikomahos'a Etik*, 1134b, 22] kendi döneminde bu paraya bir savaş esirinin satın alınabileceğini bildirir. Ksenophon'un aktardığına göre [*Oikonomikos*, II 3], Sokrates'in servetinin toplamı 5 mna'ydı.

45. Diogenes Laertius, Sokrates'in ölüm cezasının ilk oylamadan 80 oy fazlasıyla onaylandığını yazar. Bu durumda 140 oy Sokrates'in beraatı, 360 oy da mahkûmiyeti doğrultusunda kullanılmış olmalı. Sokrates'in alay edercesine Prytaneion'da beslenmesi gerektiğini ifade etmesi yargıçları kızdırmış olmalı.
46. Bazı araştırmacılara göre bu cümleyi Sokrates'e söyleten Platon'dur. Sokrates'in öğrencilerinin hocalarına yapılan bu haksızlığın cezasının hesabını soracağını ima eder. Gerçekten de Platon başta olmak üzere; Ksenophon, Aeschines, Antisthenes ve birçok başka öğrencisi Sokrates'i savunan eserler yazmışlardır. Hatta bu diyaloglar ayrı bir edebiyat türü oluşturacak kadar çoktu. Sokrates'i savunan eserlerin yazılmasını İsostrates'in [Bousiris, 4] ağır biçimde eleştirdiği Polycrates'in *Kategoria Sokratous* [Sokrates'in Suçlanması] adlı eseri tektiklemişti. Sokrates'i savunma geleneği günümüzde de sürmektedir [Kostas Varnalis, *İ Alithini Apologia tou Sokrati*, (*Sokrates'in Gerçek Savunması*), çeviren Ari Çokona, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2009]
47. Sokrates, beraatına oy veren yargıçları "Atinalılar" diye seslendiği diğerlerinden ayırır ve "yargıçlar" unvanıyla anarak görevlerini doğru yaptıklarını ima eder.
48. Minoas, Radamanthys ve Aiakos Zeus'un oğullarıydı ve babaları adına Hades'te adalet dağıtmakla görevlendirilmişlerdi. Radamanthys Asya'dan gelenleri, Ai-

akos Avrupa'dan gelenleri yargılıyor, en yüksek yargıç sayılan Minoas da diğer ikisinin karar veremediği konularda hüküm veriyordu. Triptolemos Eleusis Kralı Keleos ile Metaneira'nın oğluydu; sadece Sokrates'in Savunması'nda ölüleri yargılayan yargıç olarak anılır. Eleusis kökenli Attikalı Triptolemos'un tarımı icat ettiğine inanılıyordu.

49. Homeros öncesi tarihlerde yaşadığına inanılan mitolojik şarkıcı Orpheus, lyrası ya da gitarıyla cansız varlıkları canlandırıyor. Nymphe'ler tarafından yetiştirilen Mousaios, Orpheus'un öğrencisiydi ve Atina'nın Mouson Tepesinde müzik yapıyordu. Daktylikon Hexametron veznini ve sayıları bulduğuna inanılıyordu. O ve oğlu Evmolpos mistik Elefsis inancının kurucuları sayılırlar.
50. Homeros, Troia savaşında bilgeliliğiyle sivrilen Palamedes'i hiç anmaz. Odysseus onu vatan hainliğiyle suçlamış ve taşlanarak ölümüne neden olmuştu. Üç büyük tragedya yazarı Aeschylus, Sophokles ve Euripides onun adına birer tragedya yazmışlardır.
51. Akhalıların komutanı ve güzel Helene'nin kocası Menelaos'un ağabeyi, Mykene kralı Agamemnon.
52. Geminin Delos'tan gelmesinin sembolik bir anlamı da var. Delos, güneş tanrısı ve sanatların koruyucusu Apollon'un adasıydı. Apollon'un ölümle ilgili olduğuna, Apollon'dan gelen ölümün daha kolay ve çabuk gerçekleştiğine inanılıyordu. Delos'tan gelen ölüm, bir bakıma tanrıların gönderdiği ölüm anlamına da gelebilir.
53. Atina yarımadasının güneydoğusunda, Atina'ya 65 km mesafede bulunan dik kayalık burun. Dimdik yükselecek küçük bir kıstakla birbirinden ayrılan iki limana hükmediyordu. Coğrafi konumu kadar buradaki Poseidon tapınağıyla da tanınıyordu.

54. Zindanlardan ve mahkemelerin verdiği mahkûmiyetlerin yerine getirilmesinden sorumlu on bir görevli. Kurayla her phyle'den birer kişi seçiliyordu, on birinci görevli de kurulun yazmanıydı. Emirlerinde kamu düzenini sağlayan okçu köleler vardı.
55. Bugünkü Farsala yakınlarında, Tesalya'nın güneydoğusunda ve Eğriboz Adası'nın karşısında bulunan Miken dönemi şehri. Myrmidonların ve onların kralı Akhilleus'un vatani olarak da bilinir. Sokrates, Homeros'a *İlyada*, IX-363'e gönderme yapıyor. Akhilleus bu pasajda Akhalıları Troia'yı terk ederek memleketine geri dönmekle tehdit eder. Yazar, Orpheus inancının etkisiyle mecazi anlamda, ölümü ruhun daha mutlu bir ülkeye göç etmesi olarak tanımlamak istiyor.
56. Metnin aslında kullanılan δαίμόνιος [daimonios] kelimesi, Tanrı'nın lütfuna ve insanüstü güçlere sahip insan anlamına gelir. Kriton bu ifadeyi kullanarak sevgili dostuna nazikçe serzenişte bulunur. "Rüyada tanrılarla konuşacağına, kendini kurtarmaya bak" demek ister.
57. Kriton hapisten "kaçmak" ya da "fırar etmek" yerine ἐξέρχομαι [ekserhomai=çıkıp gitmek] fiilini kullanıyor. Fırar etmek ya da kaçmak fiilleri sadece efendilerinden gizlice kaçan köleler için kullanılırdı.
58. Sokrates'i ölüme mahkûm eden yargıçların kurayla seçildiğini ve vasıfsız birer "çoğunluk" üyesi olduğunu vurgulamak istiyor.
59. Ksenophon'a göre iftiracılar [συκοφάντες=sykofantes] Kriton'u dava etmekle tehdit ederek para istemişlerdi. O da mahkemelerde sürünmektense parayı ödemeyi kabul etmişti. Ksenophon, Kriton'un Sokrates'in tavsiyesiyle iftiracılarından korunmak için maaşla Archedemos adında birini tuttuğunu yazar [Ksenophon, *Memorabilia* II-9].

60. Simmias ve Kebes felsefeye meraklı iki Thebaili zengindi. MÖ 430'da Aşağı İtalya'dan ayrılarak Thebai'ye sığınan Pisagorcu filozof Philolaos'un öğrencileriydi. Eğitimlerini tamamlamak üzere Atina'ya gelerek Sokrates'in öğrencisi oldular. Daha sonra kendileri de felsefî diyaloglar yazdılar, ancak hiçbirisi günümüze gelemedi. Simmias'ın yirmi üç, Kebes'in üç diyalog yazdığı biliniyor [Diogenes Laertius, *Büyük Filozofların Yaşamı*, II, 15].
61. Kriton'un Tesalya'daki dostları hakkında ayrıntılı bilgimiz yok. Ancak Sokrates'in başta Tesalyalı Menon olmak üzere birçok dostu vardı. Makedonya kralı Archelaos, Larisalı Eurylochos ve Kranonlu Scopas'ın onu saraylarına davet ettikleri, ancak Sokrates'in bu davetleri kabul etmediği biliniyor [Diogenes Laertius, *Büyük Filozofların Yaşamı*, II, 25].
62. Aristoteles Sokrates'in iki kez evlendiğini söyler. İlk eşi Ksanthippi'den, ölüme mahkûm edildiği dönemde ergen [μεῖράκιον=meirakion] olan Lambrocles adında bir oğlu oldu. Dürüst Aristides'in kızı olan ikinci eşi Myrto'dan Sophroniskos ve Meneksenos adında iki oğlu daha oldu. Satyros ve Rodoslu Hieronymos gibi bazı yazarlar iki eşiyle aynı anda evli olduğunu yazar. O dönemlerde Atina'da asker eksikliği yaşandığı için, nüfusu arttırabilmek üzere yurttaşlar ikinci bir Atinalı eşle çocuk yapmaya özendiriliyordu [Diogenes Laertius, *Büyük Filozofların Yaşamı*, II, 26]. Ancak Platon ve Ksenophon hocalarının ikinci eşinden bahsetmez, üç çocuğunun da Ksanthippi'den olduğunu yazarlar.
63. Atina'da yetim çocuklar için bir ya da birden fazla vasi [ἐπίτροπος=epitropos] tayin edilirdi. Yoksul çocuklar için zorlukla vasi bulunabilirken, zengin ailelerin yetimlerine herkes vasi olmak isterdi. Vasiler, çocukların

barınması, beslenmesi, giyim-kuşamı ve eğitimiyle ilgilendir, mal varlıklarını işletirdi. Çocuk on sekiz yaşına geldiğinde, vasi o güne kadar edindiği gelirlerle yaptığı harcamaların hesabını verirdi. Hatip Demosthenes'in vasileri emanete hıyanet etmişti ve genç Demosthenes, davayı kazandığı hâlde servetini geri alamamıştı.

64. Antik Yunan inancına göre bir insanın ruhsal dünyası λογιστικόν [logistikon=bilgiye dayalı], θυμοειδής [thymoeides=duygusal] ve ἐπιθυμητικόν [epithymitikon=arzuya ilişkin] bileşenlerden oluşuyordu.
65. Antik Yunanistan'da beden eğitimini ιατρός [iatros=hekim] ve παιδοτρίβης [paidotribis=eğitmen] birlikte verirdi. Hekim, gencin hangi spora ağırlık vereceğine karar verir, diyetini hazırlar ve sakatlandığında tedavisini yapardı. Eğitmen de gencin antrenman programını hazırlar, başta güreş olmak üzere yapacağı sporun eğitimini verirdi. Platon bu iki uzmanlığı hep bir arada kullanır.
66. Sokrates çoğunluğun düşüncelerini küçümserken, bir bakıma gelecek hakkında kehanette bulunur. Laertius, Sokrates'in ölümünden sonra Atinalıların pişman olduğunu, suçlamaları yapan Anytos ve Lykon'u sürgüne gönderip Meletos'u ölüme mahkûm ettiklerini ve Sokrates'in bakırdan heykelini diktiklerini söyler [Dio- genes Laertius, *Büyük Filozofların Yaşamı*, II, 43].
67. Antik ahlak anlayışına göre, dostlarına iyi davranmak, düşmanlarına ise zarar vermek gerekirdi. Sokrates genel anlayışın dışına çıkarak “οὐδὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν” [haksızlık gördüğünde haksızlıkla karşılık verme] demiştir. Benzer düşünceler savunan nadir antik yazarlardan Sophokles de, οὔτοι συνέχθαι, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν [nefret etmek için değil, sevmek için yaratıldım – *Antigone*, 523] der.

68. Kriton, daha önce, sadece köleler hakkında kullanılan “fırar etmek” fiilini, dostunu küçük düşürmemek için kullanmaktan kaçınmıştı. Sokrates ise, yasaları çiğneyerek hapisten kaçmanın kötü bir şey olduğunu vurgulamak için özellikle bu tanımı kullanıyor.
69. Polis’in bir gemiye benzetilerek devrilme tehlikesiyle karşı karşıyaymış gibi gösterilmesi çok kullanılan bir motifti. [Örneğin Sophokles, *Antigone* 163-164].
70. Atina’da yasaların değiştirilmesi birtakım kurallara tabiiydi. Her yıl Halk Meclisi’nin [Ἐκκλησία τοῦ Δήμου=Ekklesia tou Demou] ilk toplantısında yasaların geçerliği oylanırdı. Her Atina yurttaşı değişiklik önergesi verebilirdi. Böylesi bir durumda, geçerli yasaları savunmaları için beş kişi görevlendirilirdi. Görevliler bir ya da iki Heliiaia [501 yargıçtan oluşan Atina Mahkemesi] heyeti önünde yasaları, değişiklik önergesi sahipleri de önergelerini savunurdu. Daha sonra yapılan oylamada yasanın değişip değişmeyeceği oylanırdı.
71. On sekiz yaşını tamamlayan Atinalı gençler Aglauros mabedinde toplanırdı. Burada yurttaşlık yemini ederler ve yurttaşlar listelerine adları yazılırdı. Uymayı taahhüt ettikleri kurallar arasında, “muhakeme edenlerin kararlarına uymak” da vardı.
72. Atina yasalarına göre gençlerin müzik ve beden eğitimi dersleri alması mecburiydi. Müzik terimi, özellikle Homeros’un eserleri olmak üzere şiir eğitimini ve gitar çalmayı öğrenmeyi de kapsıyordu. Şiirler müzik eşliğinde okunuyordu. Zamanla derslere felsefe, matematik, hitabet ve astronomi de eklendi.
73. Sahibinin evinde doğan köleler, onun “çocuğu” olarak görülürdü. Savaşlarda esir düşmüş ve Yunanca bilmeyen diğer kölelerden farklı olarak, efendilerinin izniyle evlenebilirlerdi. Yurttaşların yasaların kölesi olduğu

düşüncesi çok yaygındı. Hatta Platon, yöneticilerin [ἄρχων= arhon] de yasaların hizmetçisi olduğunu savunur [Platon, *Yasalar*, 4. 715].

74. Bu üç suç: ἀστρατεία [astrateia=askerlikten kaçmak], δειλία [deilia=ödleklik] ve λιποταξία [lipotaksia=fırar] Atina'da en ağır suçlardan sayılırdı, yurttaşlık haklarının iptal edilmesiyle ya da ölümle cezalandırılırdı.
75. Bir Atina kolonisine göç eden Atinalılar yurttaşlık haklarını kaybetmezdi, ancak başka bir kente göç edenler μέτοικος [metek] olur, köle ile özgür yurttaş arasında bir konumda bulunurdu.
76. Atina'dan ayrılmayı yasaklayan bir yasa bulunmadığından kentten ayrılmak isteyen bunu yapabiliirdi. Tam aksine, Sparta'dan temelli ayrılmak kesinlikle yasaktı.
77. İki yılda bir, Korinthos'ta Poseidon adına yapılan spor yarışmaları. Yarışmaların birincilerine kereviz yapraklarından yapılan bir taç takılırdı. Sokrates'in İsthmia'ya katıldığı bilgisini Athenaios verir [Athenaios, 5.216]. Laertius, Sokrates'in Delphoi'de Apollon adına yapılan Pythia yarışmalarına da bir kez katıldığını belirtir. [Diogenes Laertius, *Büyük Filozofların Yaşamı*, II, 43]
78. Bkz. 35 numaralı not.
79. İkisi de Dor yerleşimi olan Girit ve Sparta'nın benzer yasaları vardı. Bu oligarşik yönetimlerin en büyük özelliği, yasalara mutlak itaatti. Sokrates ve diğer muhafazakâr Atinalılar, Sparta ve Girit halklarının disiplinli hayatlarına ve yasalara mutlak itaatlerine hayrandı. Demokratlar bu konuda farklı düşünüyordu. Aristophanes, çağdaşı Atinalıların Sparta hayranlığını eleştirir [*Kuşlar*, 1281]
80. Thebai ve Megara Sokrates'in sığınabileceği en yakın iki kent olduğundan Phaidon diyalogunda da anılırlar.

İkisi de oligarşiyle yönetilen kentlerden, Atina'nın kuzeybatısında, Boiotia bölgesinde bulunan Thebai'de, Sokrates'i seven Pythagorasçılar çok etkindi. Attika bölgesinde, Salamis Adası'nın karşısında bulunan Megara, İstanbul'un kurucusu Byzas'ın memleketiydi. Platon, Sokrates'in mahkûm edilmesinden sonra oraya sığınmış, Eukleides'in konuğu olmuştu.

81. Antik dönemde Tesalya kentlerinde siyasi yaşamın düzensiz, örf ve âdetlerin de yaygın ahlak kurallarına aykırı olduğuna inanılıyordu. [Ksenophon, Memorabilia, 1.24]
82. Sokrates çocuklarını Atina'nın dışına çıkarmakla vatandaşlarına hizmet etme olanağından ve kentin onlara sunacağı korumadan yoksun bırakacaktı. Bu da az önce, "Vatanın anneden, babadan ve bütün diğer atalardan daha değerli olduğu" şeklinde ifade ettiği düşüncesine ters düşerdi [Kriton, 51a].
83. Bkz. 48 numaralı dipnot.
84. Kybele tapınması törenlerinde davul ve aulos müziği eşliğinde dans eden erkek dansçılar. Törene katılanlar kulakları sağır eden gürültü altında ilâhî bir coşkuyla kendilerinden geçerlerdi.
85. Antik Yunanistan'da kullanılan tek ya da çift kamışlı üflemlî çalgı. İkili olanı her biri bir elle tutulan ve ikisi aynı anda üflenen ağaç ya da metalden yapılmış iki kavalardan oluşuyordu.
86. Elealı Phaidon Sokrates'in öğrencisiydi. Diogenes Laertius'a göre asil bir aileye mensuptu ve Atina'ya savaş esiri olarak gelmişti. Sokrates zekâsına hayran kalarak bir arkadaşından [Kriton'dan] onu satın alıp özgür bırakmasını rica etmişti. Hocasının ölümünden sonra Elea'da bir felsefe okulu açtı. Felsefe anlayışı Megara ekolüne yakındı ve beş diyalog yazdığına dair

kayıtlar vardır. Günümüze kadar gelen fragmanlardan yazı stilinin abartılı ve aşırı süslü olduğu görülür. Phliouslu Timon, adıyla bir kelime oyunu yaparak ona φλῆδων [fledon=geveze] lakabını takar.

87. Phlious Peloponez’de Argolida ile Sikyona bölgelerinin sınırında bulunan küçük bir kentti. Tarantoslu Eurytos orada Pythagorasçı bir felsefeciler grubu oluşturmuştu. Phaidon buraya grubun üyesi Ekhekrates ve arkadaşlarının davetlisi olarak gelir.
88. Ksanthippi dominant ve zor bir kadın olarak biliniyordu. Ksenophon [Symposion, 2] Sokrates’in kadınların erkeklerden aşağı bir taraflarının olmadığını, ancak kocaları tarafından eğitilmeleri gerektiğini söylediğinde, ona neden bütün kadınlar arasından en kötüsüyle evlendiğini sorar. Sokrates de: “Bu kadına dayanabildiğim sürece, bütün diğer insanlarla birlikte olabileceğimi kanıtliyorum” diye cevap verir.
89. Bkz. 25 numaralı not.
90. Rüyaların tanrıların isteklerini ilettiğine inanılıyordu. Bu yüzden rüyalara itibar etmemek tanrılara saygısızlık olarak niteleniyordu.
91. Mousiki günümüzde olduğu gibi sadece müzik anlamına değil, Mousaların koruması altındaki sanatlardan biriyle ilgilenerek ona hizmet etmek anlamına da geliyordu. Mousiki denince başta her tür şiir olmak üzere, hitabet, dans, astronomi ve tarih anlaşılıyordu. Sokrates “halk mousikisi” derken de şiir sanatını kastediyor.
92. Sokrates ve Demokritos’un çağdaşı Pythagorasçı filozof. İtalya’dan kovulduktan sonra Thebai’ye yerleşerek Pythagoras ekolünde bir felsefeciler grubu kurmuştu.
93. “... geveze serseri Sokrates’ten nefret ediyorum...” [Eupolis, fragman 352] ya da Aristophanes [*Bulutlar*, 1484 ve sonrası].

94. Mısırlılar reenkarnasyona inanıyordu. Platon onlardan etkilenererek reenkarnasyona inanan mistik Orpheus inancını ve Pythagorasçılar'ı kastediyor.
95. Mitolojiye göre Selene [Ay] yakışıklı bir çoban olan Endymion'a âşık olur. Geceleri onu yattığı mağarada ziyaret ederek hayranlıkla uykusunu seyreder. Sevgilisinin yaşlanıp çirkinleşeceğinden ve öleceğinden korkan Selene, Zeus'tan onu hiç uyanmayacağı ve yaşlanmayacağı derin bir uykuya yatırmasını ister.
96. Anaksagoras'ın kitabı: "Önceleri her şey bir aradaydı, sonra Akıl gelip onları düzene soktu..." diye başlar.
97. Platon'un düşünce sisteminde "öz"den "kavram"a geçişi açıklayan bu pasajda orijinaldeki οὐσία kelimesi bazen öz bazen de kavram olarak çevrildi.
98. Epodi, tedavi amaçlı ya da kötülüklerden korunma sağlamak üzere söylenen büyü şarkısı ya da büyülü sözler.
99. Odysseus'un uzun yıllar boyunca ülkesinden uzak olmasını fırsat bilen İthake'nin asil gençleri, sadık eşi Penelope'ye baskı yaparak aralarından birini seçip onunla evlenmesini isterler. Penelope zaman kazanmak için örmekte olduğu kumaşı bitirdikten sonra yanıt vereceğini söyler. Gün boyunca dokuma tezgâhı başında ördüğü kumaşı geceleri gizlice sökerek Odysseus'un geri gelmesini bekler.
100. Mistik Orpheus inancına göre beden ruhu kaplayan elbiseydi.
101. Peloponez'in İleia bölgesinden olan Phaidon, memleketinin geleneğini sürdürerek saçlarını uzun bırakıyordu. Sokrates de yıllardır Atina'da yaşayan öğrencisine bu eski alışkanlığını sürdürdüğü için takılıyordu. Başka bir yorumla göre Phaidon çok genç olduğu için saçları

uzundu. Ancak Platon'un, Sokrates'in hayatının son gününü anlatan en duygusal diyalogunu genç ve hayat tecrübesi az birine adaması pek inandırıcı değil.

102. Antik Yunanlılar matem tuttuklarında saçlarını kazıttırlardı. Sokrates, ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlayamamayı kendi fiziksel ölümünden bile daha ağır bir felaket olarak gördüğünden saçlarını kazıtmaktan bahsediyor.
103. Herodotos'un kaydettiğine göre [I, 82] Argoslu erkekler, Spartalıların ele geçirdiği Thyrea kentini geri alana kadar, kazıttıkları saçlarını bir daha uzatmamaya, Argoslu kadınlar da bir daha mücevher takmamaya yemin etmişlerdi.
104. Herakles dokuz başlı Lernalı Hidra canavarıyla boğuşurken, ondan hoşlanmayan Hera üzerine dev bir yengeç gönderdi. İki canavarla başa çıkamayan Herakles, imdadına koşan yeğeni ve arkadaşı İolaos'la birlikte canavarları yenmeyi başardı. Bu mit, söz konusu deyinmin doğmasına neden oldu.
105. Yunanistan'ın ikinci en büyük adası olan Eğriboz [Eubolia], Halkida şehri yakınlarında uzun ve dar bir boğazla anakaradan ayrılır. Genişliği 1,5 km'den 40 metreye kadar değişen 8 km uzunluğundaki bu boğazda, güneş ve ayın çekim kuvvetlerinden kaynaklanan bir akıntı oluşur. Met-cezirle hareketlenen deniz suları, adanın kuzeyiyle güneyine farklı sürelerde ulaştığından, oluşan yükseklik farkı akıntıyı doğurur. Ay dönüsünün 24 gününde 6 saatlik aralarla yönü değişen şiddetli akıntı, kalan günlerde zayıflayarak tamamen düzensizleşir, 14 kez yön değiştirebileceği gibi hiç değişmeden gün boyunca aynı yönde de akabilir.
106. Homeros, Odyseia xx 17.
107. Mitolojiye göre Armonia Ares'le Afrodit'in kızı ve Thebai'nin kurucusu Kadmos'un eşiydi.

108. Empedokles'e göre kalbin etrafında akan kan düşün-
cenin, kalp de bilincin merkeziydi. Her şeyin başı:
Anaksimenes'e göre hava, Herakleitos'a göre ise ateş-
ti. Düşüncenin ve ruhsal yaşamın organı olarak beyni
gösteren ilk düşünür Krotonlu hekim Alkmaion'du.
109. Empedokles yeryüzünün sabit oluşunu, hızla çevrilen
bir bardaktaki suyun dökülmemesi gibi, gökyüzünün
büyük bir hızla dönmesine bağlıyordu.
110. Anaksimenes, Anaksagoras ve Archelaos'un düşünce-
siydi.
111. Platon bu noktadan itibaren ιδέα=idea kelimesini kul-
lanmaya başlar.
112. Platon'un ruhların ölümden sonraki serüvenini anlatan
tek eseri Phaidon değildir. Phaidon'da ruhun geçtiği
yolların coğrafyası anlatılırken, Gorgias'ta daha çok
Hades'in yargıçlarına, Devlet'te de ruhların yargılanı-
şına ve aldıkları ceza ya da ödüllere değinilir.
113. Sakızlı Glaukos rivayete göre demire kaynak yapan
ilk demirci ustasıydı. "Glaukos'un ustalığı" deyimini
zorlukla başarılan ve büyük maharet gerektiren şeyleri
belirtmek için kullanılıyordu.
114. Antik Yunan felsefesi, evreni dünya merkezli olarak
algılıyordu. Güneş merkezli teorinin ilk kayıtlı savunu-
cusu Samoslu Aristarchos'tur [MÖ 310 – MÖ 230].
Aristoteles ve Claudius Ptolemeus [Batlamyus] 'un
dünya merkezli evren teorisinin geçerli olduğu tarihler-
de ciddiye alınmayan Aristarchos'un teorisi, 2.000 yıl
kadar sonra Kopernik sayesinde doğrulandı.
115. Phasis, Gürcistan'ın Poti şehrinin yakınlarında akan
Rioni Nehri, Herakles Sütunları da Cebelitarık Boğazı-
ydı. "Phasis'ten Herakles Sütunlarına" terimi, en do-
ğusundan en batısına kadar Akdeniz Havzasını ya da
o dönemler bilinen dünyanın tamamını belirtiyordu.

116. Homeros, İlyada VIII 14.
117. Syklad medeniyeti [MÖ 3000] döneminden, Mykene dönemi sonlarına kadar [MÖ 1200-1100] Yunanlılar ölülerini toprağa gömüyordu. Büyük bir ihtimalle Hititlerin etkisiyle Anadolu'dan gelen ve ilk kez MÖ XI. yüzyılda görülen ölüleri yakma yöntemi, yasaklandığı Hristiyanlık dönemine kadar gömme yöntemiyle birlikte kullanıldı. Salgın hastalık ve savaş dönemlerinde ölüleri yakma yöntemi öne çıkıyordu.
118. Sokrates, daha önce hastalık olarak tanımladığı, ruhun bedenden ayrılamaması durumundan kurtulacağını düşünerek Sağlık Tanrısı Asklepios'a bir horoz kurban etmek ister.